

Ο ΤΑΦΟΣ ΤΟΥ ΣΤΑΦΥΛΟΥ ΚΑΙ Ο ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΑΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΕΠΑΡΗΘΟΥ

Ἦχι ἅπαξ ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἀπεκάλυψεν εἰς τὸν κύκλον τοῦ προελληνικοῦ κόσμου τὸ ἱστορικὸν βᾶθρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη λίαν ἀπομεμακρυσμένη καὶ μυθοποιηθεῖσα παράδοσις. Εἰς τὴν Τροίαν, τὰς Μυκήνας, τὴν Τίρυνθα, τὴν Πύλον, τὰς Θήβας, τὸν Ὀρχομενόν, τὴν Κνωσὸν κ.ἄ. τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐρείπια καὶ οἱ θησαυροὶ τῶν εἰκονογράφησαν κατὰ καταπληκτικὸν τρόπον παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἶχον θεωρηθῆ ἀπλῶς δημιουργήματα τῆς φαντασίας τοῦ γεννωμένου ἑλληνισμοῦ. Δὲν εἶναι πλέον ἀπλοῖ ἥρωες παραμυθιῶν ὁ Ἄγαμέμνων, ὁ Αἴγισθος, ὁ Ἄτρεὺς, ὁ Μινύας, ὁ Νέστωρ, ὁ Κάδμος, ὁ Μίνως, ὁ Σαρπηδών, ὁ Ραδάμανθυς καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα τῶν μυθικῶν αὐτῶν παραδόσεων· ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἐλέγχει μὲ σοβαρότητα τὰ προκύπτοντα στοιχεῖα ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν ὑπαρξιν τῶν προσωπικότητων αὐτῶν¹.

Ἐπὶ τὸ φῶς τῶν ἀποκαλύψεων τούτων ἔχει ἰδιαιτέραν ὄλως σημασίαν ἡ ἀνακάλυψις κατὰ τὸ ἔτος 1936 εἰς τὴν νῆσον Σκόπελον, τὴν ἀρχαίαν Πεπάρηθον, βασιλικοῦ ἢ πριγκηπικοῦ τάφου, ἀναγομένου εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς ἐκείνους χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐθρουλεῖτο ὅτι ἐγένετο ὁ κρητικὸς ἀποικισμὸς τῆς Πεπαρήθου. Τὸ εὔρημα ἐφάνη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἰδιαζόντως ἐνδιαφέρον, διότι παρῆγεν ἱκανὰ στοιχεῖα συνδέοντα μὲ τὴν παράδοσιν, ὥστε νὰ ἀποκτᾷ αὕτη χαρακτηριστὴ ἱστορικὸν καὶ νὰ παρέχεται τοῦ λοιποῦ ὡς διδακτικὸν παράδειγμα τῆς ἀποικιστικῆς ἐπεκτάσεως τῶν Κρητῶν κατὰ τοὺς μινωικοὺς χρόνους².

Ἐσχον τὴν εὐτυχίαν, ἀφοῦ ἐπὶ ἐξαιτίαν ἐμελέτησα ὡς Ἐπιμελητῆς τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου τὸν πολιτισμὸν τῆς Κρήτης, νὰ περισυλλέξω ὡς Ἐφορος τῆς Β^ας Ἀρχαιολ. Περιφερείας (Βοιωτίας, Φθιωτιδοφωκίδος, Εὐβοίας καὶ Σποράδων) τὰ πολύτιμα εὑρήματα τοῦ ἀνακαλυφθέντος εἰς Σκόπελον τάφου καὶ νὰ ἀνασκάψω περαιτέρω αὐτόν, ἐρευνῶν συνάμα καὶ τὴν περιοχὴν του κατὰ δύο διαδοχικὰ ταξίδια εἰς τὴν νῆσον, πρῶτοῦ ἐπανέλθω εἰς τὴν Κρήτην ὡς Ἐφορος Ἀρ-

---

¹) Τελευταίως ὁ καθηγ. Μαρινᾶτος ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν τῶν τριῶν δυναστειῶν, τοῦ Μίνως εἰς τὴν Κνωσόν, τοῦ Ραδαμάνθυος εἰς τὴν Φαιστόν καὶ τοῦ Σαρπηδόνοσ εἰς τὰ Μάλια (μιν. Τάφμαρον).

²) Εἶναι γνωστὸς ὁ σκεπτικισμὸς πολλῶν ἐκ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν τοῦ προελληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὸ ζήτημα τῶν μινωικῶν ἀποικισμῶν.

χαιοτήτων αὐτῆς. Ἦλπιζα ὅτι ἡ εὐτυχὴς αὐτὴ σύμπτωσις τῆς συνδέσεώς μου μὲ τὴν μητρόπολιν καὶ τὴν ἀποικίαν τῆς θὰ παρείχετο εὐνοϊκὴ διὰ τὴν περαιτέρω ἐξερεύνησιν τοῦ χώρου, ὥστε καὶ ἄλλοι τάφοι νὰ ἀποκαλυφθοῦν καὶ τὰ κτήρια τοῦ συνοικισμοῦ, διὰ τὰ ὅποια προέκυψαν σημαντικαὶ ἐνδείξεις, νὰ διερευνηθοῦν. Αἱ ἀνυπέρβλητοι ὅμως δυσχέρειαι, εἰς τὰς ὁποίας ἀτυχῶς προσκρούουν οἱ περιφερειακοὶ Ἔφοροι Ἀρχαιοτήτων διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν εὐρημάτων τῶν καὶ τὴν προετοιμασίαν τῆς δημοσιεύσεως τούτων, συνετέλεσαν ὥστε ἐπὶ τόσα ἔτη νὰ μὴ καταστῇ δυνατὴ ἡ δημοσίευσις ἐνὸς τόσο σπουδαίου εὐρήματος. Κατὰ τὸ 1937—8 ἀπεμακρύνθη ἐἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου ἐδέησε νὰ ἀναλάβω τὴν νέαν μου ἐν Κρήτῃ θέσιν· ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθεν ὁ πόλεμος μὲ τὴν συμπαρομαρτοῦσαν ἀνώμαλον κατάστασιν καὶ τὰ ἐκ Σκοπέλου εὐρήματα, ἤδη τὸ 1938 μεταφερθέντα ἀπὸ τὸ Μουσεῖον Θηβῶν εἰς τὸ Ἔθν. Ἀρχαιολογ. Μουσεῖον Ἀθηνῶν, συνεσκευάσθησαν καὶ μέχρι σήμερον εὐρίσκονται ἀπρόσιτα διὰ τὴν ὀριστικὴν μελέτην καὶ ἔκδοσίν των. Δὲν πρόκειται λοιπὸν νὰ προβῶ διὰ τῆς παρούσης μελέτης μου εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔκδοσιν τῶν εὐρημάτων ἐκείνων, ἀφοῦ θὰ ἀπῆται τοῦτο νὰ γίνουν καὶ πάλιν ταῦτα προσιτά, ἢ εἰς τὴν ὀλοκληρωμένην δημοσίευσιν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, ἀφοῦ ἡ μεθοδικὴ αὐτοῦ ἐξερεύνησις μόλις ἤρχισε καὶ πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ συνεχισθῇ· ἀλλ' ἐθεώρησα ὀρθόν, πρὸ τοῦ προβληματικοῦ τῆς συντόμου ὀριστικῆς ἐξερευνήσεως καὶ δημοσιεύσεως, νὰ δώσω εἰς τὴν δημοσιότητα τὸ ἱστορικὸν τῆς ἀνακαλύψεως καὶ τὰ προκύψαντα ἱστορικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια σχετίζονται τόσο στενῶς μὲ ἐν τῶν βασικωτέρων προβλημάτων τῆς μινωικῆς ἀρχαιολογίας, τὸ πρόβλημα τοῦ μινωικοῦ ἀποικισμοῦ, ἐπιφυλάσσων διὰ τὸ μέλλον τὴν συμπλήρωσιν τῆς δημοσιεύσεως τῶν καθαρῶς ἀρχαιολογικῶν στοιχείων. Τοῦτο προσαρμόζεται ἄλλως μὲ τὸ πρόγραμμα τῆς παρούσης περιοδικῆς ἐκδόσεως τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν».

Ἀπέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀρτεμισίου καὶ τῆς χερσονήσου τῆς Μαγνησίας ἐκτείνεται ἡ σειρὰ τῶν Βορείων Σποράδων νήσων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ, μετὰ τὰς Κυκλάδας, τὸ δεύτερον φράγμα καὶ ἔρεισμα διὰ τοὺς πρὸς τὸ βόρειον Αἰγαῖον θαλασσοπλοοῦντας. Εἰς τὴν ὁμάδα ἡ Σκῦρος, μᾶλλον ἀπομονωμένη πρὸς τὰ ΝΑ, φαίνεται ὡς νὰ ἀποτελῇ τὸν φρουρόν. Ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Θεσσαλικὴν Μαγνησίαν ἦτο εὐχερὴς ἡ προώθησις τῆς ἀποικίσεως ἐπὶ τῆς ἀλύσου τῶν νήσων, ἡ ὁποία τείνει νὰ κλείσῃ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, ἀλλὰ καὶ οἱ θαλασσοπόροι ἀντίκρουζον τὰς νησίδας κατὰ τοὺς πλόας των ὡς γοητευτικὰς

σειρήνας καλούσας αὐτούς. Δὲν ὑπισχνούντο αὐται πλούσιον ἔδαφος : ἡ Σκῦρος μάλιστα περιεγράφετο, ὑπερβολικῶς πως, ὡς «*ἄγαν λυπρὰ καὶ ἄγονος καὶ ἀνθρώπων χηρεύουσα ὡς τὰ πολλά*»³. Ἐνεφάνιζον ὅμως ἔξαιρέτους φυσικὰς ἀρετάς, ἑκάστη τὰς ἑαυτῆς, καὶ καθόλου μίαν χάριν, ἡ ὁποία καὶ σήμερον δεσμεύει τὸν ἐπισκέπτην του. Τὸ πράσινον καλύπτει κατὰ τὸ πλεῖστον τὰς νήσους Σκιάθου καὶ Σκόπελον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ σήμερον θαυμασίως ἑναρμονίζονται οἱ συνωθούμενοι κατάλευκοι οἰκίσκοι τῶν μικρῶν πόλεων ἢ οἱ μεμονωμένοι τῆς ἔξοχῆς. Καὶ ἡ πόλις τῆς Σκύρου, ἐπὶ ὄχυρᾶς ἀκροπόλεως, παρὰ τὴν γυμνότητά της, παρέχει ὄψιν ἰδιοτύπως γραφικὴν⁴. Λιμένες ἀσφαλεῖς παρείχοντο διὰ τοὺς ναυτιλλομένους εἰς τὴν Σκιάθου καὶ τὴν Σκῦρον, ἀλλ' ὁ διάπλους μεταξὺ τῶν στενῶν τῶν νήσων δὲν ἦτο πάντοτε ἄνευ κινδύνων. Τὸ ἔδαφος τῆς Σκοπέλου καὶ Σκιάθου προσφέρεται ἔξαιρετικῶς κατὰλληλον διὰ τὴν ἀμπελοκαλλιέργειαν καὶ τὰ ὄπωροφόρα δένδρα.

Μικρὰ δάση καλύπτουν τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς τῶν μεγαλυτέρων νήσων. Ἐὰν αἱ νῆσοι τῶν Βορείων Σποράδων προσεφέροντο ὡς κατάλληλοι σταθμοὶ διὰ τοὺς ναυτιλλομένους, ἀπετέλεσαν ὅμως καθ' ὠρισμένας περιόδους ὀρμητήρια πειρατῶν, ἰδιαιτέρως ἐνοχλητικῶν διὰ τὰς γειτονικὰς περιοχὰς καὶ νήσους. Αἱ ἱστορικαὶ πηγαὶ εἶναι πολὺ πενιχραὶ, ὥστε νὰ γνωρίζωμεν ὀπωσδήποτε καλῶς τὴν τύχην τῶν νήσων κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους· εἰς οὐδεμίαν τούτων ἐγένετο συστηματικὴ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα. Περιεγράφησαν ὅμως, ἰδίως ὑπὸ τοῦ F r e d r i c h, ἱκανὰ ἀπὸ τὰ διασφζόμενα λείψανα ἐπὶ τῶν νήσων Σκιάθου, Σκοπέλου καὶ Σκύρου⁵. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπαυξηθοῦν εὐχερῶς μὲ μίαν ὀπωσδήποτε συστηματικὴν ἐξερεύνησιν, διότι πολλὰ λείψανα ἤλθον ἐν τῷ μεταξὺ εἰς φῶς, ἄλλα δὲ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ὑπάρχοντα παρέμειναν ἀπρόσιτα ἢ δὲν περιεγράφησαν ὑπὸ τῶν ὀλίγων περὶ τῆς νήσου γραψάντων περιηγητῶν. Ἐπὶ αὐτὰ καὶ ἐκ τῶν μέχρι σήμερον προσιτῶν στοιχείων, τῶν προερχομένων ἐκ τῆς παραδόσεως ἢ ἐκ τῶν ἐλθόντων εἰς φῶς καὶ περιγραφέντων ἀρχαιολογικῶν μαρτυριῶν, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ σκιαγραφηθῆ ἀκριβέστε-

³) A i λ ι α ν ο ῦ, Περὶ ζώων IV, 59. Πβλ. C. F r e d r i c h, Skyros, «Athen. Mitteil.» XXXI (1906), σ. 259.

⁴) F r e d r i c h. αὐτ., σ. 257: «*Keine Siedelung auf den Inseln des aegaeischen Meeres, die ich Kenne, bietet einen so bizarr malerischen Anblick wie der Hauptort von Skyros*».

⁵) C. F r e d r i c h, Skiathos und Peparethos, «Athen. Mitteil.» XXXI (1906), σ. 99 κ.έξ. Skyros, αὐτ., σ. 257 κ.έξ. Ἐν σσ. 99 καὶ 257 βιβλιογραφία μέχρι τοῦ 1906. IG XII 8, 166 κ.έξ. Προελληνικὰ εὐρήματα δὲν ἀναφέρονται.

ρόν πως ὁ ρόλος τῶν νήσων κατὰ τὴν ἱστορικὴν τούτων ἐξέλιξιν. Ἐνταῦθα θὰ ἀρκεσθῶμεν, σχετικῶς μὲ τὴν γενομένην ἐπὶ τῆς νήσου Σκοπέλου ἀρχαιολογικὴν ἀνακάλυψιν, νὰ ὑπογραμμίσωμεν κατωτέρω ἰδιαιτέρως τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀναδεικνύουν τὴν σημασίαν τῆς ἐν σχέσει μὲ τὸν προελληνικὸν κόσμον.

Τὴν Σκόπελον, τὴν ἀρχαίαν Πεπάρηθον, ἠννόησεν ἰδιαιτέρως ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους τῆς διπλασία τὸ μέγεθος τῆς Σκιάθου, ἦτο πολλαπλασίως ἀποδοτικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ ποιότης τῶν παραγομένων (οἴνου κυρίως καὶ ὀπωρῶν) ἦτο καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐξαιρετικὴ. Ὁ Πεπαρήθιος οἶνος ἐφημίζετο ἰδιαιτέρως⁶ καὶ ἡ πόλις ἐνηβρύνετο ἐπιδεικνύουσα ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῆς σύμβολα σχετικὰ μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Διονύσου⁷. Εἰς τοὺς καταλόγους τῶν συνεισφορῶν τοῦ Συμμαχικοῦ Ταμείου παρατηρεῖ τις τὴν μεγίστην διαφορὰν μεταξὺ τοῦ ποσοῦ τοῦ καταβαλλομένου ὑπὸ τῆς Πεπαρήθου ἀφ' ἑνὸς καὶ ὑπὸ τῆς Σκιάθου καὶ Ἰκου ἀφ' ἑτέρου⁸. Αἱ δύο τελευταῖαι ἦσαν «διπόλεις»⁹ καὶ αὐτὴ ἡ μεγαλυτέρα Σκῦρος εἶχε μίαν μόνον πόλιν, ἐνῶ ἡ Πεπάρηθος ἔσχε τρεῖς: τὴν Πεπάρηθον, τὴν Πάνορμον καὶ τὸν Σελινοῦντα. Δὲν ἠννοήθη ὑπὸ τῆς φύσεως ὅσον ἡ Σκιάθος καὶ ἡ Σκῦρος ὡς πρὸς τὸ εὐλίμενον· ὁ λιμὴν τῆς πόλεως Πεπαρήθου προσεβάλλετο ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν βορείων ἀνέμων καὶ ὁ τῆς Σελινοῦντος δὲν ἦτο πολὺ καλύτερος, πληττόμενος ὑπὸ τῶν δυτικῶν καὶ νοτίων· ὁ τῆς Πανόρμου, καίτοι ἀσφαλέστερος, δὲν ἐνεφάνιζε κατάλληλον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν πόλεως ἐνδοχώραν. Σήμερον, ὅταν ὁ καιρὸς δὲν εἶναι εὐνοϊκός, ἀποβιβάζεται τις εἰς τὸν ὀρμίσκον Ἀγνόντα, ὁ ὁποῖος κατ' ἀξιοσημείωτον τρόπον διετήρησε τὸ ὄνομα τοῦ Πεπαρηθίου Ὀλυμπιονίκου δρομέως Ἀγνωνος (κατὰ τὴν 53ην Ὀλυμπιάδα, τὸ 568 π. Χ)¹⁰, ἴσως ἐκεῖ κατὰ τὴν

⁶) Ἀριστοφ. παρ' Ἀθην. I, 29a, I, 29f, Σοφοκλ. Φιλοκτ. 539, P l i n. XIV, 9. Κατὰ τὸν Πλίνιον (IV, 12, 23) πόλις τῆς νήσου ἔκαλεῖτο ποτε Εὔοινος, εὔοινον δὲ καὶ εὐδενδρον χαρακτηρίζει τὴν Πεπάρηθον ὁ Ἀριστοτέλης (Πεπαρηθίων Πολιτεία FHG II 217, 13).

⁷) H e a d, Hist. Nummorum, Oxford 1887, σ. 265. B r i t. M u s. C a t a l. Thes. Pl. XI 14-16: κάνθαρος ἢ ἀμφορεὺς μὲ κληματίδας, κεφαλὴ Διονύσου, θύρσος μὲ σταυρωτὰ ἐξαρτήματα δάδων, Διόνυσος ἢ Στάφυλος κρατῶν κάνθαρον καὶ θύρσον.

⁸) F r e d r i c h, αὐτ., σ. 101. «Peparethos zahlte HHH, Skiathos nur ΔΠΠΠIII Drachmen im Delischen Seebunde». Διὰ τὴν Ἰκον: IG I, 229 κ.έξ. σ. 230.

⁹) Σ κ ῦ λ α κ ο ς Περίπλ. 58. Εἰς τὴν Σκιάθον μιᾶς μόνον πόλεως ἀνιχνεύονται λείψανα. Τὴν δευτέραν συνεσχέτισαν μὲ τοὺς Παλαισκιαθίους, ἀναφερομένους εἰς τὰς ἐπιγραφὰς D i t t e n b. Sylloge⁸ 114, 147⁸⁵.

¹⁰) Ἀ φ ρ ι κ. παρὰ Εὐσεβ. I, 201. Ἀλλὰ καὶ Ἀγνοῦς ὡς ὄνομα δήμου

ἐπάνοδόν του ἀποβιβασθέντος. Ἐκεῖθεν ἡ ἀπόστασις τῆς πόλεως Σκοπέλου εἶναι μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας, ἡ δὲ ὁδὸς διέρχεται ἄνω τοῦ διπλοῦ ὄρμου τοῦ Σταφύλου, ἔνθα ἐγένετο ἡ ἀνακάλυψις τοῦ τάφου.

Ἡ θέσις εἶναι ἐξόχως γραφικὴ καὶ ἀσφαλῶς μία τῶν μᾶλλον προσφόρων διὰ τὴν ἐγκατάστασιν μικροῦ συνοικισμοῦ μινωικοῦ ἢ μυκηναϊκοῦ χαρακτῆρος. Μία γλῶσσα ξηραῖς, σχηματίζουσα νησίδα — σήμερον καλεῖται Νησί — διὰ χαμηλοῦ λαιμοῦ συνδεομένη μετὰ τὴν κατάφυτον ἀκτὴν κατὰ τὴν νοτίαν τῆς νήσου παραλίαν (εἰκ. 2), ἐπιτρέ-

Εἰκ. 2. — Ὁ ὄρμος τοῦ Σταφύλου.

πει νὰ διαμορφωθοῦν ἑκατέρωθεν δύο αἰγιαλοί, τῶν ὁποίων ὁ ἀνατολικὸς εἶναι εὐρύτερος μετὰ παγεῖαν καὶ ἱκανῶς εὐρεῖαν ζώνην ἄμμου, εἰς τὸ ἄκρον τῆς ὁποίας κατακορύφως πίπτει τὸ πλευρὸν τῆς νησίδος, ἐνῶ ὁ δυτικὸς εἶναι μικρότερος καὶ στενώτερος, ἀλλὰ πλαισι-

οὔται μετὰ ἡπίως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατερχομένην στεφάνην πρασίνου· κατάλευκοι μεμονωμένοι οἰκίσκοι — τὰς ὀνομάζουσι οἱ ἐπιχώριοι «καλύβας» — μετὰ τὰ «πεζούλια» καὶ τὰς κληματίδας των, αἱ ὁποῖαι τοὺς προστατεύουσι, διαστίζουν τὴν μυριόφυτον ζώνην· ἐκεῖθεν ἀναπεπταμένη παρέχεται θέα πρὸς τοὺς κάτω ὄρμους καὶ τὴν θάλασσαν τῆς Σκύρου. Ὁ πρὸς ἀνατολὰς αἰγιαλὸς φέρει τὸ ὄνομα Βελανιό, ὄνομα τὸ ὁποῖον εὐχερῶς ἐρμηνεύεται ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἑλληνορωμαϊκὴν ἐποχὴν λουτροῶν (βαλανείου)¹¹· ὄστρακα ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς παρατηρεῖ τις ἄφθονα τόσον κατὰ τοὺς αἰγιαλοὺς ὅσον καὶ κατὰ τὸ ἐσώτερον τμήμα τῆς νησίδος, ἀσαφεῖς δὲ πληροφορίες μοι ἐδόθησαν σχετικῶς μετὰ ὑπαρξίν κτηρίων κατὰ τὸν ἀνατολι-

τῆς Ἀττικῆς (βλ. P a u l y - W i s s. Real.)· ἐκ τοπωνυμίου Ἄγνοι ἢ Ἄγνοῦς θεωρεῖ ὅτι προῆλθεν ὁ B u r s i a n, Geogr. v. Griechenl. II, 387.

¹¹) Ἐντελῶς ἀνάλογον εἶναι τὸ τοπωνύμιον Μπανιάς, ἀκούμενον παλαιότερον ὡς Μπαλανιάς (παρὰ A b u l f e d a) καὶ Βαλανιά (= Valania, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Σταυροφόρων), εἰς τὸν χώρον τῆς παλαιᾶς πόλεως Βαλαναίας τῆς Φοινίκης (Σ τ ρ α β. ΙΣΤ' 753) ὀνομασθείσης ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκεῖ βαλανείων, τῶν ὁποίων λείψανα διατηροῦνται καὶ σήμερον· βλ. P e r r o t - C h i p i e z, Hist. d. Art III, 327, εἰκ. 237.

κὸν αἰγιαλὸν καὶ τὴν πρὸ ἐτῶν ἀνεύρεσιν πηλίνων σωλήνων ὑδραγωγείου¹². Ἡ νησίς εἶναι δυσκόλως προσβατὴ ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ, ὁπόθεν διέρχεται ἡ ἀτραπὸς ἢ ἐνοῦσα τοὺς δύο αἰγιαλοὺς. Δὲν παρέχει κατάλληλον χῶρον δι' ἐγκαταστάσεις οἰκισμοῦ λόγῳ τοῦ βραχῶδους καὶ ἀποκρήμνου τῶν κλιτύων του. Τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας λείψανα εἶναι ὀλίγα, τὰ δὲ ὄστρακα ἐλάχιστα χαρακτηριστικά¹³. Περισυνέλεξα ὅμως δύο ἢ τρία ὄστρακα ἀναμφιβόλως μυκηναϊκῶν χρόνων πλησίον οἰκοδομήματος στρογγύλου, κατὰ τὴν δυτικὴν παρυφὴν τῆς νησίδος, ὠκοδομημένου σχεδὸν ξηρολιθικῶς καὶ μικρᾶς σχετικῶς διαμέτρου, τοῦ ὁποίου ἡ φύσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ ἄνευ ἀνασκαφῆς.

Ὁ Κ. Σ. Λιβανὸς εἶχεν ἤδη τοποθετήσῃ εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν αὐτὴν τοποθεσίαν τὴν ἀρχαίαν Πεπαρήθον καὶ διὰ τὸ ἀσφαλὲς τῶν ὄρμων, οἵτινες εἶναι προφυλαγμένοι ἐκ τῶν βορείων ἀνέμων — διὰ τοῦτο χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀσφαλῆ ὄρμητήρια καὶ μέχρι σήμερον, ἰδίως ἀπὸ τὰ «καΐκια» τὰ πλέοντα ἐκ τῆς νήσου Ἰκου (σημ. Χιλιόδρομια) — καὶ δι' ὠρισμένα λείψανα ἀρχαίων οἰκημάτων καὶ ὑδραγωγείου, τὰ ὁποῖα παρετήρησεν ἐκεῖ¹⁴. Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἀπέρριψεν ὁ F r e d r i c h¹⁵, διότι ὁ χῶρος τοῦ ἀκρωτηρίου εἶναι περιορισμένος τὰ δὲ ἐρείπια, κατὰ τὴν γνώμην του, μεσαιωνικὰ ἢ καὶ νεώτερα, ἰδίᾳ ὅμως διότι λίαν χαρακτηριστικὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πόλεως καὶ τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν τῆς διασώζονται, ἀκριβῶς ὅπου σήμερον ἀπλοῦται ἡ σημερινὴ πόλις Σκόπελος. Τώρα, ὅποτε νέα στοιχεῖα προκύπτουν συνδέοντα τὴν περιοχὴν τοῦ Σταφύλου μὲ προελληνικὴν νεκρόπολιν καὶ πιθανῶς συνοικισμὸν, δύναται νὰ τεθῇ ἐξ ἀρχῆς τὸ ζήτημα, μήπως ἡ θέσις τῆς προελληνικῆς Πεπαρήθου εἶναι δυνατόν νὰ καθορισθῇ κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην. Διότι οὐχὶ ἅπαξ ἐσημειώθη μετὰστασις ἐγκατοικίσεως ἀπὸ ἓν σημεῖον εἰς ἕτερον, μετὰ τὸ τῶν προελληνικῶν καὶ ἑλληνικῶν χρόνων, συντελεσθεῖσα ὑπὸ τὸ αὐτὸ προελληνικὸν ὄνομα διὰ λόγους τοὺς ὁποίους ἐπέβαλλον αἱ διάφοροι ἀπαιτήσεις περὶ τὴν διαμόρφωσιν πόλεως καὶ τὴν χρησιμοποίησιν ἀκροπόλεως. Κατὰ γενικὸν σχεδὸν κανόνα, αἱ προελληνικαὶ θέσεις ἐγκατελείφθησαν ὡς ἐλάχιστα πληροῦσαι τὰς ἀπαιτήσεις ἀσφαλείας καὶ ἀναπτύξεως μιᾶς ἑλληνικῆς πόλεως. Συχνὰ ἢ μετὰστασις γί-

¹²) Ταύτην ἀναφέρει καὶ ὁ Κ. Σ. Λιβανὸς, Αἱ Βόρειοι Σποράδες, «Ἑβδομάς» VII (1890) ἀρ. 29· βλ. καὶ «Athen. Mitteil.» XV (1890), σ. 343.

¹³) Τὰ περισσότερα εἶναι χονδροειδῆ ἐξ ἀκαθάρτου πηλοῦ καὶ τοῦτο ἔδωκε τὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν κ. Ἰ. Δημητριάδην, τὸν αἴτιον τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ τάφου, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ νεολιθικῆς κεραμεικῆς.

¹⁴) Σ. Κ. Λιβανόυ, ὁ.ἀ.

¹⁵) F r e d r i c h, αὐτ., σ. 110.

νεται εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν: οὕτω ἡ ἑλληνικὴ Σύβριτος ἐγκατεστάθη ἐπὶ ὑψηλῆς ἀκροπόλεως κατέναντι τοῦ διὰ τὸν προελληνικὸν συνοικισμὸν χρησιμοποιηθέντος χαμηλοῦ λόφου¹⁶· εἰς τὴν Φαιστόν ὡς ἀκρόπολις τῆς ἑλληνικῆς πόλεως ἐξελέγη πλησιόχωρον μᾶλλον δεσπόζον ὕψωμα. Ἐνίστε ὁμως ἡ μετατόπισις ὑπῆρξε μεγαλυτέρα καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον, πιστεύω, ματαίως σήμερον ἀναζητεῖ τις τὰ προελληνικὰ λείψανα περὶ ἑλληνικὰς ἀκροπόλεις, τῶν ὁποίων τὸ προελληνικὸν ὄνομα καὶ ἡ παράδοσις μαρτυροῦν προὔπαρξιν—κατὰ τὴν αὐτὴν πάντοτε περιοχὴν—προελληνικοῦ συνοικισμοῦ· ἀναζητοῦνται πάντοτε μινωικὰ κέντρα κατὰ τὰς περιοχὰς τῆς Λύκτου, Γόρτυνος, Λυκάστου, Πυράνθου, Ρυτιασοῦ κλπ. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι οἱ μινωικοὶ ἄνθρωποι ἐγκαθίστων τὰς πόλεις των ἐπὶ λόφων χαμηλῶν, εὐκόλως προσβατῶν, ἐλεγχόντων ὀδικὰς ἀρτηρίας, μὲ περιβάλλουσαν, ἀποδοτικὴν γεωργικῶς ἢ ἄλλως πως ζώνην, καὶ ἐξησφαλισμένων κατὰ τῶν πειρατικῶν αἰφνηδιασμῶν μὲ μίαν σχετικὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης· ἐκ παραλλήλου ὁμως ἴδρουν οἰκισμοὺς ἐπὶ νησίδων διὰ στενοῦ πορθμοῦ χωριζομένων ἢ χερσονήσων διὰ στενοῦ λαιμοῦ συνδεομένων μὲ τὴν κατέναντι ἀκτὴν, ὥστε νὰ σχηματίζονται διπλᾶ ὄρηθρια, ὅπου τὰ σκάφη των ἠδύνατο νὰ προστατευθοῦν ἀναλόγως τοῦ πνέοντος ἀνέμου· ἡ καταφυγὴ ἐπὶ τῆς νησίδος ἢ τῆς χερσονήσου ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης καθίστα τὴν ἀμυναν δυτατὴν, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αἰφνηδιασμοῦ. Ἡ Ψεῖρα, ὁ Μόχλος καὶ τὸ Παλαικάστρον¹⁷ ἐπὶ τῆς Κρήτης εἶναι χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τοῦ τελευταίου εἴδους οἰκήσεων καὶ ἡ ὑπὸ Κρητῶν ἀποικισθεῖσα ἠπειρωτικὴ Ἑλλάς ἐγνώρισεν ἀναλόγους ἐγκαταστάσεις, ὅπως εἰς τὴν Ἀσίνην¹⁸, τὸ Ναύπλιον, τὴν Μινώαν-Νισαίαν τῆς Μεγαρίδος¹⁹ κ.ἄ. Ὁ τόσον συγγενῆς εἰς τὸν πολιτισμὸν μὲ τοὺς μινωικοὺς Κρητὰς θρουλικὸς λαὸς τῶν ναυτικῶν

¹⁶) Βλ. «Κρητικὰ Χρονικά» Α' (1947), σ. 638.

¹⁷) Χαρακτηριστικὰ ἀπόψεις τῆς Ψεῖρας καὶ τοῦ Μόχλου βλ. παρὰ J. P e n d l e b u r y, *The Archaeology of Crete*, London 1939, Pl. IV, 4, V, 3· τοῦ Παλαικάστρου μὲ τὴν χερσονήσον Καστρί ἐν BSA VIII (1901-2), Pl. XVI.

¹⁸) Διὰ τὴν θέσιν τῆς Ἀσίνης βλ. A s i n e, *Results of the Swedish Excavations 1922-1930*, fig. 27, p. 45· τὸ Καστράκι συνδέεται μὲ τὴν ἀκτὴν ὡς τὸ Νησί μὲ τὸν αἰγιαλὸν Σταφύλου, ἀλλὰ μὲ εὐρύτερον λαιμόν.

¹⁹) Ἡ Νισαία ἐχωρίζετο διὰ στενοῦ τεναγώδους πορθμοῦ ἀπὸ τὸ νησίδριον τῆς Μινώας, ὅστις κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐξεύχθη διὰ γεφύρας· κατὰ τὴν ἐποχὴν ἤδη τοῦ Πausανίου εἶχεν ἐκ τῶν προσχώσεων ἐνωθὴ μετὰ τῆς ἀκτῆς διὰ χαμηλοῦ λαιμοῦ καὶ σήμερον ἀποτελεῖ ἀκρόπολιν κατὰ τὴν ἀκτὴν. Βλ. B u r s i a n, *Geogr. v. Griechenl.* I, 379, V. B é r a r d, *Les Phéniciens et l'Odyssée*, Paris 1927, II, σ. 387.

Φαιάκων ἔχει τὸν κύριον οἰκισμὸν του ἐπὶ ἀναλόγου θέσεως : «καλὸς δὲ λιμὴν ἐκάτερθε πόλης, λεπτὴ δ' εἰσιθμῆ· νῆες δ' ὁδὸν ἀμφιέλισσαι εἰρύονται· πᾶσιν γὰρ ἐπίστιον ἐκάστω» (ι 263-5). Ἄλλὰ τοὺς μᾶλλον χαρακτηριστικοὺς οἰκισμοὺς τοῦ εἴδους τούτου ἴδρυσαν, ὡς εἶναι γνωστόν, οἱ εἰς τὴν θαλασσοκρατίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἀποικιστικὴν ἐξάπλωσιν διαδεχθέντες τοὺς Μινωίτας εὐκίνητοι Φοίνικες²⁰. Εἶναι ἀρκετὸν νὰ ὑπομνήσωμεν τὴν τόσον χαρακτηριστικὴν θέσιν τῆς ἐπὶ νησίδος διὰ τεχνητοῦ λαιμοῦ συνδεθείσης μὲ τὴν ἀκτὴν πόλεως τῆς Τύρου²¹, τῆς Καρχηδόνας²², τὰς θέσεις τῆς Ἀράδου, τῆς Σιδῶνος²³, τῶν Γαδείρων, ἐπὶ νησίδος διὰ στενοῦ πορθμοῦ χωριζομένης ἀπὸ τὴν κατέναντι παραλίαν²⁴, καὶ τόσων ἄλλων. Διὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς θέσεως ὑπέθεσεν ὁ V i c t o r B é r a r d, ὅτι πόλεις ὡς ἡ Σκάνδεια τῶν Κυθήρων, ἐπὶ νησίδος ἐνωθείσης μὲ τὴν ξηράν, καὶ ἡ Χαλκηδὼν, μὲ τὸν διπλοῦν λιμένα ἐκατέρωθεν τοῦ ἰσθμοῦ, θὰ ἔδει νὰ εἶχον ἰδρυθῆ ὑπὸ τῶν Φοινίκων ὡς ἐμπορικὰ αὐτῶν πρακτορεῖα²⁵ καὶ τολμηρότερον ἔτι, ὅτι συνοικισμοί, ὅποιοι οἱ τῆς Ψείρας καὶ τοῦ Μόχλου²⁶, ἔσχον Φοινικικὴν προέλευσιν. Ἄλλὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου διὰ τοὺς Φοίνικας λεγόμενον «ἄκρας τε ἐπὶ τῇ θαλάσῃ ἀπολαβόντες καὶ τὰ ἐπικείμενα νησίδια ἐμπορίας ἔνεκεν» (VI, 2, 6) θὰ ἠδύνατο ἐξ ἴσου προσφυῶς νὰ ἐλέγετο διὰ τὰς ἀναλόγους ἐγκαταστάσεις τῶν Μινωιτῶν. Ὡστε οὐδεμία ἀμφιβολία ἀπολείπεται, ὅτι ἡ θέσις τοῦ διπλοῦ ὄρου Σταφύλου, ἦτο κατάλληλος διὰ τὴν ἴδρυσιν ἐνὸς τοιούτου συνοικισμοῦ.

Τὸ ἱστορικὸν τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ τάφου εἶναι τὸ ἀκόλουθον :

Τὴν 7ην Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1936 ὁ ὑπενωμοτάρχης Τριαντάφυλλος Ταμβάκος, ἐκτελῶν ὑπηρεσίαν διώξεως, ἐκάθητο κατὰ τὸν αὐχένα τὸν συνδέοντα τὸ Νησι μὲ τὴν ἀκτὴν, ἀκριβῶς εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς ἀτραποῦ, τῆς ἐνούσης τοὺς δύο αἰγιαλοὺς Σταφύλου καὶ Βελανιοῦ, ἐκεῖ ὅπου μερικοὶ λίθοι ἐσχημάτιζον τοιχίον. Τὴν προσοχὴν

²⁰) Περὶ τούτου βλ. G. C o n t e n a u, La civilisation phénicienne, Paris 1928, p. 32 καὶ V. B é r a r d, αὐτ., I. 92.

²¹) Ἡ διὰ τεχνητοῦ ἰσθμοῦ σύνδεσις τῆς νησίδος Τύρου μὲ τὴν ἀκτὴν ἐγένετο, ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου. Σχέδιον βλ. παρὰ P e r r o t - C h i p r i e z, αὐτ. σ. 21, εἰκ. 5. Αὕτῃ ἡ νησίς ἐμφανίζει διδύμους λιμένας περὶ μικρὰν χερσόνησον.

²²) P e r r o t - C h i p r i e z, αὐτ., σ. 343, εἰκ. 248.

²³) Α ὕ τ ὅ θ ι, σ. 18.

²⁴) Α ὕ τ ὅ θ ι, σ. 32.

²⁵) B é r a r d, αὐτ. I, 206 καὶ I, 92.

²⁶) Α ὕ τ ὅ θ ι II, σ. 330.

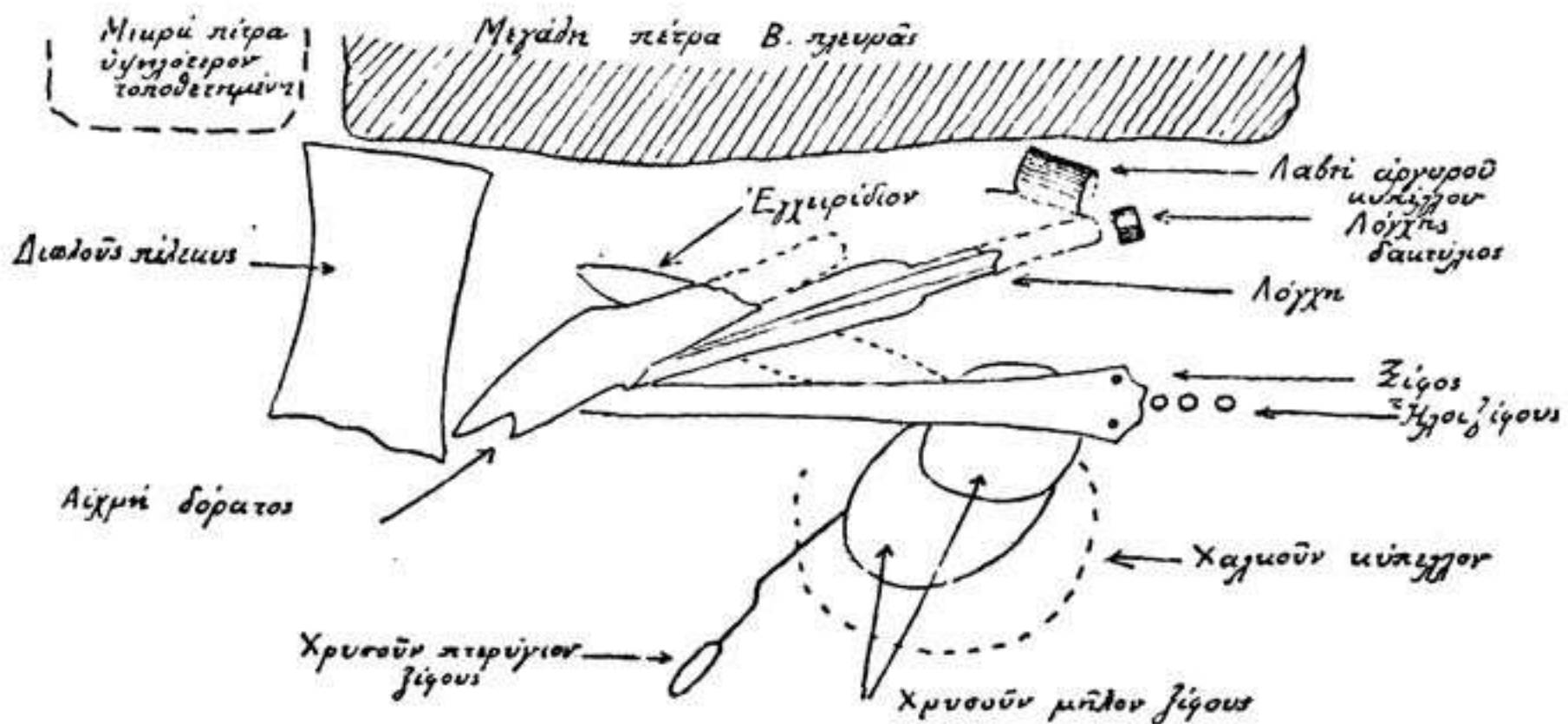
του προσείλκυσε στίλβον ἔλασμα, τὸ ὁποῖον περισυνέλεξεν ἀποσπῶν ἐκ τοῦ χώματος εἰς τέσσαρα τεμάχια. Δὲν ἀπέδωσεν ὅμως ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τοῦτο, ἀλλὰ περιελίξας ἀπέρριψεν ὀλίγον περαιτέρω. Μετὰ δέκα ἡμέρας, ὁ καθηγητὴς τῆς Ζωοτεχνίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης Ἰωάννης Δημητριάδης, διερχόμενος τυχαίως διὰ τῆς ἀτραποῦ, ἀνεῦρε τὸ ἔλασμα καὶ διαπιστώσας ὅτι ἦτο χρυσοῦν καὶ ἔφερε διακόσμησιν προδίδουσαν τὴν ἀρχαιότητά του, ἀπηυθύνθη εἰς τὸν Διοικητὴν τῆς Χωροφυλακῆς, ἵνα ἀναζητηθῇ ὁ ἀπορρίψας καὶ γίνῃ διὰ τούτου γνωστὸς ὁ ἀκριβὴς τόπος τῆς εὐρέσεως. Εἰς τὸ ἐξαίρετον ἐνδιαφέρον καὶ τὴν θερμὴν ἀγάπην τοῦ κ. Καθηγητοῦ διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν τοῦ τόπου του ὀφείλεται ὄχι μόνον ἡ ἀνακάλυψις τοῦ τάφου, ἀλλὰ καὶ ἡ κατόπιν γενομένη ἐπιστημονικὴ τούτου διερεῦνησις καὶ ἡ ἐμπεριστατωμένη ἐνημέρωσις τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας ἐπὶ πλείστων ὄσων σημείων, σχετιζομένων μὲ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς νήσου. Ὅφειλω ἐντεῦθεν νὰ ἐκφράσω τὰς θερμότερας εὐχαριστίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολ. Ὑπηρεσίας καὶ ἐμοῦ ἰδιαιτέρως.

Ὁ ὑπενωμοτάρχης ἀνέφερεν, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ εὐρών καὶ ἀπορρίψας τὸ χρυσοῦν ἔλασμα καὶ προσεφέρθη νὰ ὀδηγήσῃ τὴν ἐπαύριον ἐπὶ τόπου τὸν Πρόεδρον κ. Δουλίδην, τὸν κ. Δημητριάδην, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Σωτήριον, δικηγόρον ἐγκατεστημένον μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐν Θεσσαλονίκῃ, καὶ τὸν Γυμνασιάρχην κ. Ν. Γεωργάραν. Ἡ μικρὰ ὁμὰς ἀνεῦρεν ὀδηγουμένη τὸ μέρος ὅπου ἀνευρέθη τὸ διάδημα, καὶ διεπίστωσεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκ τῶν θραυσμάτων ἀνθρωπίνων ὀστέων, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τάφου. Προεξεῖχεν ἔτι χρυσοῦν ἀντικείμενον, σχήματος ἐπιμήκους φυλλιδίου μὲ στέλεχος, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτηρίσθη ὡς πόρπη. Ἐπειδὴ ὁ κίνδυνος τῆς συλήσεως εἰς τὸ ἀπομεμονωμένον τοῦτο σημεῖον ἦτο καταφανὴς καὶ ἐπειδὴ ἐκπρόσωποι τῆς ἀρχαιολ. ὑπηρεσίας μόνον μετὰ ἡμέρας θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προσέλθουν, ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ μὲ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν προσοχὴν ἢ περισυλλογὴ τῶν ἀντικειμένων, τοῦ κυριωτέρου μέρους τῆς ἐργασίας ταύτης ἐκτελεσθέντος ὑπὸ τοῦ κ. Ἰ. Δημητριάδου.

Ὁ γυμνασιάρχης κ. Γεωργάρας περιγράφει εἰς σημείωμά του, δημοσιευθὲν μετ' ὀλίγας ἡμέρας εἰς θεσσαλικὴν ἐφημερίδα, τὴν συγκίνησίν των, ὅταν μετὰ τὴν περισυλλογὴν χαλκῶν καὶ πηλίνων τεμαχίων ἀγγείων εὐρέθησαν πρὸ ἑνὸς χαλκοῦ διπλοῦ πελέκεως, τοῦ ὁποίου τὴν ἱερότητα, ὡς μινωικοῦ λάβρου, πολὺ καλῶς ἐγνώριζον. Εὐθὺς ἀμέσως ἀπεκαλύφθη σειρὰ ὀλόκληρος χαλκῶν ὄπλων (ξίφος, ἐγχειρίδιον, μάχαιρα, αἰχμὴ δόρατος μὲ τὸν συσφικτῆρα δακτύλιόν του), ὡς καὶ χαλκοῦν ἐπίσης βραχιόνιον. Μεταξὺ τῶν ὄπλων ἀνεφά-

νησαν μεγάλα χρυσᾶ διακόσμητα ἐλάσματα κωνικοῦ καὶ ἡμιθολωτοῦ σχήματος, τὰ ὅποια κατ' ἀρχὰς ἐξελήφθησαν ὡς διακοσμητικοὶ προφυλακτῆρες μαστῶν. Ὁ καθηγητὴς Δημητριάδης εὐτυχῶς ἐσχεδίασε προχείρως ἔστω τὴν θέσιν τῶν κτερισμάτων ἐντὸς τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου καὶ ἐφωτογράφησε πρὸ τῆς ἐξαγωγῆς (εἰκ. 3 καὶ Πίν. Γ' εἰκ. 1).

Οἱ προχείρως ἀνασκάψαντες μόνον τὸν πρὸς βορρᾶν τοῖχον τοῦ τάφου ἀνεῦρον, ἐπίστευσαν δέ, ὅτι κατὰ τὰς λοιπὰς πλευρὰς ἐχρησίμευσαν ὡς τοιχώματα αἱ πλευραὶ τοῦ διὰ τὴν ταφὴν κοιλανθέντος σχιστολιθικοῦ (πεταλίτου) βράχου. Συναντήσαντες λίθους τοῦ πετρώμα-

ΚΑΤΑ ΣΧΕΔΙΟΝ Ι. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ.

Εἰκ. 3.

Ἡ θέσις τῶν πρώτων περισυλλεγέντων κτερισμάτων τοῦ τάφου.

τος τούτου διέκοψαν τὴν σκαφήν, ἐπειδὴ ἐνόμισαν ὅτι εἶχεν ἤδη ὀλόκληρος ὁ τάφος ἀνασκαφῆ. Τὰ εὐρήματα μετεκομίσθησαν καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν Διοίκησιν Χωροφυλακῆς, ἡ ὁποία εὐθὺς ἀμέσως ἐτηλεγράφησεν εἰς τὴν Ἐφορείαν τῶν Θηβῶν.

Δέον νὰ σημειωθῇ πρὸς τιμὴν τῶν πρώτων ἀνασκαψάντων, ὅτι οὗτοι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὀρθῶς ἐξετίμησαν τὴν σημασίαν τῆς ἀνακαλύψεως καὶ πρῶτοι συνέδεσαν τὸν τάφον καὶ τὰ ἐπὶ τῆς νησίδος διακρινόμενα λείψανα μὲ τὴν παράδοσιν τοῦ ἐκ Κρήτης ὑπὸ τὸν ἥρωα Σταφύλον ἀποικισμοῦ. Ὁ ἱερός λάβρος ὑπῆρξε δι' αὐτοὺς ἰσχυρὸν πειστήριον τῆς σχέσεως μὲ τὴν Κρήτην καὶ ὁ κ. Γεωργάρας ἐχρονολόγησε σχετικῶς ἀκριβῶς τὰ εὐρήματα εἰς τοὺς χρόνους 1500-1450 π.Χ.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τὴν 25ην Αὐγούστου, ἐφθασα εἰς τὴν Σκόπελον καὶ ἐξήτασα τὰ περισυλλεγέντα κτερίσματα τοῦ τάφου. Διεπί-

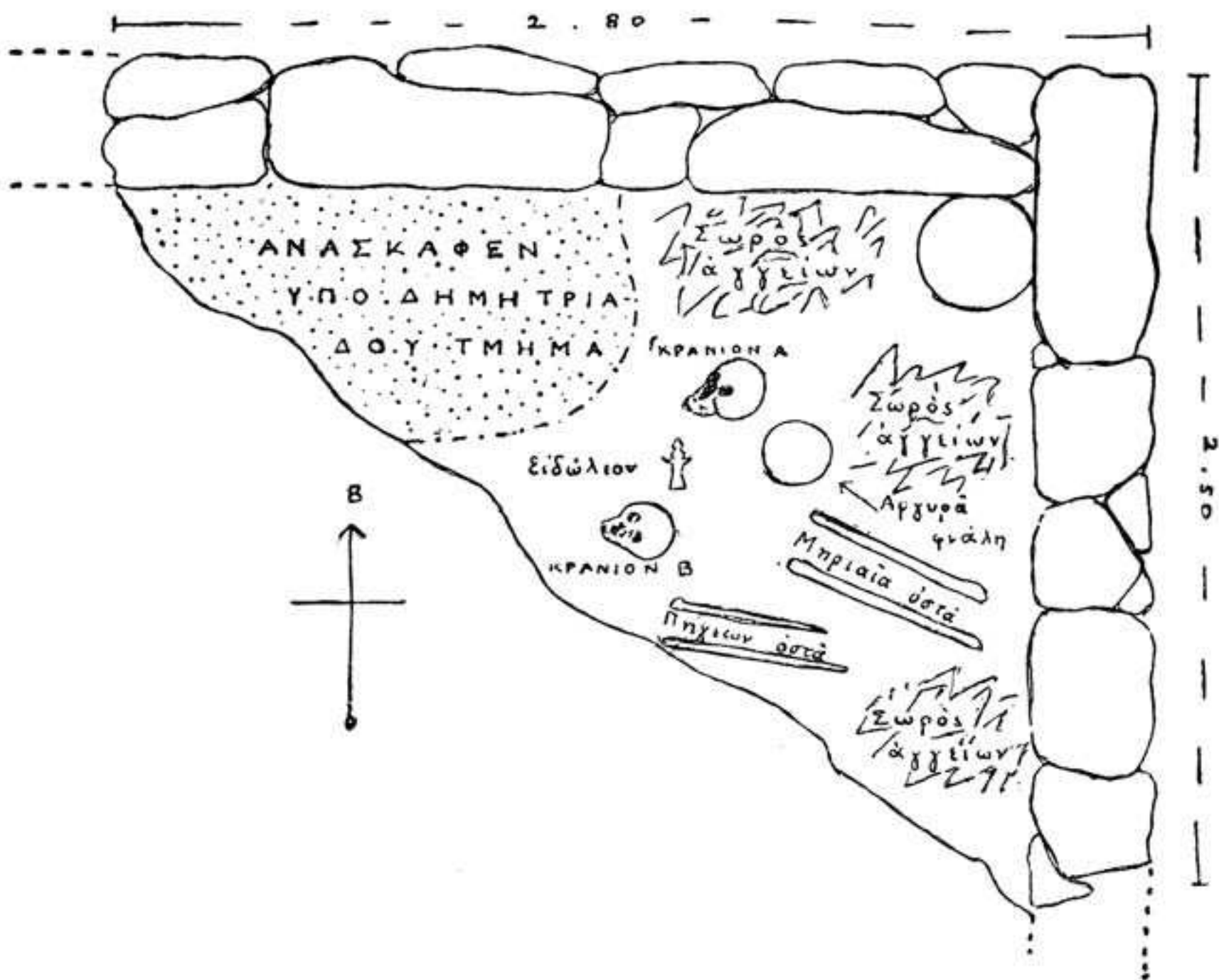
στώσα ότι ἐπρόκειτο περὶ τάφου ἐπιφανοῦς ἀνδρός, ἀνήκοντος εἰς τοὺς ΥΕΠ (=ΥΜΙβ-ΥΜΠ) χρόνους. Μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ τάφος ἦτο ἀσύλητος καὶ ἐπομένως ὅτι εἴχομεν τὸ σύνολον τῶν ἀποτεθέντων κτερισμάτων ἀνέπαφον, ἠρμίνευσα τὰ δύο πρὸς ἄλληλα προσαρμοζόμενα διακόσμητα ἐλάσματα, τὸ κωνικὸν καὶ τὸ ἡμιθολωτόν, ὡς ἀνήκοντα εἰς ἐπένδυσιν ξυλίνης πυξίδος. Ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἐπρόκειτο περὶ λαβῆς ξίφους, δὲν ἐφαντάσθην τότε, διότι τὸ μόνον ἀνευρεθὲν ξίφος, τοῦ ὁποίου εἰς σειρὰν εὐρέθησαν οἱ ἦλοι τῆς λαβῆς, ἀπεκλείετο νὰ εἶχε τοιαύτην λαβὴν, καὶ διὰ τὸ μέγεθος καὶ διὰ τὸν τύπον του. Βραδύτερον, ὅταν παρέβαλον πρὸς τὰ πολὺ μικρότερα μῆλα λαβῆς ξιφῶν τῶν ὀρθογωνίων τάφων τῶν Μυκηναίων, ἐπείσθην ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐπενδύσεως ἀναλόγου λαβῆς. Τότε ἠρμίνευσα καὶ τὸ χρυσοῦν ἐξάρτημα, τὸ χαρακτηρισθὲν ὑπὸ τῶν εὐρόντων ὡς πόρπη ἐξ ἀναλόγων ὁμοίων τῶν αὐτῶν τάφων ὡς ἀνῆκον εἰς τὸ αὐτὸ ξίφος²⁷.

Ἡ ἐξέτασις τοῦ τάφου μὲ ἐπείσεν ὅτι τμημα μόνον τούτου εἶχεν ἀνασκαφῆ προεξετείνεται καὶ πρὸς Α καὶ πρὸς Ν, ἀλλ' ἡ προέκτασις αὕτη δὲν ἦτο ὁρατὴ λόγῳ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ καταπεσόντων λίθων. Ἀπεδείχθη ἐπίσης, ὅτι δὲν εἶχεν ἀνασκαφῆ μέχρι τοῦ δαπέδου του, διότι πρόχειρος σκαφὴ ἀπεκάλυψε τμημα χαλκοῦ «χερνίβου», τοῦ ὁποίου τεμάχια εἶχον ἤδη ἐξαχθῆ.

Ἡ κανονικὴ ἀνασκαφὴ ἤρχισε τὴν ἐπομένην δι' ὀλίγων ἐργατῶν, ἀπασχοληθέντων κυρίως εἰς τὴν ἀναζήτησιν ἄλλων τάφων κατὰ τὴν αὐτὴν περιοχὴν, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ τάφου ἀνεσκάφη μὲ ἐπιμελῆ ἐργασίαν διὰ μαχαιρίων ὑπ' ἐμοῦ καὶ τοῦ κ. Δημητριάδου, βοηθουμένων ὑπὸ ἑνὸς μόνου ἐργάτου. Ἀπεκαλύφθη οὕτω ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ, ἀποτελουμένη ἐκ χαμηλοῦ τοιχείου ὕψ. 0,55 μ. καὶ ἀκριβῶς κατὰ τὴν γωνίαν ἀνευρέθη ἀνεστραμμένος καλῶς διατηρούμενος χαλκοῦς ἀμφορεὺς (βλ. Πίν. Ι' εἰκ. 2). Πρὸ αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν βορείαν πλευρὰν ἀνευρέθη σωρὸς συντετριμμένων ἀγγείων, τῶν ὁποίων τινὰ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸ εἶδος τῶν «ἀροτοσχημῶν ἀλαβάστρων». Κάτω τοῦ σωροῦ ἀπέκειτο τὸ μεγαλύτερον τῶν ἀροτοσχημῶν, διατηρούμενον εἰσέτι εἰς τὸ ἀρχικὸν σχῆμά του. Εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν νοτιώτερον τοῦ σωροῦ τούτου ἀνεφάνη τὸ κρανίον τοῦ νεκροῦ, εἰς τὸν ὁποῖον προφανῶς ἀνῆκον τὰ κτερίσματα τῶν χαλκῶν ὄπλων, περὶ τὸ μέσον του προφανῶς τοποθετημένων. Παρὰ τὸ κρανίον, διακρινόμενον εἰς τὴν ἀνωτέρω εἰκόνα, ἀνεφάνη μικρὸν

²⁷) Ὁ καθηγ. Ἰ. Δημητριάδης ἐκ παραλλήλου κατέληξεν εἰς τὴν ἄποψιν, τὴν ὁποίαν μοὶ ἀνεκοίνωσε δι' ἐπιστολῆς, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ λαβῆς σκήπτρου, τοῦ ὁποίου τὸ χρυσοῦν φυλλίδιον μὲ τὸ στέλεχος ἀπετέλει πλευρικὸν κόσμημα.

ἀρτόσημον ἀγγεῖον ἀκέραιον καὶ ἀμέσως ἄνωθεν τούτου λίαν ἐπιμή-
κης ἀτρακτοειδοῦς σχήματος ψῆφος ὑελομάζης μὲ διακόσμησιν κλά-
δου σχηματικοῦ, ἣ ὁποία δυστυχῶς κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπεσυνετέθη ἐκ
τῆς ὑγρασίας. Εἰς τὸν σωρὸν τῶν ἀγγείων ἀπέκειτο καὶ μαχαίριον
γλωσσοειδοῦς σχήματος. Μετὰ τὴν ἐξαγωγήν τοῦ χαλκοῦ ἀμφορέως
ἀνευρέθη κατὰ τὴν γωνίαν χαλκοῦν μονόστομον μὲ ὀξεῖαν αἰχμὴν μα-
χαίριον. Δεύτερος σωρὸς ἀγγείων ἔκειτο μεταξὺ τοῦ κρανίου καὶ τοῦ
ἀνατολικοῦ τοίχου· διεκρίνοντο κύπελλα τοῦ τύπου τῶν ἐφυραϊκῶν καὶ

Εἰκ. 4.

Σχέδιον τῆς θέσεως τῶν κτερισμάτων τοῦ τάφου.

ἀρτόσημα. Πέντε σφονδύλια ἀνευρέθησαν μεμονωμένα, ἓν ὑπὸ τὸν
χαλκοῦν ἀμφορέα, δεύτερον παρὰ τὸ κρανίον, τρίτον ὀλίγον νοτιώτερον
τούτου καὶ δύο κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον.

Ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ νεκρὸς δὲν ἦτο μό-
νος ἐντὸς τοῦ τάφου· δεύτερον κρανίον, οὐχὶ καλῶς διατηρούμενον,
ἀνεφάνη νοτιώτερον καὶ ὀλίγον δυτικώτερον τοῦ πρώτου (βλ. σχέδιον
εἰκόνας 4, ὅπου ἐσημειώθη ἀκριβῶς ἡ θέσις τῶν εὗρημάτων). Ὁ νε-
κρὸς θὰ ἔκειτο, φαίνεται, παραλλήλως μὲ τὸν πρῶτον, ἀλλὰ χαμηλώτε-
ρον τοποθετημένος· ἄλλα ὅμως ὀστά τοῦ σκελετοῦ τούτου δὲν ἀνευρέ-

θησαν εἰς τὴν θέσιν των, διότι ὀλόκληρον τὸ ΝΔ ἥμισυ τοῦ τάφου κατεστράφη, παρασυρθὲν κατὰ τὸ πρᾶνές τῆς ἀτραποῦ ὑπὸ τῶν ὑδάτων λοξῶς, ὥστε νὰ ἐξαφανισθοῦν καὶ αἱ ἀπολήξεις τῶν δύο καθέτως συναντωμένων τοίχων, τοῦ βορείου διασωθέντος εἰς μῆκος 2,80 περίπου, τοῦ ἀνατολικοῦ εἰς μῆκος 2,50. Μεταξὺ τῶν δύο κρανίων ἀνευρέθη τοποθετημένον διαγωνίως πήλινον εἰδώλιον ὑδριαφόρου γυναικὸς καὶ ὀλίγον ἀνατολικώτερον ἀργυρᾶ μικρὰ φιάλη (τάσι), παρὰ τὴν ὁποίαν ὠραία ψῆφος ἐξ ἀμεθύστου εἰς σχῆμα ὀκτωειδοῦς μινωικῆς ἀσπίδος καὶ τὸ ἐν τῶν πέντε ἀνωτέρω μνημονευθέντων σφρονδυλίων. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παρυφὴν τοῦ τάφου ἤλθεν εἰς φῶς μικρὸς ἀτρακτοειδοῦς σχήματος σφραγιδόλιθος ἐκ σαρδίου μὲ παράστασιν σχηματικὴν πτερυγοῦ ἰχθύος καὶ δελφίνων.

Ἀπροσδόκητος ὑπῆρξεν ἡ ἀνατολικῶς καὶ νοτιανατολικῶς τοῦ δευτέρου κρανίου ἀνεύρεσις ὀστέων μηρῶν καὶ πήχεων κατὰ περίεργον τρόπον τοποθετημένων καὶ οἷονεὶ προφυλασσομένων κάτωθεν ἡμικυλινδρικών κεράμων, εἰς παράλληλον ἀνὰ ζευγὸς θέσιν²⁸. Ταῦτα θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνῆκον, ὡς ἦσαν τοποθετημένα, εἰς τὸν δεύτερον νεκρὸν. Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δεχθῆ τις, ὅτι ὀστᾶ προηγουμένως ταφέντος νεκροῦ περισυνελέγησαν κατὰ τὸ ἐν ἄκρον τοῦ τάφου²⁹ καὶ ἐπίτηδες ἐπροστατεύθησαν διὰ τῶν κεράμων. Μετὰ τούτων δὲν ἀνευρέθησαν κτερίσματα, ὀλίγον ὅμως νοτιώτερον καὶ κατὰ τὸ ΝΑ ἄκρον τοῦ τάφου ἀπέκειτο ἄλλος (τρίτος αὐτὸς) σωρὸς ἀγγείων, τοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος μὲ τοὺς ἄλλους δύο³⁰, κατὰ δὲ τὸν τοῖχον χαλκοῦν ἐγχειρίδιον, ἐξαχθὲν εἰς τεμάχια.

Ὅταν μετὰ δύο ἔτη — τὸν Ὀκτώβριον 1938 — ἐπανελθὼν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐνήργησα δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν πρὸς διαπίστωσιν ὑπάρξεως ἄλλων ἐνδιαφερόντων λειψάνων, ἡ βροχὴ εἶχεν ἀποπλύνει

²⁸) Ἐκ τοῦ ἐπιπέδου εἰς τὸ ὁποῖον τὰ ὀστᾶ ταῦτα ἀνευρέθησαν καὶ τῆς ἀμέσου γειτνιασεώς των μὲ τὸν τρίτον σωρὸν ἀγγείων πρέπει νὰ ἀποκλεισθῆ τελείως ἡ περίπτωσις μεταγενεστέρως ρωμαϊκῶν ἢ χριστιανικῶν χρόνων ταφῆς, ἀναλόγου ἐκείνων αἱ ὁποῖαι ἀνευρέθησαν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν δωμάτιον τοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτραποῦ ἀποκαλυφθέντος (βλ. κατωτέρω) κτηρίου. Αἱ τελευταῖαι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τεμαχίων κεράμων, ἀλλὰ πλατέων καὶ ὄχι τοῦ στενοῦ σωληνωτοῦ τύπου. Οὐδὲν ἄλλως μεταγενέστερον εὔρημα προῆλθεν ἐκ τοῦ ὀρθογωνίου τάφου.

²⁹) Τοῦτο δὲν ἦτο ἀσύνηθες εἰς μινωικοὺς καὶ μυκηναϊκοὺς τάφους· ἐνδιαφέρον ἀνάλογον παρέχει ὁ VI ὀρθογ. τάφος τῶν Μυκηναίων, ὅπου παρὰ τὸν ἐκτάδην κείμενον νεκρὸν ἀνευρέθησαν συνεσωρευμένα τὰ ὀστᾶ δευτέρου νεκροῦ, τοῦ ἀρχικοῦ κατόχου τοῦ τάφου: K a r o, Schachtgr. v. Mykenae, σ. 36.

³⁰) Καὶ εἰς τὸν VI ὀρθογ. τάφον τὰ μὲν ὄπλα καὶ ἐργαλεῖα ἐκείντο κατὰ τὸ μέσον τοῦ νεκροῦ, τὰ δὲ ἀγγεῖα κατὰ τὸ ἐν — ἐνταῦθα ὅμως τὸ παρὰ τοὺς πόδας—ἄκρον τοῦ τάφου (αὐτ. σ. 37).

τὰ τοιχώματα τοῦ τάφου· μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, κατὰ τὴν γωνίαν, ἀνεφάνησαν ἐνσφηνωμένα ἐν μονόστομον μαχαίριον μὲ τρεῖς ὀπὰς ἤλων διὰ τὴν στερέωσιν λαβῆς καὶ μικρὸν μαρμάρινον λοπαδοειδὲς σκεῦος.

Ἐρευνα κατὰ τὴν αὐτὴν περιοχὴν τοῦ λαιμοῦ πρὸς ἀνακάλυψιν ἄλλων τυχόν ὑπαρχόντων τάφων, ἄλλως δυσχερανομένη λόγῳ τῶν πυκνῶν θάμνων, οἷτινες ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ἀφαιρεθοῦν, ἀπέβη ἄκαρπος. Ἐν τούτοις δὲν φαίνεται πολὺ πιθανὸν ὅτι ὁ τάφος ἦτο ὅλως ἀπομεμονωμένος, καίτοι εἰς περιπτώσεις ἐπιφανῶν τάφων, μάλιστα βασιλικῶν, ἐπεδιώχθη, φαίνεται, σχετικὴ ἀπομόνωσις, ἵνα μὴ ἐπέρχεται ἐπαφὴ τῶν κοινῶν θνητῶν μετὰ τῶν διογενῶν.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἀνασκαφικὴν ἐξερεύνησιν τοῦ Ὀκτωβρίου 1938, διαρκέσασαν ἐπὶ μίαν ἑβδομάδα καὶ γενομένην δι' ὀλίγων ἐργατῶν, ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη καὶ πέραν τῆς στενῆς περιοχῆς τοῦ τάφου, μάλιστα κατὰ τὰ σημεῖα ἐνθα ἦσαν καταφανῆ λείψανα κτηρίων. Ὁ σχιστολιθικὸς βράχος ἀπαντᾷ σχεδὸν πανταχοῦ ἐπιφανειακῶς, εὐθύς ὡς ἀφαιρεθοῦν οἱ θάμνοι καὶ ἐλάχιστον χῶμα. Ἀλλὰ κατὰ τὴν πρόσβασιν εἰς τὴν νησίδα ἢ σκαφὴ μιᾶς ἐλαφροῦς κοιλότητος τοῦ βράχου ἀπέδωσεν ἱκανὸν ἀριθμὸν θραυσμάτων ἑλληνικῶν ἀγγείων, τῶν ὁποίων πολλὰ ἀνήκουν εἰς μικύλλους σκύφους, μικρὸν ἀξιόλογον πλαστικὸν ἀγγεῖον τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος, παριστῶν κεφαλὴν γυναικός, ἀτυχῶς ἐξαχθὲν εἰς τεμάχια, καὶ περαιτέρω τεμάχιον ἀγγείου μὲ ἀνάγλυφον παράστασιν, ἐν μέρει διασφζομένην, ἀσπιδοφόρου ἰπέως³¹. Ἀσφαλῶς μυκηναϊκῶν χρόνων ἀπεδείχθη ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ὄστράκων τοῖχος κτηρίου τῆς νησίδος μὲ κατεύθυνσιν ἐκ ΒΑ πρὸς τὰ ΝΔ· τὰ ὄστρακα ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ κυάθων καὶ κυλίκων, ἀναλόγων τοῦ ἐφυραϊκοῦ τύπου, ἐν τούτων μὲ τεθλασμένην γραμμὴν διακοσμοῦσαν τὸ χεῖλος. Διὰ τούτων ὅμως δὲν κατωρθώθη νὰ συγκροτηθοῦν ἀγγεῖα. Πήλινον ἀμφικωνικὸν σφονδύλιον ἀνευρέθη μετ' αὐτῶν³². Ἀσφαλῶς ἐπίσης μυκηναϊκῶν χρόνων τοῖχος ἀνευρέθη κατὰ τὴν βάσιν τῆς νησίδος πρὸς τὸν αἰγιαλὸν ἐξέχων καὶ καταλήγων εἰς παραστάδα ἢ μᾶλλον γωνίαν ἀμελῶς ὠκοδομημένην· ὄστρακα ἐξ ἐφυραϊκῶν κυλίκων, ἐν μὲ σπεῖραν, καὶ πρόχυσις χαρακτηριστικὴ μυκηναϊκοῦ ἀγγείου ἀπο-

³¹) Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα δὲν φαίνεται ὅτι συνώδευσαν ταφὴν· ὁ χαρακτὴρ των, μάλιστα τῶν μικύλλων σκυφίσκων, φαίνεται ἀναθηματικὸς καὶ ἡ γειτνίασις μὲ τὴν θέσιν τοῦ βασιλικοῦ τάφου καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ἠρωολατρείας. Περαιτέρω ἔρευνα δύναιται νὰ παράσχη περισσοτέρας ἐνδείξεις.

³²) Τὰ ἐφυραϊκὰ ἀγγεῖα καὶ τὸ πήλινον ἀμφικωνικὸν σφονδύλιον χρονολογοῦν τὸ κτήριον εἰς τὴν ΥΕ II ἐποχὴν.

δεικνύουν τὸν τοῖχον τοῦτον σύγχρονον τοῦ τάφου. Ἄτυχῶς ἡ ἰσχυρὰ ἐπικρεμαμένη ἐπίχωσις καὶ ἡ σκληρότης τοῦ χώματος κατέστησαν δυσχερῆ τὴν περαιτέρω ἀνασκαφήν, καὶ ἐκρίθη ὅτι ἦτο προτιμότερον διὰ τοῦ μικροῦ διατιθεμένου ποσοῦ νὰ ἀνασκαφῆ τὸ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀτραποῦ κατὰ τὴν στενὴν διάβασιν πρὸς τὸν λαιμὸν τῆς νησίδος, ἀριστερά, ἀποκαλυφθὲν κτήριον.

Κατ' ἀρχὴν ὑπειτέθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἄλλου τάφου, διότι δύο τοῖχοι συνηντῶντο κατ' ὀρθὴν γωνίαν, ὠκοδομημένοι διὰ μικροτέρων λίθων ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἀνάλογον τοῦ ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ τάφου, εὐθύς δὲ ἐξ ἀρχῆς ἀνευρέθησαν λείψανα ὄστων. Βαθμηδὸν ὅμως ἀπεδείχθη, ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ τάφου, ἀλλὰ περὶ ἐκτεταμένου κτηρίου, τοῦ ὁποίου τὸ πρόσθιον πρὸς τὸν αἰγιαλὸν διαμέρισμα εἶχε χρησιμοποιηθῆ διὰ ὑστερογενεῖς ταφάς. Πράγματι ἀνευρέθη κατ' ἀρχὰς κρανίον, εἶτα δὲ καὶ ὀλόκληρος σκελετός, ὑψηλότερον καὶ ἐλαφρῶς λοξῶς σχετικῶς μὲ τοὺς τοίχους, ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς τεθαμμένος, ἔχων λίθους ἀκατεργάστους καὶ πλακοειδεῖς ὡς ὑπόστρωμα καὶ ἄλλους κατ' ἀμφοτέρω τὰ πλευρά. Εἰς ὑψηλότερον στρώμα ἀνευρέθησαν κέραμοι εἰς τεμάχια καλύπτοντες ὄστᾶ ἄλλου νεκροῦ καὶ κρανίου τεμάχια ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου. Ἄλλη τέλος ταφή, ἄνευ κεράμων ἢ προστατευόντων λίθων, ἀνευρέθη ἐπικαθημένη ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς διασταυρώσεως τῶν τοίχων τοῦ προσθίου διαμερίσματος μὲ τὸ ὀπισθεν αὐτοῦ. Βυζαντινὸν χαλκοῦν νόμισμα, μὲ σταυρὸν ἀπὸ τὴν βάσιν τοῦ ὁποίου ἐκφύονται κλάδοι, περισυνελέγη ἐκεῖ πλησίον καὶ ὀλίγον περαιτέρω μικρὸν χαλκοῦν νόμισμα αὐτοκρατορικῶν χρόνων. Μεγάλοι χαλκοῖ ἤλοι τετραγώνου τομῆς ἀνευρέθησαν, εἰς ἀκέραιος κατὰ τὸν τοῖχον τοῦ βάθους τοῦ πρώτου διαμερίσματος καὶ τρία τεμάχια εἰς διάφορα ἄλλα σημεῖα τοῦ αὐτοῦ δωματίου. Ὁ προσανατολισμὸς τοῦ νεκροῦ, τὸ γεγονός ὅτι εἶχεν ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους, ὅτι ἦτο ἀκτέριστος, ὅτι πῆλιναι κεραμίδες ἐκάλυπτον ὄστᾶ κείμενα εἰς ἀνώτερον στρώμα, τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα σποραδικὰ εὐρήματα, εἰς τὰ ὅποια δέον νὰ προστεθῆ κοινὴ στρογγυλόστομος ὑστέρων χρόνων πρόχους, καὶ τμήματα ὀξυπυθμένων ἀγγείων ἐν συνδυασμῶ μὲ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἐν μέρει οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου ὁ πρόσθιος πρὸς τὸν αἰγιαλὸν τοῖχος εἶχε καθ' ὀλοκληρίαν καταστραφῆ, οἱ λοιποὶ δὲ τοῖχοι εἶχον ἐν μέρει καταρρεύσει ὅταν ἐγένοντο αἱ ταφαί, ἀφοῦ δύο ἐπεκάθηοντο ἐπ' αὐτῶν, πείθουν, ὅτι ἐγένετο ἐπαναχρησιμοποίησις τοῦ χώρου τοῦ πρώτου θαλάμου κατὰ τὴν παλαιότεραν βυζαντινὴν ἐποχὴν, μετὰ τὴν μερικὴν ἀφαίρεσιν τοῦ χώματος. Ὁ πρὸς ταφὴν δημιουργηθεὶς χώρος περιεκλείσθη διὰ προχείρου ξηρολιθικοῦ τοίχου, ἐφράχθη δὲ καθ' ὅμοιον τρόπον ἢ θύρα τοῦ βάθους ἢ φέρου-

σα πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ διαμερίσματα καὶ εὐρισκομένη πρὸς τὰ δεξιά. Προφανῶς κατὰ τὴν μετασκευὴν ταύτην τὸ δάπεδον ἀνεμοχλεύθη, διότι ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια ἐξ ἐπιστροφώματος συμπαγοῦς μὲ ἄμμον. Σποραδικῶς ἀνευρέθησαν ὀλίγα μυκηναϊκὰ ὄστρακα, ἀλλ' ὄχι πολὺ χαρακτηριστικά. Δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ὑπῆρχε πλησίον συνοικισμὸς κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ἢ ὑστέρους χρόνους· ἢ πιθανωτέρα ἐκδοχὴ εἶναι, ὅτι κατὰ τὸν αἰγιαλὸν ἐθάπτοντο ὑπὸ ναυτικῶν θανόντες ἐν πλῶ.

Διὰ τῶν διατεθέντων μικρῶν μέσων ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνασκαφῆ ἄξιον λόγου μέρος τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτηρίου. Παρηκολουθήθησαν ὅθεν δι' ἐπιφανειακῶν τάφρων αἱ κορυφαὶ τῶν τοίχων καὶ ἀνεσκάφη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου τὸ πρόσθιον διαμέρισμα. Καθ' ὅσον δύναται τις νὰ συναγάγῃ ἐκ τῆς διερευνήσεως ταύτης, εὐρισκόμεθα πρὸ ἐκτεταμένου κτηρίου, τοῦ ὁποίου τὸ ἀνατολικώτερον τμήμα ἀποτελεῖται ἐκ δύο δωματίων, ἐπικοινωνούντων διὰ θύρας, εὐρισκομένης κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ μεσοτοίχου· αἱ διαστάσεις τοῦ ὀπισθεν δωματίου εἶναι $8 \times 6,90$, συνυπολογιζομένου καὶ τοῦ πάχους τῶν τοίχων (0,60μ.). Τὸ πρόσθιον ἔχει τὸ αὐτὸ πλάτος, ἀλλὰ τὸ μῆκος του δὲν διασφύζεται, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, ὀλόκληρον· ὁ δυτικὸς τοῖχος σφύζεται εἰς μῆκος 2,70· ὁ ἀνατολικὸς παρηκολουθήθη ἐπὶ 3,60 μ. ἀλλὰ συνεχίζεται ἔτι. Εἰς ἀπόστασιν 2 περίπου μέτρων ἀνατολικῶς τοῦ τελευταίου ἀνεφάρνη τὸ τέρμα ἄλλου παραλλήλου, ἴσως σχηματίζοντος τὴν ἀρχὴν διαδρόμου.

Ἐάν τὸ κτήριο τοῦτο ἀνήκῃ πράγματι, ὡς ἐκ τῆς οἰκοδομῆς του δύναται νὰ συναχθῆ, εἰς μυκηναϊκοὺς χρόνους, εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ πρόκειται περὶ μεγάλης οἰκίας ἢ καὶ μεγάρου, ὄχι ἴσως ἀσκέτου μὲ τὸν εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν ἀνακαλυφθέντα τάφρον ἐπιφανοῦς προσώπου. Ὡστε τοῦτο θὰ ἀπετέλει σημαντικὴν ἐνδειξιν διὰ τὴν ὑπαρξιν κατὰ χώραν προελληνικοῦ συνοικισμοῦ ἢ ἄλλης ἀξίας λόγου ἐγκαταστάσεως. Ἀλλὰ μόνον μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ συνόλου θὰ καταστῆ δυνατὸν νὰ ἀποφανθῆ τις κατηγορηματικώτερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

Διὰ νὰ σχηματίσῃ τις ἀκριβεστέραν ἰδέαν ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνακαλυφθέντος τάφου, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ ὀλόκληρον τὸ περιεχόμενον του· ἐπειδὴ δέ, ἐκ τῶν συνθηκῶν ἀναγκαζόμενος, ἀνέβαλον δι' εὐθετώτερον χρόνον τὴν ἐπιστημονικὴν δημοσίευσιν τούτου, παραθέτω ἐνταῦθα συνοπτικὸν κατάλογον τῶν ὕπλων, κοσμημάτων, ἀγγείων καὶ λοιπῶν κτερισμάτων.

Α' Κοσμήματα.

1) Χρυσή ταινία διαδήματος μήκους 0,30 μ. με διακόσμησιν τεσσάρων σπειρών μεταξύ τῶν ὁποίων συστήματα «δοθιήνων» (Βλέπε Πίν. ΙΑ').

2) Ψῆφος ἐξ ἀμεθύστου εἰς σχῆμα ὀκτωειδοῦς ἀσπίδος.

3) Ἐπιμήκης ψῆφος ὑελομάζης σχεδὸν κυλινδρική, με διακόσμησιν κλαδίων, διαλυθεῖσα.

4) Τμῆμα ἔλεφαντοστοῦ ἑλλειψοειδῶς τετμημένον καὶ ἑλαφρῶς κυρτόν.

5) Σφραγιδόλιθος ἀτρακτοειδῆς σαρδίου με σχηματικὴν παράστασιν περυγωτοῦ ἰχθύος (ὄχι χελιδονόψαρου) καὶ δελφίνων.

6) Τέσσαρα ἀμφικωνικά σφονδύλια διαφόρων μεγεθῶν καὶ χρωμάτων, τρία ἐκ στεατίτου καὶ ἓν πήλινον.

7) Χαλκοῦν ψέλιον ἢ περισφύριον ἄνευ διακοσμήσεως (πίν. ΙΑ').

Β' Ὀπλα καὶ ἔργαλεῖα.

1) Χρυσὴ ἐπένδυσις μήλου ἐκ λαβῆς εὐμεγέθους ξίφους, τὸ ὅποιον ὅμως δὲν ἀνευρέθη. Ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς κωνικοῦ τμήματος καὶ ἑνὸς θολωτοῦ, (βλ. πίν. ΙΓ', εἰκ. 1), συναρμοζομένων ἀκριβῶς πρὸς ἄλληλα καὶ συνηλουμένων ἐπὶ τοῦ ξυλίνου πυρήνος, τοῦ ὁποίου δὲν διεσώθησαν λείψανα. Μῆκ. 0,073 καὶ μεγαλύτ. πλάτος 0,14.

Ἡ διακόσμησις εἶναι ἐμπίεστος ἢ κορυφὴ τοῦ θόλου κοσμεῖται ὑπὸ ταινίας ἑλισσομένης κατὰ τρεῖς διδύμους λοβοὺς με ἐνδιάμεσα πληρωτικὰ κοσμήματα ἑλισσομένων γραμμῶν, καὶ κυκλίσκων· τὸ ὑπόλοιπον τοῦ μήλου διακοσμεῖται κατὰ ζώνας σπειρῶν, ψευδοσπειρῶν, ἑλισσομένων κυματοειδῶς γραμμῶν, με κυκλίσκους ὡς «ὄφθαλμοὺς» τῶν ἑλιγμῶν. Δὲν ἀνευρέθη ἐπίσης ἐντὸς τοῦ τάφου ὑπὸ τῶν περισυλλεξάντων τὰ πρῶτα εὐρήματα ἢ χρυσὴ ἐπένδυσις τῆς κόπης τοῦ ξίφους· ὡς θὰ εἶδομεν, εἶχεν ἐν τῷ μεταξύ συληθῆ, ἀλλ' εὐτυχῶς ἐπανεκτήθη. Εἰς τὴν κόπην, ὡς ἰπλάγιος αὐτῆς προφυλακτῆρ, ἀλλὰ καὶ συνδετήρ, ἀνήκει τὸ χρυσοῦν στέλεχος με ἀπόληξιν σχήματος φύλλου ἑλαίας (βλ. Πίν. ΙΑ')· τὸ τελευταῖον τοῦτο προσηρομόζετο διὰ τοῦ μικροῦ του ἥλου εἰς τὸ πλάγιον τῆς κόπης, ἐνῶ τὸ κατὰ τὴν μίαν ἀκμὴν αἰχμηρὸν στέλεχος ἐνεπηγνύετο εἰς τὸ ξύλον, ἀνερχόμενον καὶ περικάμπτον τοὺς ὄμους καὶ τὸν λαιμὸν ταύτης (βλ. τὴν εἰκόνα τοῦ Πίν. ΙΒ' μετὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν τοῦ ξίφους).

2) Χαλκοῦν ξίφος ἀποκεκρουσμένον τοὺς ὄμους, οἱ ὅποιοι πιθανῶς ἐστρογγυλοῦντο· τρεῖς, ἐπίσης χαλκοῖ, ἦλοι, εἰς σειρὰν ἀνευρεθέντες κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς βάσεως τοῦ ξίφους, ἐστερέωνον τὴν ἑξαφανισθεῖσαν λαβὴν (βλ. Πίν. ΙΑ').

3) Ἐγχειρίδιον χαλκοῦν κοινοῦ τύπου μὲ τρεῖς χαλκοῦς ἤλους εἰς ὀριζοντίαν σειρὰν κατὰ τὴν βάσιν (βλ. Πίν. ΙΑ').

4) Τμήματα ἄλλου ἐγχειριδίου, ἓν μὲ ἤλους.

5) Ἐγχειρίδιον χαλκοῦν γλωσσοειδοῦς σχήματος.

6) Χαλκοῦν μονόστομον μαχαίριον μὲ ὀξειαν αἰχμήν.

7) Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον μονόστομον, τοῦ ὁποίου ἡ βάση σχηματίζεται μὲ τριγωνοειδῆ ἔξοχὴν, φέρουσαν τρεῖς ὀπὰς διὰ τὴν στερέωσιν τῆς λαβῆς.

8) Χαλκῆ αἰχμὴ δόρατος μὲ ἐνισχυμένην ῥάχιν, στενώτερον αὐλὸν καὶ δακτύλιον συσφικτήρα (πόρκην), θραυσθεῖσα (βλ. Πίν. ΙΑ').

9) Τμήμα μεγάλης χαλκῆς αἰχμῆς λόγχης, παχείας, ἀλλ' ἄνευ ῥάχεως ἐνισχυτικῆς (βλ. Πίν. ΙΑ').

10) Χαλκοῦς διπλοῦς πέλεκυς ἀναθηματικὸς ἐκ παχέος ἐλάσματος, παχὺς καὶ μὲ ἀκμὰς ἐλαφρῶς καμπύλας, τῶν ὁποίων ἡ μία ἀπεκρούσθη (βλ. Πίν. ΙΑ').

11) Τεμάχια ἄλλων πελέκεων.

Γ' Μ ε τ α λ λ ι κ ἄ σ κ ε ὑ ἡ.

1) Χαλκῆ λεκάνη, τοῦ τύπου τῶν χερνίβων, μὲ ἀνυψουμένην γυριστὴν λαβὴν, ἄνευ διακοσμήσεως καὶ μὲ λεπτὰ τοιχώματα. Ἐξήχθη εἰς τεμάχια.

2) Τεμάχια λεπτοῦ χαλκοῦ καταστραφέντος ἀγγείου, ἀπροσδιορίστου σχήματος.

3) Χαλκοῦς εὐμεγέθης ἀμφορεὺς διατηρούμενος εἰς καλὴν κατάστασιν (ὄρατὸς εἰς τὴν εἰκ. 2 τοῦ Πίν. Ι').

4) Ἀργυρᾶ φιάλη (τάσι) μετὰ λαβῆς, μετρίως διατηρουμένη λόγῳ ὀξειδώσεως.

Δ' Λ ί θ ι ν ἄ σ κ ε ὑ ἡ. Μικρὸν ἐκ λευκοῦ μαρμάρου λοπαδοειδὲς ἀγγεῖον.

Ε' Ε ἰ δ ῶ λ ι ο ν πῆλινον ἀμελοῦς κατασκευῆς ὕδριαφόρου γυναικός, τῆς ὁποίας τὸ κάτω σῶμα εἶναι διαμεμορφωμένον ὡς πολυγωνικὸς στῦλος, αἱ δὲ χεῖρες ὑψοῦνται πρὸς τὰ ἄνω. (βλ. Πίν. ΙΓ' εἰκ. 2).

ΣΤ' Π ἡ λ ι ν ἄ ἄ γ γ ε ἰ ἄ.

1) Κύλιξ τῶν λεγομένων «ἐφυραϊκῶν» μὲ δύο κανονικὰ ὄτα, διακοσμουμένη κατὰ τὴν μίαν παρεῖαν διὰ πλοκάμων ναυτίλου, ἐλισσομένων πρὸς τὰ ἀριστερά, χωρὶς νὰ δηλοῦται τὸ κύριον σῶμα τοῦ θαλασσίου τούτου ζώου (βλ. Πίν. ΙΓ' εἰκ. 2).

2) Τμήμα ἐκ τῆς παρεῖας ὁμοίας κύλικος· οἱ πλόκαμοι ἐλίσσονται πρὸς τὰ δεξιά.

3) Τὸ ἥμισυ περίπου ὁμοίας καὶ ἀναλόγως διακοσμουμένης κύλικος.

4) Ὅμοια κύλιξ μὲ διακόσμησιν πολυφύλλων — μὲ περισσότερα τῶν 30 φύλλων—ροδάκων, ἑνὸς ἑφ' ἑκάστης τῶν παρεϊῶν.

5) Ὅμοια κύλιξ ἀδιακόσμητος, μὲ ἐσωτερικὸν πυρρὸν γάνωμα ἐξίτηλον.

6) Ποὺς ἐφυραϊκῆς κύλικος.

7) Ἐφυραϊκὴ κύλιξ μὲ ἰσχυρῶς ὑπερυψουμένας τοῦ χεῖλους λαβὰς κατὰ τὸν τύπον τῶν μινυακῶν, ἐλλιπῆς τὴν μίαν τούτων· διακόσμησις τοῦ ἀνωτέρου μέρους διὰ συνδεομένων σπειρῶν κατὰ τὸ σύστημα τῶν γνωστῶν ΥΜΙ ἀγγείων.

8) Ὅμοιου σχήματος κύλιξ μὲ διακόσμησιν ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν παρεϊῶν ἰδιοτύπου μηνοειδοῦς ἀντικειμένου, ἴσως ἀπεικονίζοντος ἑπτάχορδον λύραν.

9) Λαβὴ ὁμοίας κύλικος πρὸς τὰς ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ 8.

10) Χαμηλὸς μονωτὸς καὶ εὐρὸς κύαθος μὲ διακόσμησιν ἐξίτηλον τριῶν ὁμοίων πρὸς τοὺς ἄνω περιγραφέντας ναυτίλους.

11) Ἡμισφαιρικὸν εὐρὸν ἀγγεῖον, μὲ δύο ὀριζοντίας λαβὰς καὶ ἐλαφρὰν πρόχυσιν, διακοσμούμενον διὰ φολιδωτοῦ πλέγματος καὶ περιθεουσῶν ταινιῶν.

12) Ρυτὸν τοῦ γνωστοῦ μινωικοῦ ἐπιμήκους ὠοειδοῦς, ἀλλὰ μᾶλλον ὀξυνομένου κάτω σχήματος, ἐκ πηλοῦ ἐξαιρετικῶς εὐθρύπτου, ὥστε νὰ ἀποσαθροθῇ μέρος τούτου καὶ νὰ μὴ διασωθῇ ἱκανοποιητικῶς ἢ ὡραία διακόσμησις ἐκ κρινοειδῶν φυτῶν, νατουραλιστικῶς μεταξὺ ἐλισσομένων στελεχῶν ἀποδοθέντων.

13) Μικρὰ πρόχους μὲ ράμφος λοξῶς ἀποτετμημένον καὶ διακόσμησιν ἐξίτηλον κυματοειδῶν γραμμῶν καὶ ταινιῶν (rock-pattern) μετὰ κύκλων ἢ ἡμικυκλίων.

14) Μικρὰ ὑδρία ἀδιακόσμητος.

15) Μικρὸν ἀγγεῖον, μικρογραφικὴ μίμησις τῶν μινωικῶν «χερνίβων», διακοσμούμενον τὸ χεῖλος ὑπὸ διπλῆς περιθεούσης χαρακτῆς γραμμῆς.

16) Ὅμοιον μικρότερον ἄνευ χαρακτῆς γραμμῆς.

17) Ἀγγεῖον σχήματος πεπιεσμένου ἀλαβάστρου ἐκ τῶν λεγομένων «ἀρτοσχήμων» μὲ διακόσμησιν κυματιστῆς, βραχῶδες ἔδαφος μιμουμένης, ταινίας καὶ κοραλλοειδῶν ἐκβλαστήσεων ἐν μέσῳ διαστίκτου κατὰ γραμμὰς βάθους· κάτω τοῦ πυθμένος στροβιλιζόμενος τροχὸς μὲ κυματοειδεῖς ἀκτῖνας.

18) Ὅμοιον, μὲ τὸ κυματιστὸν κόσμημα, ἀλλὰ περίστικτον καὶ ἄνευ ἐκβλαστήσεων· ἀνάλογος στροβίλος ἐπὶ τοῦ πυθμένος.

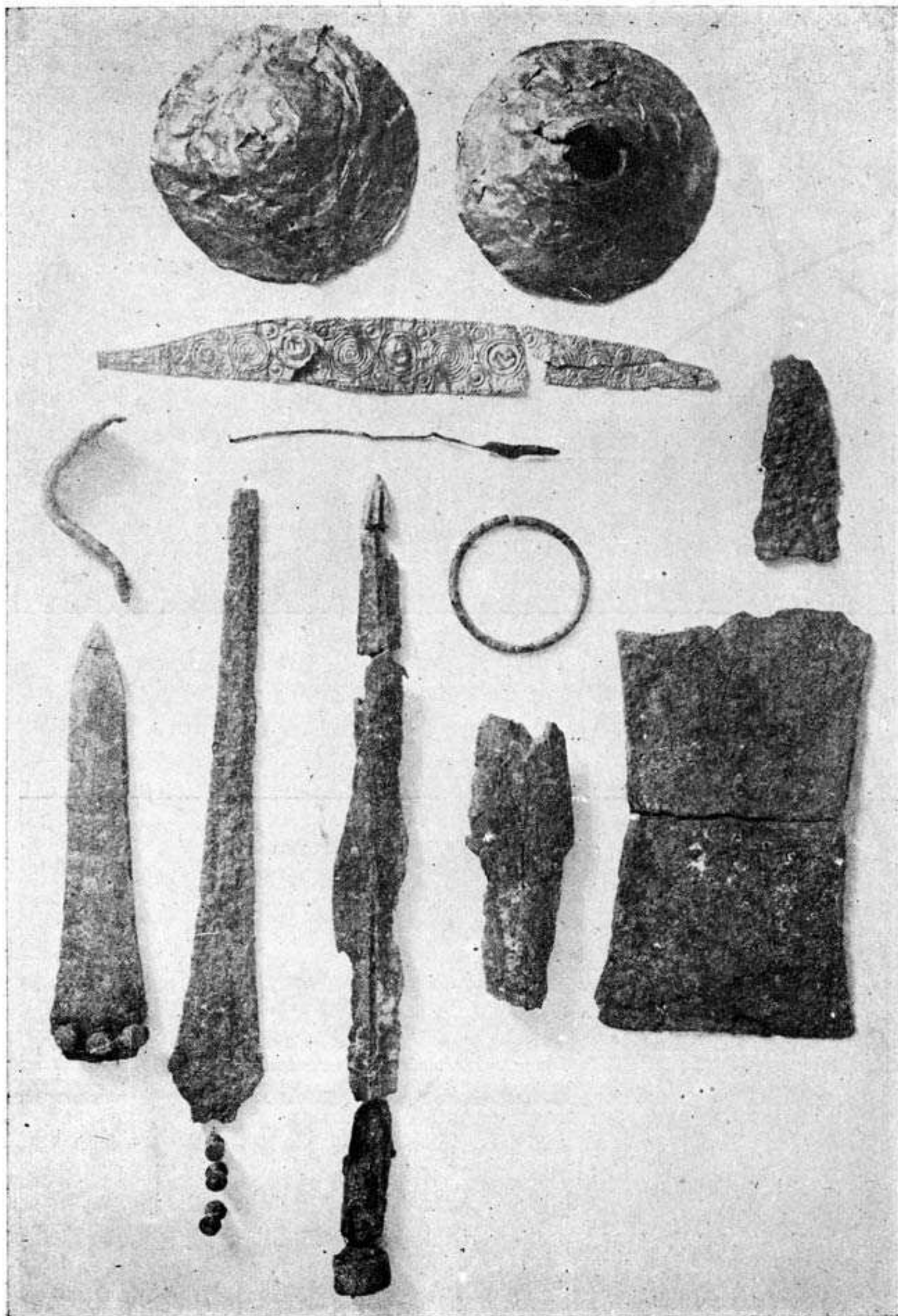

Είχ. 2.—Όψις τῆς ΒΑ γωνίας τοῦ τάφου.

Είχ. 1.—Ἡ δὴμας τῶν ὀπλων ὡς ἀνευρέθη.

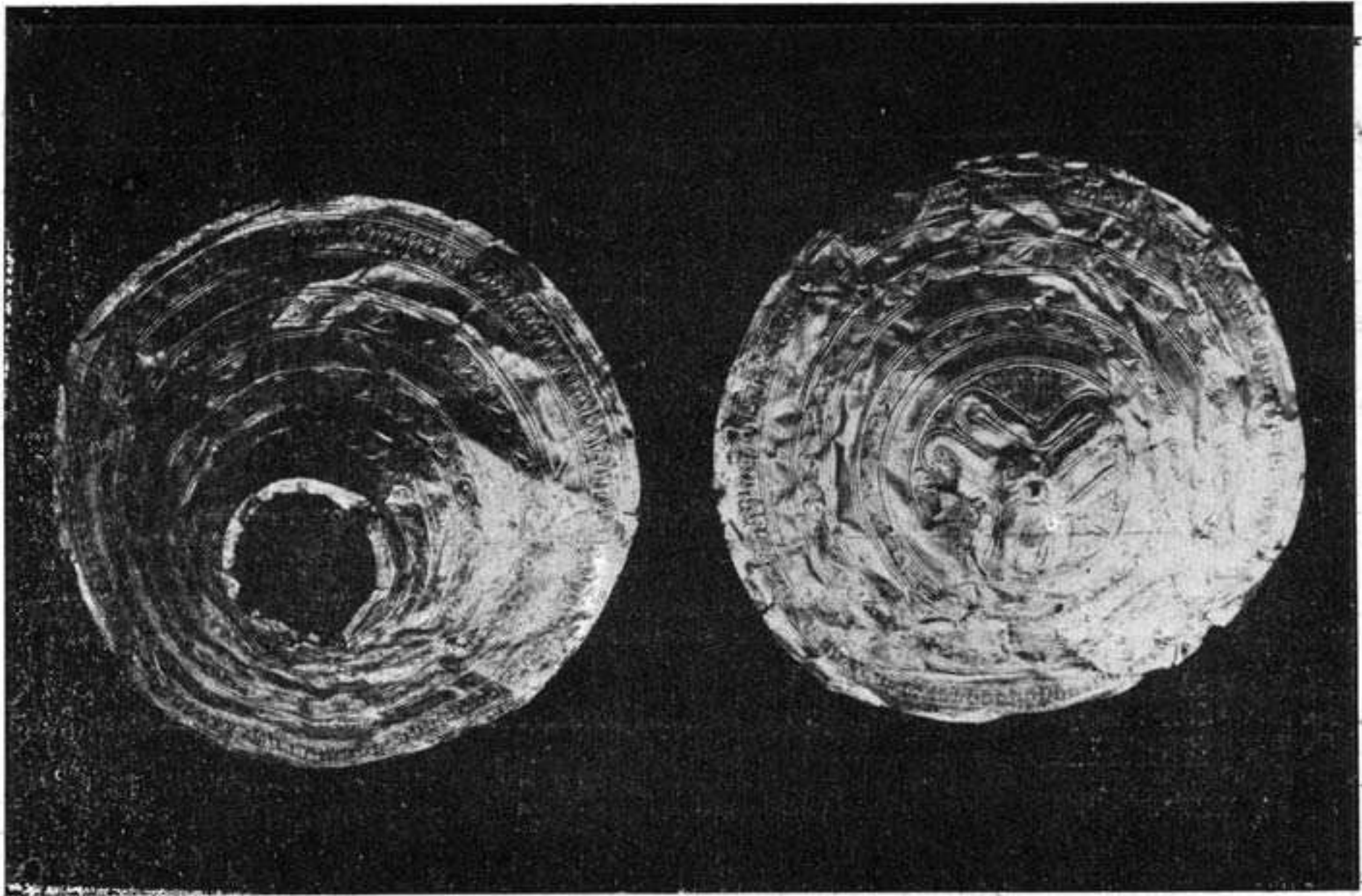
Τὰ πρῶτα περισυλλεγένητα κτερίσματα τοῦ τάφου, κοσμήματα, ὄπλα καὶ ἐργαλεῖα.

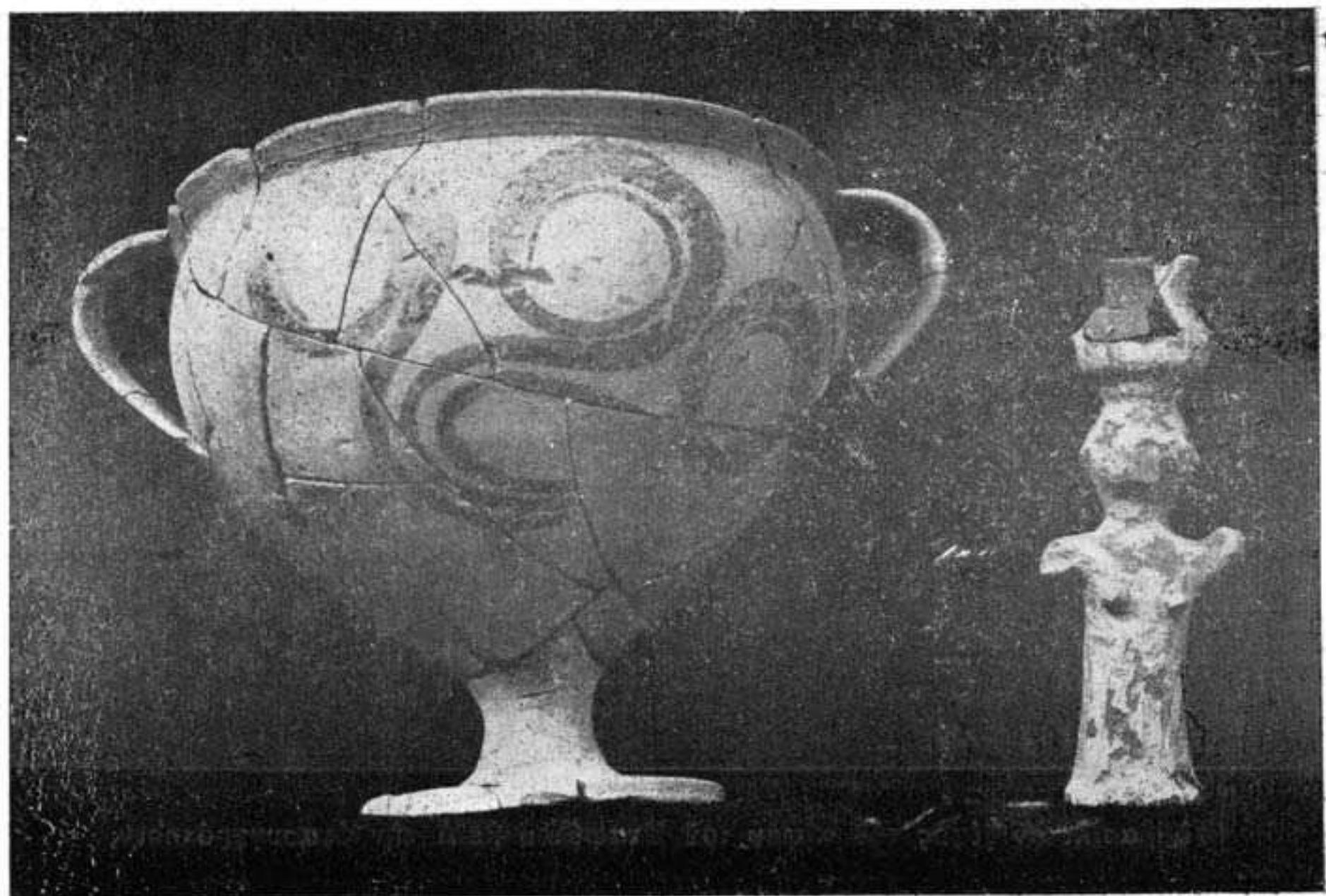

Τὸ βασιλικὸν ξίφος τοῦ τάφου τοῦ Σταφύλου μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

Εἰκ.—1. Ἡ χρυσὴ ἐπέκδυσις τῆς λαβῆς τοῦ βασιλικοῦ ξίφους.

Εἰκ. 2.—Μία τῶν ἐφυραϊκῶν κυλικῶν καὶ τὸ εἰδῶλιον τῆς «ἀρρηφόρου».

19) Ὅμοιον, μὲ τὸ κυματιστὸν κόσμημα, ὑπεράνω τῶν κυμάνσεων τοῦ ὁποίου ὑπερίπτανται καμπύλαι ταινίαι· ὁμόκεντροι κύκλοι ἐπὶ τοῦ πυθμένους.

20) Μικρὸν ἀρτόσχημον μὲ διακόσμησιν τριῶν φύλλων κισσοῦ μὲ διπλᾶ στελέχη· ὁμόκεντροι κύκλοι ἐπὶ τοῦ πυθμένους.

21) Μικρὸν ἀρτόσχημον μὲ διακόσμησιν τριῶν κρίνων· ἐπὶ τοῦ πυθμένους ὁμόκεντροι ταινίαι.

22) Μικρὸν τοῦ τύπου τῶν ἀρτόσχημων, ἀλλὰ μὲ κυλινδρικὸν τὸ σῶμα, ἀγγεῖον, μὲ διακόσμησιν τελείως ἐξίτηλον.

23) Τμῆμα κοινῆς χρήσεως ἀγγείου, σχήματος εὐρέως κυάθου, ἐμπεποτισμένον μὲ καπνόν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους 1937 τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν ἀπέκτησε δι' ἀγορᾶς τῆς Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Μουσείου χρυσοῦν ἐπένδυσιν λαβῆς μυκηναϊκοῦ εὐμεγέθους ξίφους, τῆς ὁποίας ἔλειπε τὸ τμῆμα τὸ περικαλύπτον τὸ μῆλον. Ὁ καθηγητὴς Σπ. Μαρινᾶτος, εἰς διάλεξίν του γενομένην ἐνώπιον τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας, ὑπεγράμμισε τὴν σημασίαν τοῦ ἀποκτήματος, τοῦ ὁποίου φωτογραφίαν ἐδημοσίευσε τὸ BCH, συνοδευομένην ὑπὸ συντόμου κειμένου³³. Μετ' ἐπίσκεψιν εἰς τὸ Μουσεῖον Θεβῶν, ὅπου εἶδε τὰ ἐκ Σκοπέλου εὐρήματα καὶ τὴν ἐπένδυσιν τοῦ μήλου τῆς χρυσοῦς λαβῆς, ἐπείσθη ὅτι τὰ δύο τεμάχια τῆς λαβῆς προήρχοντο ἐκ τοῦ αὐτοῦ εὐρήματος καὶ ὅτι συνανῆκον. Τὴν βεβαιότητα ἔδωσεν ἡ γενομένη προσαρμογὴ καὶ ἀποκατάστασις, μὲ τὴν προσθήκην ὁμοιώματος μέρους τῆς λεπίδος, ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου τῶν ἑλλήν. Μουσειῶν Αἰμιλίου Ζιλιερὸν, μετὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ συνόλου τῶν ἐκ Σκοπέλου εὐρημάτων εἰς τὸ Ἐθνολ. Μουσεῖον (βλ. Πιν. IB'). Καὶ τὸ μέγεθος καὶ ἡ διακόσμησις οὐδεμίαν ἀφήνουν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀμφιβολίαν. Κυματιστοὶ ψευδομαϊάνδροι, ψευδοσπεῖραι, σπεῖραι - διόπτραι, δικτυωτόν, καὶ ἄλλα θέματα, ὅμοια πρὸς τὰ διακοσμοῦντα τὸ μῆλον, κατανέμονται κατὰ ζώνας ὀριζοντίας ἢ καθέτους. Ἐπὶ πλεόν, διερευνῶν τὴν ὅλην ὑπόθεσιν τῆς διὰ μερικῆς συλήσεως τοῦ τάφου πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς του διαφυγῆς τοῦ χρυσοῦ ἀντικειμένου ἐκ Σκοπέλου, συνέκέντρωσα ἱκανὰς ἐνδείξεις κατὰ ὄρισμένου προσώπου, τὸ ὁποῖον, φαίνεται, καὶ τὴν σύλησιν ἐξετέλεσεν καὶ τὴν ἀπεμπόλησιν, εὐτυχῶς οὐχὶ πρὸς ξένους, ὥστε κατέστη δυνατὸν νὰ ὁλοκληρωθῇ τὸ σημαντικὸν τοῦτο ἀντικείμενον. Ἡ Ἑταιρεία τῶν Φίλων τοῦ Μουσείου προ-

³³) BCH 1937, σ. 442, Πιν. XXXIA. Ὁ κ. Μαρινᾶτος ἐχρονολόγησε τοῦτο εἰς τὸν ΙΣΤ' π.Χ. αἰῶνα.

έβη τὸ 1939 διὰ τοῦ ἀρχαιολόγου Γ. Μπακαλάκη, παρεπιδημοῦντος τότε ἐν Γερμανία, εἰς ἐπιστημονικὴν ἀνακοίνωσιν ἐπὶ τοῦ ἀποκατασταθέντος ξίφους ἐνώπιον τοῦ VI Διεθνoῦς Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου⁸⁴. Διὰ τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης ὑπεγραμμίσθη ἡ σπουδαιότης τοῦ ἀντικειμένου διὰ τὸ μέγεθος, τὸ ὁποῖον τὸ ἀναδεικνύει ὡς τὸ μεγαλύτερον γνωστὸν μυκηναϊκὸν ξίφος μὲ λαβὴν μήκ. 0,24 καὶ μῆλον διαμέτρου 0,14, διὰ τὴν διακόσμησιν, ἡ ὁποία, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι περισσότερο ἐσχηματοποιημένη καὶ χαλαρά, ἀποδεικνύει στενὴν συγγένειαν μὲ τὰ βασιλικὰ ξίφη τῶν ὀρθογωνίων τάφων τῶν Μυκηναῶν, καὶ διὰ τὴν χρονικὴν περίοδον εἰς ἣν ἀνήκει, ὄχι διάφορον ἐκείνης κατὰ τὴν ὁποίαν ἐδέσποζεν εἰς τὰς πολυχρούσους Μυκήνας ἡ δυναστεία τῶν βασιλέων, τῶν ἐνταφιασθέντων ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως.

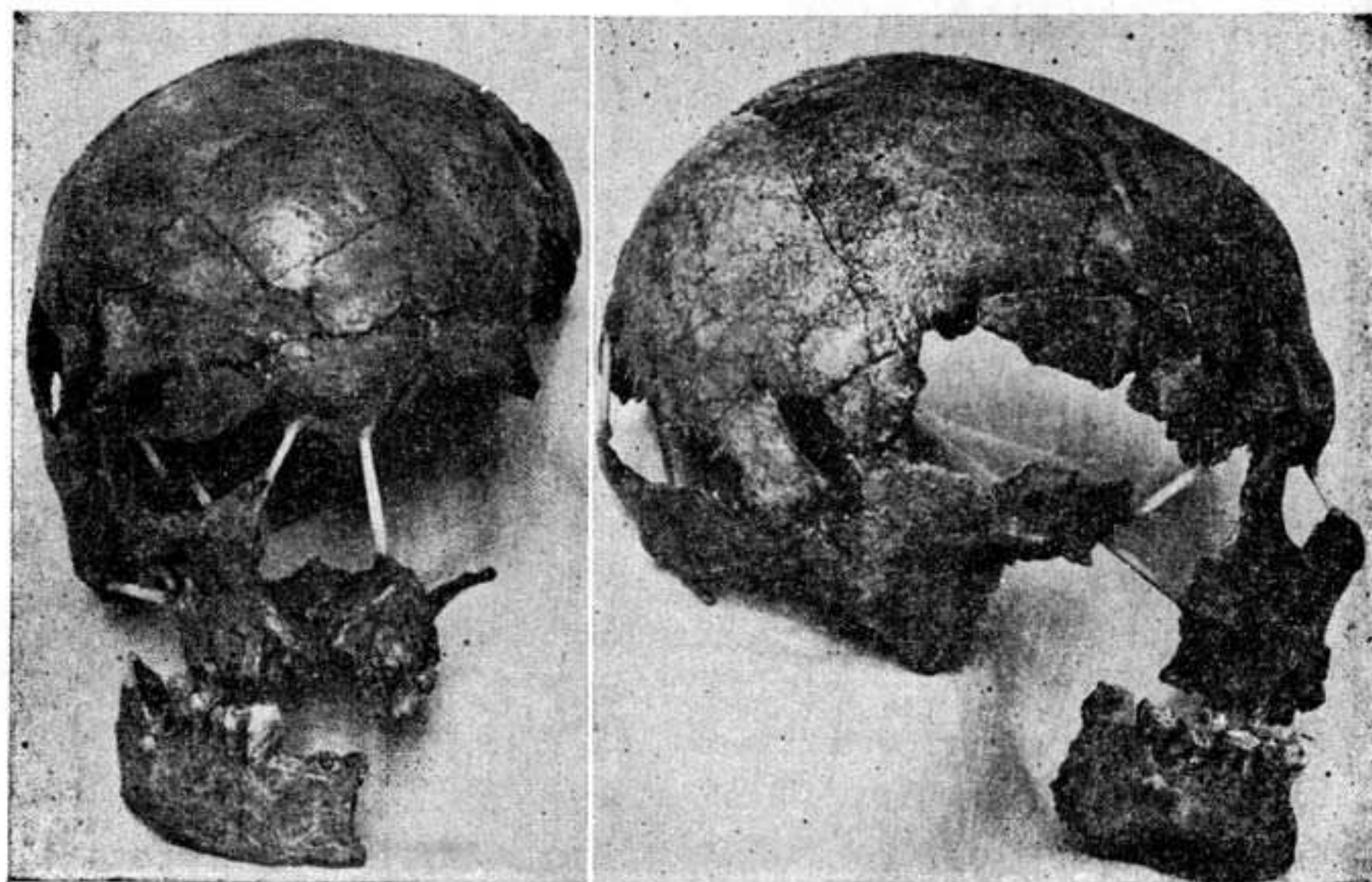
Ἐκ τῶν δύο κρανίων τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν εἰς τὸν τάφον μόνον τὸ ἐν διεσώζετο εἰς κατάστασιν σχετικῶς καλήν, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀποκατάστασις του. Εἶναι εὐτύχημα, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἐγίνετο ἡ συγκόλλησις τῶν ἐκ Σκοπέλου ἀγγείων ὁ ἀμερικανὸς ἀνθρωπολόγος Laurence Angel ἐξήτασεν, ἀπεκατέστησε καὶ περιέγραψε τὸ καλύτερον διασφζόμενον τῶν κρανίων τούτων (εἰκ. 5), ἀνήκον εἰς τὸν νεκρὸν, τὸν ὁποῖον συνώδευσεν εἰς τὸν τάφον ἡ πλουσία σκευὴ τῶν ὄπλων καὶ ἀγγείων (Πιν. ΙΑ'—ΙΓ'). Ἐκ τῆς φύσεως τῶν ἀντικειμένων καὶ τῆς θέσεως των ἐντὸς τοῦ τάφου συνάγεται, ὅτι ὀλίγα κτερίσματα δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς συνοδεύσαντα τὸν δεύτερον νεκρὸν (κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν σωρὸς ἀγγείων καὶ ἴσως ἡ ὑδριαφόρος θεότης, τὸ ἀργυροῦν ἀγγεῖον καὶ ὁ ἀσπιδοειδὴς σφραγιδόλιθος), ἀλλὰ τοῦτο ἴσως ὀφείλεται εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ ἴσως μερικὴν σύλλησιν τοῦ νοτιοδυτικοῦ τμήματος τοῦ τάφου. Παραθέτω εὐθύς ἀμέσως ἐν μεταφράσει τὸ ἀποσταλέν μοι σημείωμα ἐπὶ τοῦ κρανίου τῆς Σκοπέλου.

- » Ὑστεροελλαδικὸν ΙΙ κρανίον ἐκ Σκοπέλου, βορείως τῆς Σκύρου:
- » Τὸ κρανίον ἀνήκει πιθανῶς εἰς ἄνδρα ἡλικίας περίπου τεσσαράκοντα ἐτῶν, μέσου μᾶλλον παρὰ μεγάλου μεγέθους. Τὸ μῆκός του
- » εἶναι 178 χιλιοστ., τὸ πλάτος του 144 (:) καὶ τὸ ὕψος του ἴσως

⁸⁴) G. B a k a l a k i s, Das goldene Schwert von Staphylos, VI Arch. Kongress, Berlin 1939. Ἡ ἀνακοίνωσις ἐγένετο μὲ τὴν ἔγκρισίν μου, παρεχώρησα δὲ πρὸς τοῦτο πάντα τὰ ζητηθέντα στοιχεῖα καὶ συνεζήτησα μετὰ τοῦ ἐν Γερμανία τότε μετεκπαιδευομένου συναδέλφου τὸ ζήτημα κυρίως τῆς χρονολογίας τοῦ ξίφους, τὸ ὁποῖον ἔκλινε νὰ τοποθετήσῃ εἰς τὴν ΥΜΙΙΙ περίοδον.

» 128 χιλ. Ὁ κρανιακὸς δείκτης εἶναι 80,9 (μόλις βραχυκεφαλικὸς),
» ὁ δείκτης μήκους-ὑψους εἶναι 71,91 (ὀρθοκεφαλικὸς) καὶ ὁ δείκτης
» πλάτους-ὑψους 88,89 (πλατυκεφαλικὸς), ἂν καὶ οἱ δύο τελευταῖοι
» δείκται εἶναι πολὺ ἀμφίβολοι. Οὕτω τὸ κρανίον ἐμφανίζει σχεδὸν
» τὰς μέσας ἀναλογίας μεσοκεφάλου, ἀλλ' ἐξογκοῦται εἰς ἱκανὸν πλά-
» τος, ὥστε νὰ εἶναι βραχυκέφαλον. Μὲ τὸν βραχυκέφαλον αὐτὸν χα-
» ρακτῆρα τὸ κρανίον ἐμφανίζει ἐκ τῶν ἄνω βυρσοειδῆ μορφήν, ὡς
» κρεμαμένη σταγὼν ὕδατος ἐτοίμη νὰ καταπέσῃ. Αἱ ὀφρυακαὶ κορυ-

Εἰκ. 5.

Τὸ κρανίον τοῦ πλουσίως ἐκτερισμένου νεκροῦ τοῦ τάφου.

» φαὶ εἶναι μεγάλαι καί, ἀφοῦ ἐν καταγραφῇ (προφίλ) ἡ τονιζομένη
» μετωπικὴ κλιτὺς φέρει ὀπισθεν τῶν μετωπιαίων ἐξοχῶν πρὸς σχε-
» τικῶς ὑψηλὴν καὶ κυρτουμένην χώραν, τὸ κρανίον φαίνεται ἐλα-
» φρῶς ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ ἀρμενοειδοῦς λεγομένου τύπου· ἀλλὰ στε-
» ρεῖται τοῦ ὑψικεφάλου καὶ ἐπιπέδου ὀπισθίου μέρους τῆς κεφαλῆς,
» τὸ ὁποῖον εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ εἴδους τούτου. Τὸ πρόσωπον
» εἶναι πολὺ βεβλαμμένον ὥστε νὰ ἐπιτρέπη μετρήσεις ἀσφαλεῖς, ἀλ-
» λὰ φαίνεται βραχὺ καὶ πλατὺ, μὲ πλατεῖαν καὶ πολὺ ὑψηλὴν ρῖνα
» καὶ χαμηλὰ κοιλώματα ὀφθαλμῶν. Τὰ μᾶλλον σημαντικὰ χαρακτη-
» ριστικὰ τοῦ κρανίου σχετίζονται μὲ τὸ σχῆμα τοῦ θόλου του. Ἡ
» τάσις πρὸς μορφήν δίκην κρεμαμένης σταγόνος συναντᾶται πάλιν
» εἰς τὴν Ἀσίην, ἰδιαιτέρως εἰς τὸ μεσοελλαδικὸν κρανίον Fürst

» Asine 20 καὶ ἐπίσης ἴσως εἰς κρανίον τῆς μεταβατικῆς περιόδου
 » τῆς Τροίας IV—V, εἰσέτι ἀδημοσίευτον, ἀπὸ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ
 » δρ. Blegen. Καὶ ἡ σημασία τοῦ κρανίου τῆς Σκοπέλου εἶναι, ὅτι
 » ἀντιπροσωπεύει ἴσως ἰδιαίτερον τύπον, διαβιοῦντα ἐντὸς καὶ πέριξ
 » τοῦ αἰγαιακοῦ χώρου κατὰ τὴν δευτέραν π. Χ. χιλιετηρίδα».

Τὰ ἀνωτέρω παρατεθέντα στοιχεῖα εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ καταλήξω-
 μεν εἰς σ υ μ π ε ρ ά σ μ α τ α, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἐξαιρετικὴν σημασίαν,
 ἰδίως ὡς πρὸς τὸ κεφάλαιον τῶν σχέσεων τῆς μινωικῆς Κρήτης, τῆς
 μυκηναϊκῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀποικισθείσης περιοχῆς
 τῶν Σποράδων Νήσων. Ὁ τάφος ἀνήκει προφανῶς εἰς μέλος βασιλι-
 κοῦ γένους, διότι ἄλλως δυσκόλως θὰ ἠρμηνεύετο ἡ παρουσία τόσων
 κτερισμάτων, ἰδίως ὄπλων, καὶ μάλιστα ἑνὸς ξίφους μὲ χουσὴν λαβήν,
 τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ μεγαλύτερον μυκηναϊκὸν ξίφος, μεγαλύτερον ἐκεί-
 νων τὰ ὁποῖα συνώδευσαν τὰς μεγαλοπρεπεῖς ταφὰς τῶν βασιλικῶν
 γενῶν τῶν Μυκηναίων³⁵. Ὁ νεκρὸς ἄλλως ἐτάφη ἀκριβῶς κατὰ τὸν
 τρόπον τῶν ταφῶν ἐκείνων, ἐντὸς δηλ. ὀρθογωνίου τάφου, τοῦ ὁποῖου
 αἱ διαστάσεις δὲν ἦσαν οὐσιαστικῶς διάφοροι ἐκείνων τῶν ὀρθογωνίων
 τάφων τῶν Μυκηναίων· ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ δευτέρου κρανίου κατὰ τὸ μέ-
 σον τοῦ διασωθέντος τμήματος τοῦ τάφου ἐξάγεται, ὅτι ὁ τάφος δὲν θὰ
 εἶχε μικρότερον μῆκος τῶν 3,50 μ., μὲ πλάτος δὲ τοῦλάχιστον 2,60 μ.
 (2,50 διασφύζεται) παρέχονται διαστάσεις σχεδὸν ἀνάλογοι τῶν τοῦ III
 τάφου τῶν Μυκηναίων, μεγαλύτεραι τῶν II, VI καὶ τοῦ ὑπὸ Wace ἀνα-
 σκαφέντος, ὑπολειπόμεναι δὲ μόνον τῶν I καὶ IV³⁶. Ὁ τρόπος κατα-
 σκευῆς του ἦτο ἀνάλογος καὶ θὰ ἔδει νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι καθ' ὅ-
 μοιον τρόπον ἐκαλύπτετο³⁷, ἂν κρίνη τις ἀπὸ τοὺς ἐντὸς τοῦ τάφου
 καταπεσόντας λίθους: ἐπὶ ξυλίνων δοκῶν ἐστρώθησαν πλακοειδεῖς, τὸ
 πλεῖστον σχιστολιθικῆς ὑφῆς, λίθοι. Εἶναι λοιπὸν πιθανόν, ὅτι ὁ ἐπὶ
 τὸ ἀκρότατον τοῦ λαιμοῦ τῆς προεξεχούσης μικρᾶς χερσονήσου τοῦ
 Σταφύλου ἐνταφιασθεῖς ἦτο βασιλεὺς ἢ ἀρχηγός. Οὐχὶ ἅπαξ ἐπιφανεῖς
 νεκροὶ ἐτάφησαν κατὰ τὴν ἀκτὴν, ἐπὶ ἐξεχούσης θέσεως, ὥστε ὁ τά-

³⁵) Αἱ χουσαῖ ἐπενδύσεις μῆλων λαβῶν τοῦ IV ὀρθογ. τάφου τῶν Μυκη-
 νῶν ὑπ' ἀριθ. 276 (πιν. LXXV) καὶ 277 (πιν. LXXXV) ἔχουν ἡ α' διαμ.
 0,053 καὶ συνολ. ὕψος 0,044, ἡ β' διαμ. 0,08 καὶ ὕψ. 0,048 (ἡ κόπη τοῦ α'
 μήκ. 0,064, πλάτ. 0,075). Τὸ μῆλον τοῦ ξίφους τῆς Σκοπέλου ἔχει μεγ. διάμ.
 0,14 καὶ μήκ. 0,073.

³⁶) Αἱ διαστάσεις τῶν ὀρθογωνίων τάφων τῶν Μυκηναίων εἶναι αἱ ἀκόλου-
 θοι: I: 5,50 × 2,80, II: 3,05 × 2,15, III: 3,70 × 2,70, IV: 6,55 × 4,10, V:
 5,77 × 2,85, VI: 3,15 × 1,85, Wace: 2,07 × 0,80.

³⁷) Περὶ τῆς κατασκευῆς καὶ τοῦ τρόπου καλύψεως τῶν ὀρθογ. τάφων τῶν
 Μυκηναίων βλ. K a r o, Schachtgr. v. Myk., σ. 18.

φος των νὰ εἶναι δῆλος εἰς τοὺς περιπλέοντας καὶ ὀπόθεν ὁ νεκρὸς ἠδύνατο νὰ ἀντικρούζη τὴν ἀγαπητὴν θάλασσαν ἢ γνῶριμον κατέναντι κειμένην ἀκτὴν. Οὕτω ὁ τάφος τοῦ Πρωτεσιλάου εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἐλαιοῦντος ἔβλεπε πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ τὴν κατέναντι ἀκτὴν τοῦ Σιγείου³⁸, ὅπου πρῶτος αὐτὸς ἔξ ὄλων τῶν ἡρώων εὔρε τὸν θάνατον εἰς τὸν κατὰ τῆς Τροίας πόλεμον. «Ἐπ' ἀκτῆς» ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπίσης «φράσσατο Πατρόκλω μέγα ἡρόιον ἠδὲ οἱ αὐτῶ» (Ψ 125-6) καὶ ὁ «ἀμύμων τύμβος» κατασκευάζεται «ἀκτῆ ἔπ προῦχούση, ἐπὶ πλατειῇ Ἐλλησπόντῳ, ὡς κεν τηλεφανῆς ἐκ ποντιόφιν ἀνδράσιν εἶη τοῖς, οἱ νεῦ γεγάσι καὶ οἱ μειόπισθεν ἔσσονται» (ω 82-84). Καὶ τῆς βασιλίσεως Ἐκάβης τὸ σῆμα, εἰς τὴν ἄκραν τὴν ἀποκαλουμένην «Κ υ ν ὀ ς σ ἦ - μ α» ἐδεικνύετο κατέναντι τῆς Τρωάδος γῆς εἰς τοὺς περιπλέοντας τὴν χερσόνησον τῆς Προποντίδος³⁹. Ὁ ἑταῖρος τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἐλπίνωρ παρακαλεῖ τὸν κατελθόντα εἰς Ἄδου ἥρωα: «σῆμά τε μοι χεῦναι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλάσσης» (λ 75) καὶ εἰς τὴν παράκλησιν ταύτην ἀνταποκρινόμενος οὗτος τὸν θάπτει ἐπανελθὼν «ὄθ' ἀκροτάτη πρόεχ' ἀκτῆ», σωρεύων τύμβον ἐπὶ τοῦ τάφου μὲ στήλην, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὁποίου ἐμπηγνύει «εὐῆρες ἐρετμόν» (μ 11, 14-15). Βραδύτερον, εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους, ὁ τύμβος τοῦ ὀδηγήσαντος τοὺς Πέρσας Σαλγανέως ἐπεδεικνύετο εἰς τοὺς παραπλέοντας τὴν κατέναντι τῆς Χαλκίδος ἀκτὴν τοῦ Εὐρίπου⁴⁰. Ὁ νεκρὸς τοῦ τάφου τοῦ Σταφύλου ἦτο, ἀναμφιβόλως στενωῶς συνδεδεμένος μὲ τὴν θάλασσαν: καὶ θὰ ἦτο δύσκολον νὰ εὔρη τις θέσιν κατὰ τὴν ἀκτὴν πλέον ἀρμόζουσαν διὰ τάφον ἑνὸς ναυτικοῦ.

Ἄλλ' ὁ πλουσίως κτερισθεὶς νεκρὸς δὲν ἦτο ὁ μόνος, οὐδ' ὁ πρῶτος ἴσως κάτοχος τοῦ τάφου. Ὁ ἐν ταφῇ σύντροφος ὑποθέτω ὅτι ἦτο γυνή, ἂν κρίνη τις ἐκ τῶν κτερισμάτων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἀποδοθοῦν εἰς αὐτόν⁴¹.

³⁸) Σ τ ρ ά β. VII, 331, 52.

³⁹) Α ὑ τ ό θ ι, 53.

⁴⁰) Σ τ ρ ά β ω ν, IX, 2, 9, σ. 403. Βλ. B u r s i a n, αὐτ. I, 215.

⁴¹) Χαρακτηριστικὸν ἰδίᾳ τὸ εἰδώλιον ὑδριαφόρου θεότητος ἢ λάτριδος· πβλ. τὰ ἀνάλογα ἐκ Κύπρου (P e r r o t - C h i p i e z, αὐτ. σ. 553 εἰκ. 376 ἐξ Ἀλάμπρας, ὅπου παρίσταται θεότης μᾶλλον, βαστάζουσα διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὑδρίαν καὶ διὰ τῆς ἄλλης εἰς τὸν κόλπον τῆς βρέφους) καὶ ἐκ Ρόδου (W i n t e r, Typen d. figürl. Terrakoten, σ. 20, 7 ἐκ Καμίρου, γυναικὸς μὲ κιονοειδὲς σῶμα, βασταζούσης δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κωνικὸν ἀγγεῖον). Χαρακτηριστικὴ καὶ πιθανῶς λατρευτικοῦ χαρακτῆρος εἶναι ἡ κιονωτὴ διαμόρφωσις τοῦ κορμοῦ παρομοίων εἰδωλίων. Εἰς τὴν τελικὴν δημοσίευσιν θὰ παραθέσω τὰ ἀνάλογα. Ἡ μορφή θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῆ καὶ ὡς ἀ ρ ρ η φ ὀ ρ ο ς (ὡς γνωστόν, παναρχαίαν

γιδόλιθος καὶ ἡ ψῆφος τοῦ ἀμεθύστου, τὸ ἀργυροῦν ἀγγεῖον καὶ ὁ χαλκοῦς ἀμφορεὺς μᾶς φέρουν πρὸς τὴν πρώτην. Ἡ ἐπιστημονικὴ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα δημοσίευσις τῶν εὐρημάτων θὰ δείξῃ λεπτομερέστερον τὰ σημεῖα συνδέσεως μὲ τὰς περιοχὰς ταύτας. Ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ἀρκετὸν, ὅτι διαπιστοῦται ἡ σύνδεσις αὕτη.

Διὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἱστορικῆς σημασίας τοῦ τάφου ἐμφανίζεται ὡς πρωτεῦον στοιχεῖον ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς τῆς χρονολογίας αὐτοῦ. Ἡ στενὴ ἀναλογία τῶν δύο χρυσῶν λαβῶν 276 καὶ 277 τοῦ IV ὀρθογωνίου τάφου τῶν Μυκηνηῶν μὲ τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους τῆς Σκοπέλου θὰ ἔφερε τὴν χρονολογίαν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς YEI(=YMIα) ἐποχῆς, πρὸς τὸ τέλος ταύτης, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψει τὴν μεγαλυτέραν σχηματοποίησιν καὶ χαλαρότητα τῶν διακοσμήσεών της. Εἰς τὴν χρονολογίαν ταύτην κατέληξε πεισθεὶς μεθ' ὠρισμένους δισταγμοὺς⁴⁴ καὶ ὁ Γ. Μπακαλάκης εἰς τὴν πρὸ τοῦ VI Συνεδρίου ἀνακοίνωσίν του, στηρίξας τὴν γνώμην του εἰς ἐμπεριστατωμένην ἀνάλυσιν τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων. Τὰ λοιπὰ κτερίσματα, ὄπλα, ἀγγεῖα καὶ κοσμήματα δύνανται ἀσφαλῶς νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὴν YEII(=YMIβ—YMIΙ) ἐποχὴν: λίαν χαρακτηριστικὰ τῆς περιόδου ταύτης εἶναι αἱ ἐφυραϊκαὶ κύλικες καὶ τὰ ἀρτόσχημα μὲ τὰ τροχοειδῆ σχέδια τοῦ πυθμένος των⁴⁵. Πρωιμώτερον φαίνεται τὸ ἄνω μὲ τὰ κρίνα· ὁ πηλὸς του καὶ καθόλου ἡ τεχνικὴ του εἶναι πολὺ ἀνάλογος τῶν λοιπῶν ἐφυραϊκῶν, ἀλλὰ τὸ σχῆμα καὶ ἡ διακόσμησις του ἐνθυμίζουσι YMIα κορητικὰ πρότυπα. Ἐπίσης τὸ μικρὸν ἀργυροῦν, τύπου χερνίβου, καὶ τὸ μεγαλύτερον ὅμοιον χαλκοῦν φαίνονται ὑπερβαίνοντα τὸ ἄνω ὄριον τῆς YEII περιόδου (περὶ τὸ 1500 π. Χ.). Ἐάν ὅμως λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι μεταλλικὰ σκεύη καὶ δὴ βασιλικὸν ξίφος τῆς ὀλκῆς τοῦ ἀνευρεθέντος θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διατηρηθοῦν ἐπὶ δεκαετηρίδας ὡς κειμήλια, κληροδοτούμενα ἴσως ἀπὸ τὴν μίαν γενεὰν εἰς τὴν ἄλλην, δύναται νὰ χρονολογήσῃ μὲ βεβαιότητα τὰς ταφὰς τοῦ τάφου τῆς Σκοπέλου,

⁴⁴) Βλ. ὑποσ. 34. Ἡ σχηματοποίησις καὶ χαλαρότης τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων δὲν ἔχει προχωρήσει εἰς τὸ σημεῖον τὸ ὁποῖον παρέστησεν ὁ Μπακαλάκης. Τόσον τὸ δικτυωτὸν ὅσον καὶ τὸ θέμα τῶν συνδεομένων ψευδοσπειρῶν καὶ κυματιστῶν μαιάνδρων μὲ κυκλίσκους ὡς ὀφθαλμοὺς εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν κύκλον τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων κοσμημάτων καὶ ἀγγείων τῆς YMIα περιόδου.

⁴⁵) Τὰ ὑπ' ἀριθ. 19-21 μικρὰ ἀρτόσχημα ἔχουν ἐπὶ τοῦ πυθμένος ὁμοκέντρους κύκλους καὶ ὄχι ἀκτινωτοὺς τροχοὺς, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἔνδειξιν χαμηλῆς χρονολογίας (YEIII), ὡς ἡ λοιπὴ διακόσμησις τούτων ἀποδεικνύει. Ἀντιθέτως φαίνεται ἀληθές, ὅτι τὰ τροχοειδῆ ἐπὶ τοῦ πυθμένος ἀρτοσχημάτων θέματα δὲν ἀπαντοῦν κατὰ τὴν YEIII περίοδον (βλ. B l e g e n, *Prosopna*, 1937, σ. 404 κ.ἐξ.).

πλήν ἴσως τῆς τοῦ ἐκτοπισθέντος νεκροῦ, ὡς γενομένης περὶ τὸ μέσον τῆς ΥΕΙΙ περιόδου, κατὰ τὸ 1450 π. Χ. Ἡ στενὴ ἀναλογία τῶν περισσοτέρων ὄπλων καὶ ἀγγείων μὲ ὅμοια τῆς περιοχῆς τῆς Ἀργολίδος ἀποδεικνύει, ὅτι ἐπὶ τινὰ χρόνον θὰ ἔδει νὰ εἶχεν ἀποκατασταθῆ στενὸς σύνδεσμος μεταξὺ τῶν ἐγκατασταθέντων εἰς τὴν νῆσον Πεπάρηθον καὶ τῶν βασιλείων τῆς ΒΑ Πελοποννήσου⁴⁶ ἢ ἐγκατάστασις λοιπὸν θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε γίνει πενήκοντα καὶ πλέον ἔτη πρὸ τῆς ἀποθέσεως τοῦ πλουσίως κτερισθέντος νεκροῦ, περὶ τοὺς χρόνους κατὰ τοὺς ὁποίους κατεσκευάσθη ἴσως τὸ ξίφος μὲ τὴν χρουσῆν λαβήν, τοῦ ὁποίου ἡ τεχνικὴ φαίνεται μᾶλλον ἐπαρχιωτικὴ, κατὰ μίμησιν τῶν βασιλικῶν ξιφῶν τῆς περιοχῆς Μυκηναίων γενομένη. Ἡ νῆσος ὅμως εἶχεν, φαίνεται, διατηρήσει στενὸν δεσμὸν μὲ τὴν Κρήτην· ὁ ἀποτεθεὶς διπλοῦς πέλεκυς δὲν εἶναι διακοσμητικὸς, ἀλλὰ λατρευτικὸς⁴⁷, καὶ τὰ κοσμήματα (ἢ ψῆφος⁴⁸ καὶ ὁ σφραγιδόλιθος⁴⁹) κατεσκευάσθησαν πιθανώτατα εἰς τὴν μινωικὴν νῆσον. Οἱ δεσμοὶ οἱ ὁποῖοι ἐνώνουν τὴν μυκηναϊκὴν περιοχὴν καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς κατὰ τὴν παλαιότεραν μυκηναϊκὴν περίοδον (ΥΕΙ) ἀποδεικνύονται βαθμηδὸν στενωτέρου καὶ ἡ ἀποψις τοῦ Ἡβανς, περὶ τῆς ἐκ Κρήτης προελεύσεως τῆς παλαιότερας ταύτης φάσεως διὰ τοῦ μινωικοῦ ἀποικισμού, κερδίζει βαθμηδὸν καί, πιστεύω, ταχέως ἔδαφος. Τὰ πρότυπα τῶν μακρῶν μυκηναϊκῶν ξιφῶν ἀνευρέθησαν ἤδη ἐν Κρήτη (σπήλαιον Ἀρχαλοχωρίου)⁵⁰, ἐπίσης ἀπεκαλύφθησαν δύο γνήσιοι θόλοι ΜΜΙΙβ — ΥΜΙα χρόνων⁵¹ παρὰ τὴν

⁴⁶) Εἶχεν ὑποστηριχθῆ ὅτι αἱ Βόρειαι Σποράδες ἀπειτέλεσαν μετὰ τῆς περιοχῆς Βόλου (Ἴωλκοῦ) μίαν μυκηναϊκὴν περιοχὴν (πβλ. τὸν θολωτὸν τάφον τοῦ Καπακλῆ Βόλου, ἐξερευνηθέντα ὑπὸ τοῦ Κ. Κουρουγιώτου: ΑΕ 1906, σ. 211, Κ a γ ο, αὐτ., σ. 346. Τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου Σταφύλου ἐμφανίζουν πολὺ ἰσχυρότερον τὸν δεσμὸν μὲ τὴν Ἀργολίδα.

⁴⁷) Ὁ Κ a γ ο (Schachtgr. v. Myk.) ὑπεστήριξεν, ὅτι εἰς τῆς μυκηναϊκὴν περιοχὴν ὁ διπλοῦς πέλεκυς ἐχρησιμοποιήθη ὄχι ὡς ἱερὸν ὄπλον, ὅπως εἰς τὴν Κρήτην καὶ σποραδικῶς εἰς νεωτέρους μυκηναϊκοὺς χρόνους εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ μόνον διακοσμητικῶς. Τὸ εὔρημα τῆς Σκοπέλου ἀντίκειται εἰς μίαν τοιαύτην παραδοχὴν, πρὸς τὴν ὁποῖαν ἄλλως καὶ ἄλλα δεδομένα δὲν συμφωνοῦν.

⁴⁸) Ἀναλόγους ψήφους σχήματος ὀκτωειδοῦς ἀσπίδος βλ. παρὰ Ε v a n s, P. of M. II, σ. 52.

⁴⁹) Ὅμοιον θέμα δελφίνων, ἐπεξεργασμένον μὲ ἀνάλογον τεχνικὴν, βλ. ἐπὶ τοῦ ΥΜΙα κυλίνδρου ἐκ σαρδίου παρὰ Ε v a n s, P. of M. I εἰκ. 435, σ. 496.

⁵⁰) Δυστυχῶς ἡ δημοσίευσίς τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ σπηλαίου, γενομένης ὑπὸ τοῦ καθηγ. Μαρινάτου βοηθουμένου ὑπ' ἐμοῦ, καθυστερεῖ κατ' ἀνάγκην, λόγῳ τῶν ἀνωμάλων συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι καθιστοῦν μέχρι σήμερον ἀπροσπέλαστον τὸ περιεχόμενον τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου.

⁵¹) Βλ. προκαταρκτικῶς: «Illustr. Lond. News» 2 Mars 1940, σ. 284,

Κνωσὸν κύλικες τοῦ ἀποκληθέντος ἐφυραϊκοῦ τύπου ἀπετέθησαν λατρευτικῶς εἰς τὸν Βασιλικὸν Τάφον· Ἱερὸν τῆς Κνωσοῦ, ἔχουσαι ὡς πρότυπα μεταλλικὰ ἀγγεῖα πολὺ ἀρχαιότερα εἰς αὐτὴν τὴν νῆσον⁵²· τελευταῖον δὲ διαδηματικὴ ταινία μὲ ἐμπίεστον διακόσμησιν πολὺ ἀνάλογον τῆς ἐπὶ χρυσῶν κοσμημάτων (ταινιῶν, ἐπενδύσεων κλπ) τῶν «ὀρθογωνίων τάφων» περιῆλθε μετ' ἄλλων πολυτίμων χρυσῶν ἀντικειμένων εἰς τὴν Συλλογὴν Γιαμαλάκη⁵³. Αὐτὸ τὸ σχῆμα τῶν ὀρθογωνίων τάφων, μὲ ἀκριβῶς ἀνάλογον ὀρόφωσιν, δὲν εἶναι ἄγνωστον εἰς τὴν Κρήτην, ἀφοῦ τὸ νεκροταφεῖον τῆς Ζαφὲρ Παπούρας παρὰ τὴν Κνωσὸν ἔδωσε μερικὰ ἀνάλογα⁵⁴. Οὕτω ὁ δεσμὸς τῆς προελληνικῆς Πεπαρήθου καὶ τῆς Κρήτης, εἴτε ἄμεσος εἴτε ἔμμεσος διὰ μέσου τῆς ὑπὸ Κρητῶν ἀποικισθείσης Ἀργολίδος, ἀποδεικνύεται στενὸς καὶ οὐσιαστικὸς.

Ἐπὶ τὸ φῶς τοῦτο ἰδιαιτέραν σημασίαν ἐνέχει ἡ ἐξέτασις τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια παρέχονται ὑπὸ τῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἐρεῦνης ἐπὶ τῶν τοπωνυμίων.

Εἰς τὴν ἔμμετρον Περιήγησιν τοῦ Ἀνωνύμου, τὴν ἐσφαλμένως ἀποδοθεῖσαν εἰς τὸν Σκύμνον τὸν Χίον καὶ γραφεῖσαν τὸν Α' αἰῶνα π. Χ., ἀφοῦ ἐσημειώθη (στιχ. 540-546) διὰ τὴν Κρήτην, ὅτι ἦτο:

*ὄχλοις ἀπ' ἀρχῆς καὶ πόλεσιν οἰκουμένην.
Ἀρχαιοτάτους δὲ ἔχει τοὺς οἰκήτορας
τοὺς δὴ παρ' αὐτοὺς Ἐτιόκρητας λεγομένους.
Πρώτους δὲ Κρητῆς φασὶ τῆς Ἑλληνικῆς
ἄρξαι θαλάττης τὰς τε νησιώτιδας
πόλεις κατασχεῖν, ἃς δὲ καὶ συνοικίσαι
αὐτῶν Ἐφορος εἴρηκεν . . . .*

προστίθεται κατωτέρω (στ. 579-586), θὰ ἔλεγέ τις ὡς εἰκονογράφησις

«Arch. Jahrb.» 1942, 195, J. H. S 59, 1939, σσ. 203-204 διὰ τὸν θόλον τῆς Κεφάλας, J. H. S, 64, σσ. 85-86 εἰκ. 2-3 (Archaeol. in Greece) διὰ τὸν θόλον τοῦ Τεκέ, ἐπαναχρησιμοποιηθέντα εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχὴν. Τὸν πρῶτον ὁ P e r s s o n, New Tombs...Midea, 1942, σ. 167 εἰκ. 122, 3, χρονολογεῖ εἰς τὴν ΥΜΠ περίοδον. Ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνασκάφαντος ὁμῶς R. H u t c h i n s o n καθορισθεῖσα χρονολογία ΜΜΠΒ-ΥΜΙα φαίνεται ἀσφαλῆς.

⁵²) E v a n s, P. of M. IV, 1016 κ.έξ. εἰκ. 965. Ὡς «κύπελον ἀγάπης» εἰς τὴν γνωστὴν ὡς Camp-Stool Fresco τοιχογραφίαν: α ὕ τ., 389 εἰκ. 324.

⁵³) Βλ. «Κρητ. Χρονικά» Α' (1947), 221.

⁵⁴) E v a n s, Prehist. Tombs of Knossos, σ. 11: The Shaft-Graves. Ἡ κυρία διαφορὰ ἀπὸ τοὺς ὀρθογωνίους τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἶναι, ὅτι τὸ σκάμμα δὲν περιεβάλλετο ὑπὸ τοίχων, ἀφοῦ εἶχε γίνεαι εἰς τὸν μαλακὸν βράχον. Ὅμως τὸ ὀρθογώνιον ὄρυγμα τοῦ θαλάμου τοῦ βασιλικοῦ τάφου τῶν Ἰσοπάτων (αὐτ. πίν. ΧCVI καὶ ΧCV) περιβάλλον τοιοῦτοι τοῖχοι.

τῆς ἀποικιστικῆς αὐτῆς ἐπεκτάσεως τῶν Κρητῶν κατὰ τοὺς προελληνικούς χρόνους εἰς τὰς Σποράδας νήσους :

*Κεῖνται δὲ καὶ νησιδες αὐτῆς πλησίον, (δηλ. τῆς Ἑστιαίας)
Σκῦρος, Πεπάρηθος, Σκίαθος, ὧν Κρηῆτες μὲν οἱ
μετὰ Σταφύλου διαβάντες ἐκ Κνωσοῦ ποτε
Πεπάρηθον ἔγγυς κειμένην τ' αὐτῆς Ἴκον
νήσον συνοικίζουσιν, τὴν Σκῦρον δὲ καὶ
[τὴν] Σκίαθον ἐκ Θράκης διαβάντες, ὡς λόγος,
Πελασιγῶται· πάλι δ' ἐρήμους γενομένας
αὐτὰς πάσας Χαλκιδεῖς συνώκισαν.*

Ἡ πληροφορία διασαφεῖται ἔτι μᾶλλον διὰ τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια παραθέτει ἀντλῶν ἐκ κρητικῶν πηγῶν Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ὁμιλήσας περὶ τῆς μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως τοῦ Μίνωος, διὰ τῆς ὁποίας κατώρθωσε «τῶν τε νήσων τὰς πλείστας καταστρέψασθαι καὶ πρῶτον τῶν Ἑλλήνων θαλαττοκρατῆσαι» (V, 78), συνεχίζει περὶ τῶν μεγάλων ἔργων τοῦ Ραδαμάνθυος, ἐπιτυχόντος «κατακτῆσασθαι καὶ νήσους οὐκ ὀλίγας καὶ τῆς Ἀσίας πολλὴν τῆς παραθαλαττίου χώρας⁵⁵, ἀπάντων ἐκουσίως παραδιδόντων ἑαυτοὺς διὰ τὴν δικαιοσύνην»⁵⁶ (αὐτ. 79)· ὁ Ραδάμανθυσ κατανέμει τὰ κατακτηθέντα ἑδάφη εἰς τοὺς περὶ αὐτόν⁵⁷ εἰς τὸν υἱὸν Ἐρυθρὸν παραδίδει τὴν βασιλείαν τῶν ἀπ' αὐτοῦ κληθειῶν Ἐρυθρῶν, εἰς τὸν Οἰνοποίωνα, υἱὸν τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀριάδνης, τὴν Χίον· «τῶν δ' ἄλλων τῶν περὶ αὐτὸν ἡγεμόνων ἑκάστῳ νῆσον ἢ πόλιν δωρήσασθαι λέγουσι τὸν Ῥαδάμανθυν, Θόαντι μὲν Λῆμνον, Ἐννεῖ δὲ Σκῦρον, Σταφύλῳ δὲ Πεπάρηθον, Εὐάνθει δὲ Μαρώνειαν, Ἀλκαίῳ δὲ Πάρον, Ἀνίῳνι δὲ Δῆλον, Ἀν-

⁵⁵) Εἰς τὴν Νύσαν, βορείως τοῦ Μαιάνδρου, ἢ τὴν εἰς αὐτὴν ἀνήκουσαν Ακαράκα, ὁ οἰκιστὴς Ἀθυμβρος ἐλέγετο «Κρῆς τῷ γένει ἀπὸ Ῥαδαμάνθυος»: Μεθόδιος εἰς Ἐτυμ. Μέγα 45, 17.

⁵⁶) Ἐλέγετο ὅτι ὁ Ραδάμανθυσ ἐγκατέλειπε τὴν νῆσον Κρήτην μετὰ φιλονικίαν πρὸς τὸν Μίνωα «τοῖς νησιῶταις νομοθετεῖν» (ἴσως ἐκ τῶν σχολίων Ἀπολλοδώρου εἰς Νηῶν Κατάλογον, Ἀπολλοδ. Βιβλ. 3, 1, 2, 3).

⁵⁷) Τί ἐκράτησε δι' ἑαυτόν ὁ Ραδάμανθυσ οὐδαμοῦ ἀναφέρεται· θὰ ἐκκλινέ τις νὰ παραδεχθῆ, ὅτι ἐκράτησε τὴν μεγαλυτέραν τῶν νήσων, τὴν Εὐβοίαν, ὅπου ὁ Ὅμηρος τὸν παριστᾶ φερόμενον ἐπὶ ταχυτάτου πλοίου ὑπὸ τῶν ναυτικῶν Φαιάκων «ἐποπόμενον Τιτυόν, Γαιήιον υἱόν» (η 321-324). Σχετικὸν εἶναι ἀπόσπασμα τῆς τραγωδίας «Ραδάμανθυσ» τοῦ Εὐριπίδου ἢ τοῦ Κριτίου (Nauck², frg. 658 «οἱ γῆν ἔχουσ' Εὐβοῖδα πρόσχωρον πόλιν». Τὴν σχέσιν τοῦ Ραδαμάνθυος μὲ τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν σύνδεσίν του μὲ τὴν βασίλισσαν Ἀλκήσιδα θὰ ἠρμήνευεν ἡ γειτονικὴ ἐπὶ τῆς νήσου Εὐβοίας ἐγκατάστασις. Ἐκεῖ ἄλλως εὐρίσκομεν ἐντοπισμένον καὶ ἄλλον μῦθον σχετικὸν μὲ τὸ γένος τοῦ Σταφύλου. Βλ. κατωτέρω σ. 564, ὑποσ. 66. Πβλ. παρὰ Roscher's, Lexicon d. Mythol. ἀρθρ. Rhadamanthys (Jessen), σ. 83.

δρεῖ δὲ τὴν ἀπ' ἐκείνου κληθεῖσαν ἼΑνδρον»⁵⁸. Αἱ δύο αὗται παραδόσεις συμπίπτουν ὡς πρὸς τὸν ἀποικισμὸν τῆς Πεπαρήθου ὑπὸ Κρητῶν ὑπὸ τὸν ἥρωα Στάφυλον καὶ ὡς πρὸς τὸ ὅτι ὁ ἀποικισμὸς οὗτος ὑπῆρξε μέρος εὐρύτερου ἀποικιστικοῦ προγράμματος ἐπεκτάσεως εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν παρακειμένην μικρασιατικὴν παραλίαν, πραγματοποιηθέντος καθ' ὠρισμένην περίοδον. Ὁ ἀποικισμὸς οὗτος ἀφῆκεν ἔντονον ἀνάμνησιν μὲ τὸ ἐφαρμοσθὲν ἐκπολιτιστικὸν πρόγραμμα, ἰδίως σχετιζόμενον μὲ τὴν ἐπέκτασιν τῶν συστηματικῶν καλλιεργειῶν, μάλιστα τῆς ἀμπέλου. Ἐδηλώθη τοῦτο μὲ τὰ θρυλικά ὀνόματα τῶν ἀρχηγειῶν τῆς ἀποικίσεως, μάλιστα τῶν ἀδελφῶν Σταφύλου καὶ Οἰνοπίωνος, ἐγκατασταθέντων εἰς τὰς νήσους ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι ἔκτοτε ἐφημίσθησαν διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ποιότητα τῶν σταφυλῶν καὶ τοῦ οἴνου των, δηλαδὴ τὴν Πεπαρήθον⁵⁹ καὶ τὴν Χίον⁶⁰. Καὶ ὁμοίως ἐφημίσθη ὄλως ἰδιαιτέρως ὁ οἶνος τῆς Μαρωνείας⁶¹, τῆς ὑπὸ τοῦ Εὐάνθους ἀποικισθείσης, ἡ γλυκύτης τοῦ ὁποίου κατώρθωσε νὰ δαμάσῃ τὸν Κύκλωπα Πολύφημον. Τὰ νομισματικὰ σύμβολα τῆς Πεπαρήθου καὶ τῆς Μαρωνείας⁶² ὁμιλοῦν εὐγλώττως διὰ τὴν παραγωγὴν, διὰ τὴν ὁποῖαν ἰδιαιτέρως ἐνηβρύνοντο. Καὶ σήμερον τὸ «σκοπελίτικο κρασί» χαίρει τῆς αὐτῆς ἐκτιμήσεως μὲ τὸν πάλαι πεπαρήθιον οἶνον. Ἄλλὰ καὶ ἡ περαιτέρω παράδοσις, ἡ σχετιζομένη μὲ τὸ πρόσωπον καὶ τὴν γενεὰν τοῦ ἥρωος Σταφύλου, εἶναι λίαν διδακτικὴ. Ἐθεωρεῖτο υἱὸς τοῦ Διονύσου καὶ τῆς Ἀριάδνης, γεννηθεὶς μετὰ τῶν ἄλλων «περὶ αὐτὸν»^{62α} — προφανῶς τῶν κατοπινῶν τὰς νήσους ἀποικισάντων — εἰς τὴν νῆσον Νάξον· κατ' ἄλλους ἐγεννήθη μετὰ τοῦ Οἰνοπίωνος ἐκ τῆς ἐνώσεως τοῦ Θησέως μετὰ τῆς Ἀριάδνης, τὴν

⁵⁸) Τὸ *Κύρον* διώρθωσεν εἰς *Σκῦρον* ὁ Rochette, τὸ *Παμφύλω* εἰς *Σταφύλω* ὁ Heyne, τὸ *Εὐαμβεῖ* εἰς *Εὐάνθει* ὁ Wesseling.

⁵⁹) Βλ. ὑποσ. 6.

⁶⁰) Ἀριστοφ. Ἐκκλησ. 1139, Σχόλ. Ἀριστοφ. Εἰρ. 835, Ἀθήν. 1, 28 e-f, 29a, Θεοπ. FHG I 328. Σχετικὸν εἶναι τὸ ὄνομα τῶν παρὰ τὴν Χίον Οἰνουσσῶν: Ἡρόδοτ. I, 165, Θεοπ. 8, 24.

⁶¹) Κρατῖνος παρὰ Πολυδ. VI, 26, Εὐριπ. Κύκλωψ 395.

⁶²) Διὰ τὰ τῆς Πεπαρήθου βλ. ἄνωτ. ὑποσ. 7. Τῆς Μαρωνείας σύμβολον ἦτο ἡ κατάφορτος βοτρυῶν κληματὶς καὶ ὁ βότρυον κρατῶν Διόνυσος. Heald, Hist. Nummogr., 215-217, εἰκ. 158-160. Ὁ Μάρων ἐλέγετο υἱὸς τοῦ Εὐάνθους. Ὁ Στάφυλος συνεδέθη καὶ μὲ τὴν νῆσον Θάσον διὰ τὸ ἐξαίρετον τοῦ Θασίου οἴνου (σχόλ. Ἀριστ. Πλούτ. 1022, Σοῦτ. 8, Θάσιος οἶνος).

^{62α}) Χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν μετὰ τῆς Κρήτης σχέσιν εἶναι τὰ παρὰ Σχολ. Ἀπολ. Ροδ. (Ἀργον. III, 997) ὀνόματα τοῦ ἀδελφοῦ Λατράμμος καὶ τῆς ἀδελφῆς Ταυροπόλιδος· ἐπίσης τοῦ υἱοῦ Ἄνθους (Συνεχ. Θεοφάν. ἐν Patroli, Migne, 109, § 367, σ. 384).

ὅποιαν ὁ ἐξ Ἀττικῆς ἥρως ἐγκατέλειπεν εἰς τὴν νῆσον Νάξον, ὅπου αὕτη συνώκισε μετὰ τοῦ ἱερέως τοῦ Διονύσου Οἰνέου. Αἱ πρὸς τιμὴν τῆς ἑορταί ἦσαν ἑορταί ἰλαρότητος καὶ χαρᾶς, ἀντιθέτως πρὸς τὰς θρηνητικὰς ἑορτὰς δευτέρας Ἀριάδνης⁶³ καὶ εἶναι φυσικόν, ἀφοῦ τὰ ὀνόματα τῶν μετ' αὐτῆς συνδεθέντων προσώπων ἔχουν σχέσιν μὲ τὸν οἶνον. Εἰς αἰτωλικὸν μῦθον τὸ ὄνομα τοῦ Σταφύλου φέρει βοσκὸς τῆς Αἰτωλίας (εἰς παραλλαγὴν μὲ τὸ ὄνομα: Ὀρίστας) βόσκων τὰς αἶγας τοῦ βασιλέως Οἰνέως· οὗτος ἀνακαλύπτει τὴν ἀμπελον ὀδηγούμενος ὑπὸ αἰγός, ἡ ὁποία ἔφαγε βότρυν, «*romum iis temporibus ignotum*», καὶ ἐμεθύσθη· οὕτω γίνεται ἡ ἀφορμὴ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀμπελοκαλλιέργειας διὰ τοῦ βασιλέως Οἰνέως, εἰς τὸν ὅποιον προσέφερε τὸ νέον φυτόν⁶⁴. Ὁ Πλίνιος διηγεῖται ὅτι ὁ Στάφυλος, υἱὸς τοῦ Σειληνοῦ, πρῶτος ἐδίδαξε «*vinum aqua misceri*»⁶⁵. Ἀλλὰ παραδόσεις συνδέουν τὸν Στάφυλον ἀκριβῶς μὲ ἐκείνας τὰς περιοχάς, αἵτινες ἐθεωροῦντο ὡς ὑπὸ Κρητῶν ἀποικισθεῖσαι, ὅπως μὲ τὴν ῥοδιακὴν Χερσόνησον καὶ τὴν Καρίαν, καὶ αἱ παραδόσεις αὗται εἶναι ἐξ ἐκείνων τῶν χαρακτηριστικῶν, τὰς ὁποίας ὑπὸ διάφορον πῶς μορφήν καὶ μὲ διάφορα πρόσωπα συναντῶμεν συνδεομένας μὲ τὴν Κρήτην καὶ τὰς ὑπὸ ταύτης ἀποικισθεῖσας περιοχὰς τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Μία τούτων παρέχει τὸν μῦθον τῆς σωτηρίου λάρνακος⁶⁶. Ὁ Στάφυλος ἐκ τῆς Χρυσοθέμιδος ἀποκτᾷ τρεῖς θυγατέρας, τὴν Μολπαδίαν, τὴν Ροιῶ καὶ τὴν Παρθένον· ἡ δευτέρα διαφθείρεται ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, δι' ὃ ἐγκλείεται εἰς λάρνακα, τὴν ὁποίαν τὸ κῦμα φέρει εἰς τὴν Δῆλον, ὅπου αὕτη γεννᾷ τὸν Ἄνιον· κατὰ τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Λυκόφρονος⁶⁷, ἡ λάρναξ φέρεται εἰς τὴν Εὐβοίαν — πλησίον λοιπὸν τῆς Πεπαρήθου—καὶ ὁ Ἄνιος γεννᾶται εἰς σπήλαιον, μεταφερόμενος εἶτα ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὴν Δῆλον. Εἰς τὰς δύο ἄλλας θυγατέρας ὁ πατὴρ ἔχει ἐμπιστευθῆ τὴν φύλαξιν τοῦ οἴνου «*προσφάτως κατ' ἀνθρώπους εὐρημένου*», ἀλλ' ὁ πῖθος ἐξ ἀμελείας των θραύεται ὑπὸ

⁶³) Τὰ κατὰ τὰς δύο Ἀριάδνας καὶ τὴν ἐν Νάξῳ λατρείαν βλ. παρὰ Πλοῦτ. Θησ. XX. Ἐκ Κρήτης προφανῶς ἐξηπλώθη διὰ τοῦ ἀποικισμοῦ ἡ λατρεία θεότητος ἀπαγομένης, θνησκούσης καὶ εἰς φῶς ἀναγομένης, παράλληλος πρὸς τὴν λατρείαν νεαροῦ θεοῦ θνήσκοντος καὶ ἀνισταμένου· τὰς τελετουργίας συνώδευον οἱ αὐτοὶ ὀργασμοὶ ἐκστατικῆς χαρᾶς καὶ ἀφάτου πένθους.

⁶⁴) *Mythogr. Vatic. I*, 87. Τοὺς περὶ Σταφύλου μύθους βλ. διεξοδικώτερον παρὰ Roscher, ἑ.ἀ. ἀρθρ. *Staphylos*, καὶ ἐν P. W. Realenc.: *Staphylos* (Gebhard).

⁶⁵) *Plin. N.H.* 7, 199.

⁶⁶) Ἡ παράδοσις παρὰ Διοδώρῳ, V, 62.

⁶⁷) Σχόλ. Λυκόφρ. Ἀλεξ. 570. Ἡ παραλλαγή σχετίζεται ἴσως μὲ τὸν δεσμὸν τοῦ Ραδαμάνθους μὲ τὴν Εὐβοίαν· βλ. ἀνωτ. ὑποσ. 57.

χοίρων—ἀλληγορικῶς: λόγῳ μέθης—καὶ αἱ κόραι, φεύγουσαι τὴν ὀργὴν τοῦ πατρὸς, ρίπτονται ἐξ ἀποκρήμων βράχων εἰς τὴν θάλασσαν (κατὰ τὴν γνωστὴν καὶ ἀλλαχόθεν παράδοσιν αὐτοκτονίας)^{67α}· σφύζονται ὁμῶς ὑπὸ τοῦ Ἄπόλλωνος καὶ λατρεύονται ἕκτοτε εἰς τὴν Βούβαστον (ἢ Παρθένος) καὶ τὴν Κάσταβον (ἢ Μολπαδία-Ἡμιθέα). Διαβλέπει τις σαφῶς ὅπισθεν τῶν μύθων τούτων «ἱεροὺς λόγους» μὲ παλαιότητα, πιθανώτατα κρητικὴν, προέλευσιν, καὶ σχετιζομένους μὲ τὴν λατρείαν ὠρισμένων μορφῶν τῆς προελληνικῆς θρησκείας⁶⁸. Μὲ τὴν Καρίαν σχετίζεται ὁ ὑπὸ τοῦ Παρθενίου (Ἐρωτ. Λόγ. Ι) παραδοθεὶς μῦθος περὶ Λύρκου: Μαντευόμενος οὗτος εἰς τὸ Διδυμαῖον διὰ τὴν ἀπόκτησιν τέκνων, λαμβάνει χρησμὸν ὅτι θὰ ἀποκτήσῃ γόνον ἐκ τῆς πρώτης γυναικός, τὴν ὁποίαν καθ' ὁδὸν θὰ ἀπαντήσῃ. Ἐπανερχόμενος εἰς Καῦνον τῆς Καρίας συναντᾶται εἰς Βούβαστον μετὰ τοῦ Σταφύλου, ὅστις ξενίσας καὶ μεθύσας τοῦτον συγκατακλίνει μετὰ τῆς θυγατρὸς Ἡμιθέας, ἐκ τῆς ὁποίας ἀποκτᾶ τὸν Βασίλον, μέλλοντα βασιλέα τοῦ λαοῦ τῶν Καρῶν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν θυγατέρων τοῦ Ἄνιου, τῆς Οἰνοῦς, Σπερμοῦς καὶ Ἐλαίδος⁶⁹, διδάσκουν τὴν αὐτὴν ἱστορίαν τῆς ἐπεκτάσεως τῶν συστηματικῶν καλλιεργείων, τῆς ἀμπέλου, τῶν δημητριακῶν καὶ τῆς ἐλαίας εἰς τὰς νήσους μὲ προέλευσιν τὴν Κρήτην.

Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἡγεμονικοῦ τάφου καὶ λειψάνων τοῦ παρακειμένου συνοικισμοῦ, ἀποδεικνυόντων στενὴν σχέσιν μὲ τὴν Κρήτην καὶ τὴν ἐκ τῆς Κρήτης ἀποικισθεῖσαν Ἀργολίδα, ἢ περὶ Σταφύλου παράδοσις εἶναι ὀρθὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς προελθοῦσα ἐκ τοῦ πραγματι γενομένου ἀποικισμοῦ Κρητῶν. Οὐδὲ ὑπάρχει λόγος νὰ ἀμφισβητηθῇ, ὅτι ἡ ἐκκίνησις ἐγένετο κυρίως ἐκ Κνωσοῦ⁷⁰. Ἡ μελλοντικὴ

^{67α}) Μύθους αὐτοκτονίας διὰ κατακρημνίσεως βλ. ἐν «Arch. f. Relig. Wiss. XXIV (1926-7) 61 κ.εξ.

⁶⁸) Τὴν μορφήν τῆς προελληνικῆς Παρθένου ἐνσαρκώνει ἐν Κρήτῃ ἡ θεὰ Βριτόμαρις (=Γλυκεῖα Παρθένος). Μὲ τὴν ῥοιὰν συνέδεσαν μίαν μορφήν μινωικῆς θεότητος, τὴν ὁποίαν ὁ Μαρινᾶτος, μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν εἰδώλων τοῦ Γάζι, συνεσχέτισε μὲ τὴν μήκωνα (ὄχι τὴν ῥοιάδα, ἀλλὰ τὴν ὑπνοφόρον). βλ. ἐν Α.Ε. 1937 Α', 207-208. Τὸ ὄνομα τῆς Μολπαδίας θὰ ἐσχετίζετο ἀναμφιβόλως μὲ τὴν τελετουργικὴν μολπήν, μετὰ ἄσματος ὄρχησιν, ὡς ἐκείνην τὴν χαροποιὸν καὶ ἐκστατικὴν ἢ ὁποία ἐτελεσουργεῖτο πρὸς τιμὴν τῆς ἐν Νάξῳ Ἀριάδνης.

⁶⁹) Ὁ μῦθος τῶν Οἰνοτρόφων, ὡς αἱ τρεῖς κόραι τοῦ Ἄνιωνος ἐκ τῆς ἐκ Θράκης Δορίπης δι' ἐνὸς ὀνόματος καλοῦνται, εὔρηται εἰς τὰ Κύπρια Ἔπη καὶ τὸν Φερεκύδην. Βλ. Anios ἐν R.W. Realenc.

⁷⁰) Τὴν Φαιστὸν ὡς κέντρον ἐξορμήσεως τῶν περὶ τὸν Ραδάμανθυν θὰ

ἀρχαιολογική ἔρευνα ἀνὰ τὰς νήσους, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται ὡς ἀποικισθεῖσαι ταῦτοχρόνως, θὰ φέρη εἰς φῶς πλείονα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπιβεβαιώσουν τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀποικιστικοῦ τούτου κύματος⁷¹. Ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁμως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀσφαλές, ὅτι ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς ἢ περὶ τὸ μέσον τοῦ XVI αἰῶνος ἀπωκίσθη ἡ νῆσος Πεπάρηθος ὑπὸ Κρητῶν, τῆς πρώτης ἐγκαταστάσεως γενομένης ἀκριβῶς κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ διπλοῦ ὄρμου, τοῦ μέχρι σήμερον φέροντος τὸ ὄνομα τοῦ κατὰ τὴν παράδοσιν πρώτου οἰκιστοῦ, ὄνομα ὀφειλόμενον, ὡς εἵπομεν, εἰς τὴν εὐθύς ἀμέσως ἐπελθοῦσαν ἐπέκτασιν τῆς συστηματικῆς ἀμπελοκαλλιέργειας. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐμμονὴ τοῦ τοπωνυμίου ἀκριβῶς κατὰ τὴν περιοχὴν, ἔνθα ἐγένετο ἡ κυρία ἐγκατάστασις, περιοχὴν καὶ μέχρι σήμερον καλυπτομένην κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀμπέλων καὶ κήπων⁷². Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐπεβίωσαν μέχρι σήμερον τὰ ἀρχαῖα τοπωνύμια Ἄγνων (Ἄγνώντας) καὶ Πάνορμος (Πάνερμο). Τὸ ὄνομα Δέλφι τῆς ὑψηλοτέρας κορυφῆς τοῦ κυρίως ὄρους Μεγάλο βουνὸ τῆς νήσου θὰ πρέπει νὰ εἶναι προελληνικόν, συγγενὲς μὲ τὰ ἀσφαλῶς προελληνικὰ Δίρφυς, ὄρους ἐπίσης ὄνομα ἐπὶ τῆς γειτονικῆς Εὐβοίας, καὶ Δελφοὶ (ἴσως ἐκ προελληνικοῦ Δέλφους).

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν προελληνικῶν μεσογειακοῦ τύπου ὀνομάτων ἀνήκουν ἀναμφιβόλως τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν γειτονικῶν νήσων τῶν Β. Σποράδων: Σκίαθος, Πεπάρηθος καὶ Ἴκος⁷³. Ἡ κατάληξις τῶν δύο πρώτων —θος εἶναι ἀκριβῶς ἐκείνη, ἡ ὁποία μὲ θεματικόν, συχνὰ ἀπαντῶν, σύμφωνον -ν διαμορφοῦνται εἰς -νθος (πιθανῶς προελλην. -νθα ἢ -νθυ)· κατάληξις -θος μὲ πρὸ αὐτῆς φωνῆεν θὰ ἦτο δυνατὸν ἐπίσης νὰ προέλθῃ δι' ἀφομοιώσεως καὶ ἀπλοποι-

---

ἔφερε μᾶλλον ἢ σίνδεσις τοῦ τελευταίου μετὰ τοῦ κέντρου τούτου, ὑποστηρικθεῖσα τελευταίως ὑπὸ τοῦ καθηγ. Μαρινάτου. Βλ. ὑποσ. 1. Ἡ παράδοσις τῆς διενέξεως Μίνωος καὶ Ραδαμάνθους θὰ ἦτο μᾶλλον σύμφωνος πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην ἐκδοχὴν. Κατὰ κανόνα ὁμως διενέξεις ἐθεωροῦντο ὡς προκαλέσασαι τοὺς ἀποικισμούς.

⁷¹) Αἱ μεγάλαι σεισμικαὶ καταστροφαὶ τῆς Κρήτης ἀπετέλεσαν κατὰ τὸν Ἡβανς τὴν κυριωτέραν αἰτίαν τῶν ὀμαδικῶν πρὸς ἀποικίας ἐξορμήσεων, αἱ ὁποῖαι ἐστράφησαν κυρίως πρὸς τὴν νοτίαν καὶ κεντρικὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὴν περιοχὴν Κύπρου καὶ Φοινίκης. Αἱ καταστροφαὶ αὗται χρονολογοῦνται περὶ τὸ 1600, 1500 καὶ 1400 π.Χ. Μὲ τὴν δευτέραν τούτων πιστεύει ὁ καθ. Μαρινάτος, ὅτι σχετίζεται ἡ πελωρία ἔκρηξις τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας, ἡ ὁποία ἐπροκάλεσε τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἐρήμωσιν τῆς βορείου ἀκτῆς τῆς Κρήτης.

⁷²) Στάφυλος καλεῖται σήμερον ὄχι μόνον ἡ στενὴ περὶ τὸν διπλοῦν ὄρμον περιοχὴ, ἀλλ' εὐρύτερα ζώνη, ἀρχομένη δύο χιλιομέτρα ἔξω τῆς πόλεως Σκοπέλου, παρὰ τὸν λόφον τοῦ προφήτου Ἡλία.

⁷³) A. F i c k, Vorgr. Ortsnamen, 1905, σ. 68.

ήσεως τοῦ συμπλέγματος *νθ(θθ-θ)*. Καὶ σήμερον ἀκούονται εἰς τὴν Κρήτην προελληνικὰ τοπωνύμια οὕτω μετασχηματισθέντα: Πύρανθος-Πυράθι, Ζώμινθος-Ζώμιθος. Ἀσφαλῶς προελληνικὰ εἶναι ὀνόματα ὡς τά: Κάρπαθος, Κικύνηθος (νησίδριον τοῦ Παγασητικοῦ, τοῦ ὁποίου ἀπαντᾷ παραλλήλως καὶ ὁ μᾶλλον χαρακτηριστικὸς προελληνικὸς τύπος Κίκυνθος), Σεσάρηθος (πόλις τῶν Ταυλαντίων), Μάραθος (πόλις τῆς Φοινίκης καὶ ἄλλη τῆς Κρήτης, παραδοθεῖσα ὑπὸ τὸν τύπον Μαράθουσσα, ἐνῶ τὸ ὄνομα Μάραθος καὶ Μαράθι ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν σήμερον ἐπὶ τῆς νήσου) καὶ Μάραθα (ὡς τόπος τῆς Ἀρκαδίας· παράλληλον τὸ Μαραθὼν τῆς Ἀττικῆς), Σύμαιθα (πόλις τῆς Θεσσαλίας) καὶ Σύμαιθος (ποταμὸς τῆς Σικελίας), Κάναθος (πηγὴ παρὰ τὴν Ναυπλίαν) καὶ Κάνηθος (πόλις τῆς Λυκαονίας καὶ λόφος παρὰ τὴν Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας), Πάρνηθος (πιθανὸς ἀρχικὸς τύπος τοῦ Πάρνης γεν.-ηθος), Λάπιθος (ὄρος τῆς Ἀρκαδίας· πβλ. καὶ τοὺς Λαπίθας) καὶ Λάπαθος ἢ Λάπηθος (πόλις τῆς Κύπρου), Τριμυθοῦς καὶ Ἀμαθοῦς (πόλεις τῆς Κύπρου), Αἴνηθος (ὄρος), Περαιθεῖς (πόλις τῆς Ἀρκαδίας ἐκ γενάρχου Περαιθου, συνδεομένου μὲ τὴν Λυκαονίαν), Ὑρνήθιον (τόπος παρὰ τὴν Ἐπίδαυρον, ἐκ τῆς Ὑρνηθοῦς, κόρης τοῦ Τεμενοῦ, ὀνομασθεῖς, καὶ φυλὴ ἀργολικὴ (Ὑρνάθιοι), Κύναιθα (πόλις τῆς Ἀρκαδίας, καλουμένη ἐπίσης: ἡ τῶν Κυναϊθέων πόλις, συνδεομένη καὶ αὐτὴ μὲ γενάρχην ἐκ Λυκαονίας, τὸν Κύναιθον). Προσηγορικὰ ἐπίσης ὀνόματα, οἷα τὰ ἄμαθος, κύαθος, μάραθος, ἀρπίαθος (= φοῖνιξ, Ἡσύχ.). ἀσπάλαθος, ζῦθος, κάλαθος, ἔριθος (= γεωργός), τυτθὸς καὶ τίτθη, μέρμιθος, σάπιθος (θυσία, Πάφιοι) κ.ἄ. φαίνεται ὅτι ἔχουν προελληνικὴν προέλευσιν.

Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ ἀποδείξουν, ὅτι εἰς τὰ τοπωνύμια Πεπάρηθος καὶ Σκίαθος δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀναζητῆται ἑλληνικὴ ἔτυμολογία (ἐκ τοῦ *πεπαρεῖν*: ἐνδεῖξαι, σημῆναι, *πεπαρήσιμον*: σαφές, Ἡσύχ. καὶ ἐκ τοῦ *σκιά* ἢ *σκιάς*, πβλ. *Laubenhelm* ὁ *P a p e*)⁷⁴. Πρὸς τὴν τόσα προελληνικὰ τοπωνύμια παρέχουσαν Ἀρκαδίαν μᾶς φέρει τὸ ὄνομα Σκιαθῖς (ὄρους μεταξὺ τῆς Καφυάτιδος καὶ Φονεάτιδος). Τὸ δὲ θέμα τοῦ τοπωνυμίου Πεπάρηθος ἐμφανίζει τοῦλάχιστον μᾶλλον προελληνικὸν χαρακτῆρα μὲ τὴν συνήθη εἰς μεσογειακὰ τοπωνύμια ἀναδίπλωσιν: πβλ. Πάρπαρος καὶ Παρπάρων, Περπερήνη, Παρπαμισός, Τάρταρα, Γάργαρα (πβλ. σημ. Γέργερη ἐν Κρήτη, τόπος πλήρης πηγῶν), Πρεπενισσός καὶ Πρεπέσινθος (ἴσως ἀρχικῶς Περπε- ἢ Περπερ-) κ.ἄ.· βλ. καὶ προσηγορικὰ ὡς τὸ μάραρον, βόρβορος, κόρκορος. Τὸ Σεσάρηθος ἐμφανίζει παράλληλον

⁷⁴) *P a p e*, Wörterbuch d. griech. Eigennamen, Braunschweig 1884.

τοῦ Πεπάρηθος τύπον. Ἐπιτυχῶς πολὺ ἐλάχιστα γνωρίζομεν ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τῶν μινωικῶν Κρητῶν καὶ τῶν ἄλλων συγγενῶν μεσογειακῶν φύλων· ἐλάχισται λέξεις παρεδόθησαν διὰ τῶν λεξικογράφων ὡς κρητικά καὶ κυπριακά γλῶσσαι, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ὁσάκις συνδέονται μὲ τοπωνύμια ἢ ὀνόματα θεῶν ἢ ἡρώων. Εἰς ὠρισμένα θέματα τῶν λέξεων τούτων ἀναγνωρίζεται μακροῦν συγγένεια τόσον μὲ σημιτικάς, ὅσον καὶ μὲ Ἰνδοευρωπαϊκὰς γλώσσας, καὶ ἡ ἔρευνα τείνει νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ συγγένεια αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπωτέραν καταγωγὴν τῶν οἰκογενειῶν τῶν γλωσσῶν τούτων ἐκ κοινῆς μητρὸς γλώσσης. Ὡστε εἶναι ἄτοπον νὰ σπεύδωμεν νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὡς λέξεις Ἰνδοευρωπαϊκῆς καταγωγῆς ἐκείνας τῶν ὁποίων τὸ θέμα ἐμφανίζει συγγένειαν μὲ θέματα λέξεων τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς οἰκογενείας, ἰδίως μάλιστα θέματα τὰ ὁποῖα ἐπανειλημμένως ἐμφανίζονται εἰς ἀναμφισβητήτως προελληνικά τοπωνύμια. Ἴσως λοιπὸν δὲν θὰ ἦτο παρακεκινδυνευμένον, ἂν ἀνεγνώριζέ τις εἰς τὸ θέμα τοῦ τοπωνυμίου Πεπάρηθος *πεπαρ-* τὴν αὐτὴν ῥίζαν τὴν ὁποίαν ἐμφανίζουν τὰ: *πέπειρα* καὶ *πέπειρος*⁷⁵, σημαίνουσας: ὠριμάζειν διὰ θερμότητος· τὸ ὅτι ἡ αὐτὴ ῥίζα ἐμφανίζεται εἰς τὸ σανσκρ. *rácyatē*, τὸ ἑλλ. *πέπτω* καὶ τὸ λατιν. *coquo*⁷⁶ δὲν ἀποκλείει τὴν ὑπαρξίν προελληνικῶν λέξεων ἐξ αὐτῆς διαπλασθεισῶν. Πεπάρηθος θὰ ἦτο λοιπὸν ὁ κατάλληλος διὰ τὴν ὠρίμανσιν τόπος καὶ ἡ τοιαύτη σημασία θὰ ἦτο πολὺ προσηροσμένη διὰ τὴν ἀμπελόφυτον νῆσον, ἀφοῦ ἰδιαιτέρως περὶ τῆς ὠριμάνσεως τῶν σταφυλῶν ἐχρησιμοποιήθη τὸ ῥ. *πεπαίνειν*⁷⁷.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω κατεδείχθη, πιστεύω, ὅτι εἰς τὴν περὶ τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Πεπαρήθου ὑπὸ τῶν Κρητῶν παράδοσιν ὑπάρχει ἱστορικὴ βάσις καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ἐκ Κνωσοῦ ὀδηγήσαντος εἰς τὴν νῆσον τὴν ἀποικίαν ἡγήτορος διεπλάσθη εἰς παραστατικὴν δήλωσιν τοῦ γεγονότος τῆς διὰ τοῦ ἀποικισμοῦ μεταδόσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἀμπελοκαλλιεργείας. Ὑπάρχει μεγάλη πιθανότης ὅτι τὸ ὄνομα τῆς εὐχύμου ὀπώρας ἢ ὁποῖα ἐκλέϊσε τὴν νῆσον καὶ ἐχάρισε τὸ ὄνομα εἰς τὸν Κρητὰ ἀρχηγέτην εἶναι κρητικῆς καταγωγῆς, ὅπως καὶ τὰ *βότρους* καὶ *οἶνος*· τὸ δύο τελευταῖα ἀπαντοῦν ὑπὸ συγγενῆ τύπον εἰς τὴν φοινικικὴν περιοχὴν: *Batrun*, ἑλλην. *Βότρους*, ἐκαλεῖτο λιμὴν τῆς Φοινίκης,

⁷⁵) Ἐθεωρήθη ὅτι τὸ *πέπειρα* ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ ἄρσεν. *πέπων* κατ' ἀναλογίαν τοῦ *πίων-πίειρα*. Θὰ ἦτο ὅμως δυνατόν καὶ ἐκ τοῦ *πέπειρος*, *πέπειρα* νὰ ἐσχηματίσθη τὸ ἄρσεν. *πέπων* κατ' ἀναλογίαν τοῦ *πίων-πίειρα*.

⁷⁶) Em. B o i s s a c q, Dictionnaire étymol. ἐν λ. *πέπων*.

⁷⁷) Πβλ. Ἄ ρ ι σ τ. Εἰρ. 1113: *διασκοπῶν ἡδομαι τὰς ἀμπέλους, εἰ πεπαίνουσιν ἤδη*. Ξ ε ν ο φ. Οἰκ. 19, 19: *πεπαίνειν τὴν ὀπώραν* (ἐπὶ τῆς ἀμπέλου).

καὶ οἱ γλωσσολόγοι ἀνεγνώρισαν εἰς τὸ σημ. *γαιῖν* (᾿ίιν) τὸ αὐτὸ θέμα μὲ τὸ λατιν. *vinum* καὶ τὸ ἑλλην. *Ἔοϊνος*⁷⁸. Διὰ τὴν λ. *σταφυλή* (καὶ τὸ παράλληλον *στέμφυλα*) εἶναι βέβαιον, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἰνδοευρωπαϊκὴ ἔτυμολογία⁷⁹, καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὠρισμένα τοπωνύμια καὶ λέξεις μὲ κατάληξιν -υλος, -υλλος, -υλα⁸⁰ ἐμφανίζονται ὡς προελληνικὰ θὰ ἔκλινέ τις νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν λέξιν ὡς προελληνικὴν, ἀφοῦ ἄλλως θὰ ἦτο φυσικὸν τὸ ὄνομα νὰ συνηκολούθῃ, ὡς τόσα ἄλλα ὀνόματα φυτῶν, κατὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς καλλιέργειας τοῦ προϊόντος.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι οἱ ἐγκατασταθέντες ἐπὶ τῆς νήσου Σκοπέλου ἀποικοὶ δὲν ἠρκέσθησαν νὰ κατοικήσουν εἰς τὸν μᾶλλον πρόσφορον δι' αὐτοὺς τόπον τοῦ διπλοῦ ὄρου, ἀλλ' ἴδρυσαν καὶ ἄλλους συνοικισμοὺς ἢ τοῦλάχιστον μικρὰς κώμας εἰς ἐπίκαιρα σημεία. Κατὰ τὰ κράσπεδα τῆς σημερινῆς πόλεως Σκοπέλου εἰς θέσιν Λίμνη ἀνεφάνη παρὰ τὴν κοίτην ρεύματος, πλησίον ἑνὸς νέου κεραμοποιείου, τεῖχος ἐκτισμένον κατὰ τὸν κυκλώπειον τρόπον, τὸ ὁποῖον, πιστεύω, δέον νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ προελληνικοῦ οἰκισμοῦ τῆς νήσου· δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνήκῃ εἰς συνοικισμόν προελληνικόν, τὸν ὁποῖον πολὺ ἀργότερον διεδέχθη ἡ ἑλληνικὴ πόλις, ἴδρυμα κατὰ τὴν παράδοσιν, τῶν Χαλκιδέων· ἡ τελευταία ἐγκατεστάθη ἐπὶ τῆς κλιτύος ἀκροπόλεως, ἡ ὁποία ἐξησφαλίσθη διὰ τειχῶν κατὰ τὰ μᾶλλον εὐπρόσβλητα μέρη. Κατὰ τὴν περιοδείαν μου ἀνὰ τὴν νῆσον, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἐξαιρέτου καὶ ἀκαμάτου κ. Ἰ. Δημητριάδου, παρατήρησα ἐπὶ λόφων (κατὰ τὴν θέσιν Δίτροπον καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πόλεως Πανόρου) περιβόλους κατασκευασμένους δι' ὀρθογωνισμένων λίθων καὶ ὑπόγεια κτιστὰ κατασκευάσματα ἀγνώστου χρήσεως, ἐξ ἑνὸς ἢ δύο δωματίων, τῶν ὁποίων ἡ εἴσοδος δὲν εἶναι φανερά. Δυστυχῶς τὰ ἐπιφανειακὰ λείψανα δὲν βοηθοῦν διὰ τὴν χρονολόγησιν, ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι καὶ ταῦτα ἀνήκουν εἰς προελληνικοὺς χρόνους, ἂν κρίνῃ τις ἀπὸ τὴν τεχνικὴν τῆς οἰκοδομῆς των. Καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι τὰ ὑπόγεια κατασκευάσματα ἐνεφάνιζον τοιχοδομίαν πολὺ ἀνάλογον τοῦ παρὰ τὸ Καπακλῆ Βόλου ἀνασκαφέντος θολωτοῦ τάφου⁸¹. Κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Ἀωνύμου οἱ περὶ τὸν Στάφυλον κατέλαβον δύο μόνον νήσους, τὴν Πεπαρήθου καὶ τὴν Ἴκον. Τὸ ὄνομα τῆς τελευταίας πιστεύω ὅτι εἶναι ἐπίσης προελληνικόν· τοῦλάχιστον ἔχομεν πλῆθος

⁷⁸) Πβλ. B é r a r d, αὐτ. I, 332.

⁷⁹) B o i s s a c q, αὐτ. ἐν λ. *σταφυλή*· τὸ αὐτὸ ἰσχύει διὰ τὸ : *βότρως*.

⁸⁰) Βλ. τὰ Πύλος, Λάκτυλος, Βαίτυλος, Τέρφυλλος, Βάργυλος, γρώθυλος (=σπήλαιον), κρώβυλος, κότυλος κ.ἄ.

⁸¹) Βλ. ὑποσ. 46.

προελληνικῶν τοπωνυμίων—ἀλλὰ καὶ προσηγορικῶν, ἀσφαλῶς προελληνικῶν ὀνομάτων—ἐμφανιζόντων τὸ προθεματικὸν Ἰ- ἢ ἰ-. Προχείρως ἀναφέρω τὰ Ἰάρδανος, Ἰναχος, Ἰασος, Ἰνατος, Ἰτανος, Ἰάλυσος, Ἰκαρος, Ἰμβρασος, Ἰλισσός, Ἰσμηνός, Ἰσμαρος, Ἰωλκός. Τὴν νῆσον συνδέει ἡ παράδοσις μὲ τὸν Ἀχιλλέα. Ἐκεῖ ἐτοποθετεῖτο κατὰ μίαν παράδοσιν ὁ τάφος τοῦ πατρὸς τοῦ Ἀχιλλέως Πηλέως⁸² καὶ ὁ ἐκ παραδόσεως γνωστὸς Ἀχίλλειος δρόμος⁸³ ἐσχετίζετο καὶ μὲ αὐτήν, ὥστε μέχρι σήμερον νὰ διατηρῆται ὡς ὄνομα αὐτῆς: τὰ Χιλλειοδρόμια (γραφόμενον φυσικὰ Χιλιοδρόμια). Πληροφορίαί φέρουν ὅτι ἀνευρέθησαν ἀγγεῖα καὶ ἄλλαι ἀρχαιότητες, ἀλλὰ μέχρι σήμερον δὲν ἐγένετο ἀρχαιολογικὴ ἐξερεύνησις εἰς τὴν νῆσον, ὥστε νὰ γνωρίζωμεν ποίας ἐποχᾶς ἀντιπροσωπεύουν τὰ ἀνευρισκόμενα. Τύσον στενωῶς ὅμως συνδέεται ἡ Ἰκος μὲ τὴν Πεπάρηθον ἐξ αὐτῆς τῆς θέσεώς της, ὥστε καὶ ἀνευ τῆς παραδόσεως θὰ ἔδει νὰ θεωρηθῆ βέβαιον, ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν ἐξετάθη ὁ ἀποικισμός. Πολὺ περίεργον θὰ ἦτο, ἂν οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Πεπάρηθον, ἀναμφιβόλως ναυτικοί, ἀποικοὶ ἠγνόησαν τὴν τόσον ἐξαιρετικὸν φυσικὸν λιμένα παρέχουσαν καὶ πυκνὴν βλάστησιν ἐπιδεικνύουσαν γειτονικὴν νῆσον Σκίαθον· ἡ παράδοσις τοῦ Ἀνωνύμου λέγει ὅτι τὴν κατέλαβον, ὡς καὶ τὴν Σκῦρον, Πελασγιῶται ἐκ τῆς Θράκης· ἀτυχῶς οἱ Πελασγοὶ ἢ Πελασγιῶται παραμένουν δι' ἡμᾶς μυστηριώδεις· ἂν κρίνη τις ὅμως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς αὐτοὺς ἀπεδίδοντο τὰ παμπάλαια κυκλώπεια τείχη, οἱ παλαιότεροι συνοικισμοὶ τοῦ Αἰγαίου καὶ ὅτι τοὺς εὐρίσκομεν μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Κρήτης εἰς τὸ γνωστὸν ὀμηρικὸν χωρίον (τ 175-177), θὰ ἔδει νὰ συμπεράνωμεν ἢ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ συγγενοῦς μὲ τοὺς Κρητὰς μεσογειακοῦ λαοῦ ἢ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο πρὸς χαρακτηρισμὸν τῶν παλαιοτέρων ἐπὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων ἐγκαταστάσεων λαῶν τῆς θαλάσσης, ἀδιάφορον ποίων· ἐπομένως πελασγικὴ θὰ ἠδύναντο

⁸²) Ἀ ν τ ῖ π α τ ρ. Σ ι δ ῶ ν. εἰς Παλατ. Ἀνθολ. VII, 2, 9 κ.έξ: «ἴσθ' ὅτι κεύθει καὶ Θέτιδος γαμέταν ἢ βραχύβωλος Ἰκος»· πβλ. Σ χ ο λ. Ε ὑ ρ ι π. Τυρ. 1128.

⁸³) Τὴν συσχέτισιν μὲ τὴν Ἰκον-Χιλιοδρόμια ἤδη ὁ F i c k, αὐτ. 68. Ὑπῆρχε φαίνεται καὶ παλαιὰ παράδοσις ἀφοῦ ὁ B o n d e l m o n t i, (Liber Insul. 129) γνωρίζει τὴν νῆσον ὡς: Δρόμον. Ἰσως τὸ ἐπίμηκες τῆς νήσου καὶ ἡ γειτονία μὲ τὴν ἰδιαιτέρως μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως σχετιζομένην Σκῦρον συνέδεσαν μετ' αὐτῆς τὴν παράδοσιν τοῦ Ἀχιλλείου Δρόμου, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν κυρίως ἐντοπισμένην ἐπὶ στενῆς, μακρᾶς καὶ ἀμμώδους λωρίδος ξηρᾶς μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Βορυσθένους καὶ τῆς Κερκινίτιδος (σημ. Tendera), παρὰ τὴν νῆσον Λευκὴν, καλουμένην Ἀχίλλειον Πλάκα ἢ Ἀχίλλειον Νῆσον (Σ τ ρ ᾶ β. VII, 307, Ἀ ν ῶ ν υ μ ο ς (Ψευδοσκύμνος), 819, Π τ ο λ. III, 5, 25, Ἡ ρ ὀ δ. IV, 55, 76). Πβλ. Ἀχιλλέως Δρόμος παρὰ P. W. Realenc.

νὰ χαρακτηρισθῆ καὶ παλαιὰ κρητικὴ ἐπὶ τῶν νήσων ἐγκατάστασις. Τὸ τελευταῖον θὰ ἐφαίνετο πιθανὸν προκειμένου περὶ τῆς Σκιάθου, ἀφοῦ οἱ Πελασγιῶται ἐμφανίζονται ἐγκαθιστάμενοι καὶ ἐπὶ τῆς Σκύρου, τὴν ὁποίαν ἡ παράδοσις τοῦ Διοδώρου θεωρεῖ ὡς ἀποικισθεῖσαν παρὰ τοῦ ἐκ Κρήτης μετὰ τοῦ Σταφύλου ἐλθόντος Ἐνυέως. Εἰς τῶν λιμένων τῆς ἐκαλεῖτο Κ ρ ῆ σ ι ο ν ⁸⁴. Βραδύτερον τὴν «αἰπεῖαν Σκῦρον» κυριεύει ὁ Ἀχιλλεύς ⁸⁵. Μέχρι σήμερον δὲν ἀνευρέθησαν ἐπὶ τῆς νήσου Σκύρου μινωικὰ ἢ μυκηναϊκὰ ἀγγεῖα, ἢ ἐπιβιώσις ὅμως μυκηναϊκῶν στοιχείων εἰς τὰ ἀνευρεθέντα γεωμετρικὰ εἶναι προφανές ⁸⁶. Καίτοι μὲ τὴν ἔλλειψιν ἀσφαλῶν ἀρχαιολογικῶν ἐνδείξεων εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ δοθοῦν ἔστω καὶ εἰς γενικὸν διάγραμμα αἱ κύριαι γραμμαὶ τῶν εἰς τὰς νήσους τῶν Σποράδων ἐγκαταστάσεων, ὅμως, μὲ βάσιν τὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἐλάχιστα ἄλλα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα διαθέτομεν, δυνατόμεθα ἀπὸ τοῦδε νὰ δεχθῶμεν ὡς γεγονὸς τὸν ἀποικισμὸν μιᾶς ὁμάδος Κρητῶν ἐπὶ τῶν νήσων Πεπαρήθου καὶ Ἰκου, ἐτέρας ἐπὶ τῶν νήσων Σκύρου καὶ Σκιάθου· εἰς τὴν βασιλικὴν αὐλὴν τοῦ Λυκομήδους ἡ παράδοσις φέρει τὸν Ἀχιλλέα ὡς θηλυπρεπῶς ἀνατρεφόμενον ⁸⁷ καὶ ἡ διήγησις τῆς διὰ τῶν ὅπλων ἀνακαλύψεώς του ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεὸς ἀπηχεῖ ἴσως ἐντυπώσεις τῆς ἀντιθέσεως ζωῆς μεταξὺ τῶν αὐλῶν τῶν ἀποίκων βασιλέων καὶ τῶν ἐκ βορρᾶ πολεμικῶν φύλων. Ἡ κατάκτησις τῆς Σκύρου ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως πολὺ πιθανὸν ἀντικατοπτρίζει τὴν ἐκτόπισιν τῶν κρητικῶν δυναστειῶν διὰ τῆς προωθήσεως τῶν κατερχομένων ἐκ βορρᾶ ἀχαιικῶν φύλων, μάλιστα τῶν ἐγκατεστημένων εἰς τὴν πλησιόχωρον Φθίαν (καὶ ἴσως τὴν θεσσαλικὴν Πελασγιώτιδα, ἃν οἱ ἀναφερόμενοι Πελασγιῶται συνδεθοῦν μᾶλλον πρὸς τὴν περιοχὴν ταύτην). Ἴσως ἡ Πεπαρήθος νὰ παρέμεινεν εἰς χεῖρας τῶν μινωιτῶν ἀποίκων ἐπὶ μακρότερον χρόνον, δὲν ἀποκλείεται δὲ καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν νήσων ὑπὸ πολεμικῶν καὶ πειρατικῶν φύλων—ἐγένετο κυρίως λόγος περὶ τῶν Δολόπων⁸⁸, λαοῦ πολεμικοῦ τῆς Θεσσαλίας, συνορεύοντος πρὸς νότον μὲ τὴν Φθίαν—νὰ ἐπέζησαν λείψανα τῶν πρώτων ἀποίκων. Τοῦτο τοῦλάχιστον θὰ ἐδικαιο-

⁸⁴) F r e d r i c h, Skyros, 278.

⁸⁵) Ἰλιάδος IX, 668.

⁸⁶) Π α π α δ η μ η τ ρ ί ο υ ἐν ΛΑ 1936, 228 κ.ἐξ. Πβλ. BSA, XI, 1904-5, 78 κ.ἐξ. Ἀρχ. Δελτ. 1918 παραρτ. 41 κ.ἐξ. W a c e - T h o m p s o n, Prehist. Thess. 208, F i m m e n, Kret-Myk. Kultur, 13.

⁸⁷) *Achilleus* ἐν P. W. Realenc. Ὁ Ἀχιλλεύς ἔφερεν ὡς κόρη τὸ ὄνομα Πύρρα, Κερκέσουρα ἢ Ἰσσα. Τὰ δύο τελευταῖα φαίνονται προελληνικά.

⁸⁸) Οἱ Δόλοπες μνημονεύονται κυρίως ὡς ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Σκῦρον καὶ Ἰκον.

λόγει τὴν ὀνομασίαν τῶν *Παλαιοσκιαθίων* εἰς ἐπιγραφὰς τῶν ἐτῶν 408 καὶ 378 π.Χ., ὀνομασίαν ἀνάλογον τῆς «*πάλαι Μιλήτου*» καὶ τόσων ἄλλων (Παλαίπαφος, Παλαιμαγνησία, Παλαίσκηψις, Παλαιάμυνδος, Παλαίβυβλος, Παλαιγάργαρος, Παλαιπερκώσιοι κλπ.). Οἱ Παλαισκιαθιοὶ θὰ ἦσαν εἰς τὴν Σκόπελον ὅτι οἱ Ἐτεοκαρπάθιοι εἰς τὴν Κάρπαθον, καὶ αὐτοὶ εἰς ἐπιγραφὰς ἐμφανιζόμενοι, ὡς καταβάλλοντες συμμαχικὸν φόρον· γενικώτερος χαρακτηρισμὸς περιοχῆς ἔνθα διετηρήθησαν λείψανα τῶν μινωικῶν φύλων εἶναι, ὡς γνωστόν, ὁ τῶν Ἐτεοκρητῶν τῆς περιοχῆς Πραισοῦ τῆς Κρήτης.

Ἐν κατακλείδι θὰ ἔδει νὰ τεθῆ τὸ ἐρώτημα, ἂν εἰς τὸν ἀνακαλυφθέντα ἐπιφανῆ τάφον τῆς περιοχῆς Σταφύλου δυνάμεθα νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὸν τάφον τοῦ πρώτου ἐκ Κρήτης οἰκιστοῦ. Ὁ γυμνασιάρχης κ. Γεωργάρας, μὲ τὸν πρώτον ἐνθουσιασμὸν τῆς ἀνακαλύψεως, κατέληξεν εἰς τὸ σύντομον δημοσίευσμά του εἰς τὸ συμπέρασμα «*ὅτι ὁ ταφείς ἐν τῷ ἀνωτέρῳ τάφῳ ἦρως δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλος παρὰ ὁ οἰκιστὴς Στάφυλος*». Ἀλλὰ καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Μαρινᾶτος ἀπέκλινε πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην καὶ ὁ τὴν ἀνακοίνωσιν περὶ τοῦ χρυσοῦ ξίφους ἐνώπιον τοῦ VI Συνεδρίου παρουσιάσας Γ. Μπακαλάκης κατέληγεν : «*Ἴσως κατόπιν τούτων δὲν θὰ ἦτο πολὺ τολμηρὸν τὸν τάφον, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ ξίφος μας, νὰ συνδέσωμεν μὲ τὸν μυθικὸν ἐκεῖνον ἦρωα. Ἄν δύναται τις ὁμῶς ν' ἀμφιβάλλῃ, ὅτι ὁ Στάφυλος αὐτὸς ἔφερε ποτὲ τὸ ξίφος τοῦτο, εἶναι ὁμῶς βέβαιον, ὅτι τὸ ἀνακαλυφθὲν ὄπλον ὡς πρὸς τὴν ὕλην καὶ ἐργασίαν δὲν δύναται νὰ ὑστερῇ τῶν ἰδικῶν του ὄπλων, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι ἐπάξιον ἡγεμόνος. Εἰς ἦρως τῶν «πολυχρύσων Μυκηναίων» θὰ ἠδύνατο μόνον νὰ ἔφερεν ἐν τοιοῦτον ξίφος*». Καὶ ὅτι μὲν ὁ τάφος ἦτο ἡγεμόνος ἢ πρίγκηπος ὑπεγραμμίσθη ἐπαρκῶς διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων, δυσκόλως ὁμῶς θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀνήκων εἰς τὸν πρώτον οἰκιστήν, ἂν ὁ ἀποικισμὸς ἐγένετο, ὡς ὑπελογίσθη, κατὰ τὰς ἀρχὰς ἢ τὰ μέσα τοῦ κατὰ ΙΣΤ' αἰῶνος, ἀφοῦ τὸ σύνολον τῶν κτερισμάτων ἐχρονολογήσαμεν περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΕ' αἰῶνος· παραμένει πάντοτε ἡ δυνατότης, ὅτι ὁ τάφος εἶχε κατασκευασθῆ διὰ τὸν παραμερισθέντα νεκρὸν, ὅστις δὲν θὰ ἀπεκλείετο τότε νὰ ἦτο ὁ ἡγηθεὶς τοῦ ἀποικισμοῦ. Διὰ τὸ ξίφος ὁμῶς μὲ τὴν χρυσοῦν λαβὴν, χρονολογηθὲν περὶ τὸ τέλος τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος καὶ πιθανῶς περιελθὸν κληρονομικῶ δικαιώματι εἰς τὸν νεκρὸν βασιλέα μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ εὑρέθη, θὰ ὑπῆρχε πάντοτε τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι τὸ ἔφερε ποτε ὁ πρώτος οἰκιστής. Ἐνδεχόμενον εἶναι ἐπίσης ὅτι εἶχε συνταφῆ μετὰ τοῦ παραμερισθέντος καὶ ἐτέθη εἰς δευτέραν χρῆσιν μετὰ τοῦ τελευταίου κατόχου τοῦ τάφου. Ἡ μυκηναϊκὴ ὁμῶς ἐμφάνισις

τοῦ ξίφους θὰ προϋπέθετεν, ὅτι τοῦτο δὲν εἶχε κατασκευασθῆ εἰς τὴν Κρήτην, ἐπομένως ὅτι δὲν ἦλθε μετὰ τοῦ ἡγουμένου τῆς ἀποικίας, ἀλλὰ κατεσκευάσθη βραδύτερον πρὸς χοῆσιν τοῦ βασιλέως κατὰ τὰ μυκηναϊκὰ πρότυπα, πολὺ πιθανὸν ὑπὸ ἐπιχωρίων μεταλλουργῶν. Τόσον ὅμως τὸ σχῆμα ὅσον καὶ ἡ διακόσμησις τῶν μυκηναϊκῶν ξιφῶν τῶν ὀρθογωνίων τάφων προῆλθον ἀπὸ ἄμεσον ἐξέλιξιν τῆς κρητικῆς μεταλλοτεχνίας, ὡς τοῦτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐρχομένων εἰς φῶς νέων εὐρημάτων. Ὁ δεσμὸς τῆς μητροπόλεως καὶ τῶν ἀποικιῶν δὲν ἐχαλαρώθη, ἀλλ' ἡ ἐξάρτησις τούτων ἀπ' ἐκείνης δὲν ἔσχεν ὡς ἐπακόλουθον τὴν ἀπόλυτον ὑποτέλειαν εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ὁ Κρῆς ἀρχηγέτης, ὅπως καὶ οἱ διάδοχοί του, ἠδύνατο νὰ ἐμφανίζεται φέρον ὅπλα καὶ σκευὴν μικτὴν, γνησίως κρητικὴν καὶ τῆς νέας τεχνοτροπίας, ἡ ὁποία ἀφομοιώνει ἐπιτυχῶς στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἠὔρεν ἢ ἔλαβεν εἰς τὸ νεωστὶ ἀποκτηθὲν ἔδαφος. Πιστὸς εἰς τὴν μινωικὴν θεότητα φέρει μέχρι τῆς νεκρικῆς κατοικίας του τὸν ἱερὸν λάβρυν, ἡ δὲ ἐν τῷ τάφῳ σύντροφός του ἔχει πλησίον τῆς τὴν μικρὰν πηλίνην «ἀρορηφόρον», θεότητα ἢ λάτριδα. Καὶ ἀπὸ τὴν ἐξέχουσαν, ἀλλὰ προφυλασσομένην, σκοπιὰν τοῦ τάφου του δὲν παύει νὰ ἀτενίζῃ πρὸς τοὺς φίλους αἰγιαλοὺς καὶ μακρὰν πρὸς τὴν νότιον θάλασσαν, τὴν θάλασσαν τῆς φιλιτάτης μητρίδος.

N. ΠΛΑΤΩΝ